

ELINA TIMONEN

I MAHTI MAAHAN JOUDA

LÄHIKUVIA RUNONLAULAJISTA

Karjala-kustantamo
Petroskoi
1984

ББК 82.3 Карел.

С (Карел.)

Т 41

1982 г.

Taiteilija

Vjatšeslav Poljakov

Valokuvat:

P. Gavrilov, V. Poljakov,

J. Rugojev, L. Suvanen, P. Virtaranta

Täydennetty II painos

Фин. яз.

Тимонен Э. С.

Т41 Живут среди народа руны: Очерки и воспомина-
ния.— 2-е изд., испр. и доп.— Петрозаводск: Каре-
лия, 1984.— 255 с., ил.

Очерки и воспоминания о рунопевцах, сказителях. Очерки сопро-
вождаются фотографиями, образцами творчества народных сказителей.

Т 460400000—003
M127(03)—84

81—84

117428 К

ББК 82.3 Карел.
С (Карел.)

© Karjala, 1984

SAATESANOIKSI TEKIJÄLTÄ

Jo vuosikymmeniä on epäilty ja käyty väittelyjä jopa tiedemiestenkin keskuudessa siitä, että säilykö suusanallinen kansanrunous kehittyneen kulttuurin aikakaudellamme.

Monilla runonkeräysmatkoillani Kalevalan piirissä kolmen vuosikymmenen aikana minulla on ollut tilaisuus tutustua läheisesti nykyaikamme huomattaviin runonlaulajiin, jotka ovat huolella säilyttäneet muistissaan esi-isiansä runoarteistoa ja sittemmin eräät heistä sepittäneet itsekin jo uusi aiheisia runoja. Olen saanut tallentaa myös heidän jälkeläisiltänsä arvokkaita perimätietoja.

Vuosi vuodelta on löytynyt yhä uusia runonlaulajia erikylistä. Vielä tänäkin päivänä he laulavat runoja vanhasta Väinämöisestä, Seppo Ilmarisesta, Lieto Lemminkäisestä, onnettomasta Anni-tytöstä ja Marjasta, joka söi marjanmättähältä ja synnytti pojan uuden elämän jatkajaksi. Täällä muistetaan entisiä häälauluja, joikuja, lastenrunoja sekä kehtolauluja. Eräät lyyrilliset laulut tuntuvat olevan läheisiä Kantelettaren runoille, kuten Tässä on kultani kulkenunna... Monessa kylässä on vielä omat äänelläitkiänsä. Hiljaisina hetkinä kalapirteillä nuotion ääressä sekä kotioissa kerrotaan taruja ja satuja etenkin lapsille ja kilpaillaan, kuka eniten tietää arvoituksia ja laulaa runoja. Tokkopa kukaan täällä Kalevalan piirissä uskoo enää loitsujen taikavoimaan, mutta sieltä jostain runonlaulajain muistisopukasta ne löytyvät ainakin silloin, kun runonkerääjät niitä kyselevät. Ne ovat säilyneet heidän nuoruutensa ajoilta muistona esi-isiltä. Niiden tallentajan on vain päästävä läheiseksi, ystävälliseen yhteisymmärrykseen runonlaulajan tai sadunkertojan kanssa, on osattava löytää

kullekin oma avaimensa herkipään kieleen. Siksipä on voitukin tallentaa keneltä enemmän, keneltä vähemmän arvokkaita kansanrunouden helmiä.

Runonlaulajain jokapäiväinen puhekielikin on täällä väritetty rytmikkäillä ja runomittaisilla sananlaskuilla, joissa heijastuu kansan viisaus ja elämäntavat.

Tässä kokoelmassa voimme tarjota lukijalle vain pömittuja näytteitä Kalevalan kansan muistissa säilyneestä runoudesta sellaisina kuin ne on tallennettu neuvostovallan vuosina Kalevalan piirissä.

Vain karjalan kielellä käytetty adessiivipääte -lla (-llä) on muutettu suomenkieltä vastaavaksi allatiivipäätteeksi -lle, -n ja -n asemesta on käytetty ts. Väärinkäsitysten välttämiseksi on selvennetty eräiden sanojen muotoa, kuten kalua asemesta kalaa, velli—veli, elä—älä. Muutenhan Kalevalan piirin asukkaiden kieli on täysin ymmärrettävää suomenkieliselle lukijalle ja siinä on oma kauneutensa ja viehätysensä. Runonlaulajilla on karjalaiset nimet.

Aika ottaa omansa. Monta huomattavaa runonlaulajaa ja sadunkertojaa on viime vuosina muuttanut tuonen tuville. Ja jäljellä olevat ovat melkein kaikki ikäihmisiä.

Kiitos ja kunnia näille kansan naisille ja miehille siitä, että he ovat pelastaneet joutumasta unhoon esi-isien runouden kaukaisia kaikuja kulttuurihistoriallemme!

Kansanrunoudella on ollut ja on vieläkin suuri merkitys Kalevalan kansan elämässä ja työssä. Se vaikuttaa edelleenkin kirjallisuutemme kehitykseen, taiteeseen ja musiikkiin. Kansallisten perinteiden heijastajana sillä on merkitys myös aikalaistemme esteettisessä kasvatuksessa, rauhan ja ystävyyden aatteiden ylistämisessä.

Haluaisin kertoa kansanrunouden ystäville ja tavalliselle lukijalle tuntemistani runonlaulajista havaintojeni ja heiltä tallennetun runouden perusteella. Ne ovat tavallaan aikansa dokumentteja siitä, ettei mahti maahan jouda vaikka mahtajat menee.

Ilmaisen syvän kiitollisuuteni SNTL:n Tiedeakatemian Karjalan filiaalin Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutille siitä että olen saanut käyttää tätä kokoelmaa varten myös kollegoiteni keräämää arkistoainestoa.

Kiitän arvokkaista neuvoista Helsingin yliopiston professoria, Petroskoin yliopiston kunniatohtoria Väinö Kaukosta, SNTL:n Tiedeakatemian Karjalan filiaalin tieteilistä työntekijää Eino Kiurua, runoilijaa Taisto Summasta ja kaikkia niitä henkilöitä, jotka ovat myötävaikuttaneet tämän kirjan ilmestymiseen.

Pieni vanha nainen tuli sisälle runoilija Helon hoivamaana. Vanhus näytti tutulta ja läheiseltä. Kenties kotikyläläinen Inkerinmaalta? Mutta tervehdys oli toisenlainen, lysti loppuhenkonen perässä.

— Terveh taloh!

En silloin vielä osannut vastata vieraille karjalaisittain »Tule tervehenä», mutta tervetullut hän oli ja unohtumattomana on mielessäni pysynyt.

— Tässä on Mari Remsu, runonlaulaja ja satujen kertoja, Helo esitteli tyytyväisenä vierastaan.

Oli kesä 1938. Vasta vuosi sitten olin tullut Karjalaan. Tiesin että täällä muistetaan vielä muinaisrunoja, niitä samoja, joita olin lukenut Kalevalasta. Vanhan Kalevalan 100-vuotisjuhlaa merkittiin myös Leningradissa vuonna 1935. Kaikki siihen aikaan suomen kielellä meillä ilmestyvät lehdet ja julkaisut valaisivat laajasti eepoksen merkitystä kulttuurihistoriassamme. Siitä kirjoittivat monet venäjänkieliset keskuslehdetkin nimittäen Kalevalan 100-vuotisjuhlaa kansan juhlaaksi.

Se oli todellakin ennen kaikkea Karjalan kansan juhla, sillä täältäähän oli löydetty aikoinaan parhaimmat Kalevala-runot ja täällä niitä lauloivat kansan miehet ja naiset vieläkin.

Ja nyt oli yksi heistä edessäni ilmielävänä.

Mari Remsun runonlaulua olin kuullut Karjalan kirjallisuus- ja taidepäivinä talvella 1937, kun hän esiintyi Leningradin radiossa.

1930-luvulla Petroskoissa oli tullut tavaksi kutsua lahjakkaampia runonlaulajia esiintymään kirjailijoiden tilai-

suuksiin. Mari Remsukin saapui niissä merkeissä tänne. Helo oli kuuntelemassa hänen esiintymistään tutkimusinstituutissa ja sieltä hän sitten tulikin Marin kanssa kotiinsa.

Kirjailijoitamme kiinnosti suuresti kansanrunous. Sen taidekeinot, kuvaannollisuus, soinnukkuus, rikas sanavarasto ja niihin sisältyvä kansanviisaus olivat kirkkaana lähteenä, josta sai ammentaa voimaa, virikettä ja luomis-työn taitoa.

Kun Mari Remsu esitti runojaan Moskovassa kirjailijaliiton hallinnon juhlaistunnossa, Gorki oli sen puhemiesistössä. Hän oli huonovointinen, mutta jäi kuitenkin kuuntelemaan Remsua.

Pian selvisi että Mari lähenteli jo kahdeksaakymmentä. Hän oli syntynyt 1861. Ikäisekseen Mari oli ihailtavan pirteä ja ketterä. Huomasin heti, että hän oli luonteeltaan leikkisä, vaikka kaikesta päätellen hänen elämänsä taival ei ollut helppoa. Tietenkin kivisiä polkuja kulkenut ja raskasta työtä tehnyt, ajattelin itseseni. Mari oli laiha ja jäntevä kuin raskaan työn raataja ainakin, jonka harteilla on painanut ison perheen elättäminen. Hänen kätensä olivat karheat ja kasvot ikään kuin kevyiden seittien nyörimät.

Totuin pian ymmärtämään Marin puhetta. Ei siinä kovin suurta eroa näyttänyt olevan suomen kieleen verraten. Pohjois-Karjalasta kun oli kotoisin, syntyjään Kivijärveltä. Hän sanoi asuvansa Vuokkiniemellä. Samassa pitäjässä oli elänyt Marin kertoman mukaan myös Petri Kettunen, josta hän alkoi laulaa runoa:

Mistä olet kotoisin, vieras,
koska olet kovin koria,
vieras vikkelan näköni?..

Nähtävästi tämä »Kettunen kevyt isäntä, lyhyt tukka, lysti poika» on tosiaan ollut mestari laulamaan runoja,

Mari Remsu

koska itsestänsäkin oli sellaisen keksinyt ja se säilyi kansan muistissa.

Maria ei tarvinnut myöskään kauan pyytää kertomaan satuja. Mutta hän ei näyttänyt löytävän sopivaa asentoa käsilleen, jotka eivät osanneet olla jouten, kun olivat ikänsä tottuneet tekemään työtä. Mari sanoi kotonaan kehäränneensä lankaa Viktor Jevsejevin villapaitaa varten. Vyyhdit olivat mukana nyytissä, hän ei ehtinyt niitä ennen kerää. Nyt se oli sopivaa työtä näin jutellessa.

— Ainahan kotikutoni on lämpimämpi, Mari selitti.

— Pistetäänpä tuli pesään, vaikka näin kesällä, kivitalossa kun asutaan. Mari on kai tottunut lämpöisempään siellä metsämailla, Ileo jutteli laittaessaan nuniin balkoja.

— Mipä tiälä on hyvän rahvahan luona ollessa. Oletta kuin omie, Mari päätteli.

Mieleeni on jäänyt siitä illasta ehkä vain joitakin värikkäitä yksityiskohtia. Onhan siitä vierähtänyt vuosiakin.

— Oli ennen tsuari. Hänellä oli kolme poikua polven alla lasta ei sinä ikänä, Mari alkoi kertoa verkalleen ja sellaisella antaumuksella kuin olisi ollut suurempikin joukko kuulemassa. Juoni sujui vapaasti ja luontevasti: — Mäntih, mäntih tuon pitkyä tämän lyhyttä...

— Näistähän tulisi hyvä satukirja, Ileo sanoi.

Ei aavistanut ennen Mari Remsu, lukutaidoton karjalainen nainen, miten suurta arvoa annetaan myöhemmin hänen muistitiedoilleen.

Koulua Mari ei ollut käynyt, kun sitä ei hänen lapsuudessaan kotikylässä ollut.

— Opastihan se venäläiui pappi sielä Vuokkiniemessä lapsia neljä tuntia netälissä, vain mitäpä siitä oli tolkkua kun ei kirjoja ollun mistä lukie. Eikä sitä olisi ollun aikua-kana juossa pappien perässä kymmeniä virstoja kun piti ruatua kotilöitä, jotta pisyis henkissä, Mari jutteli.

Marin vanhempien oli vaikea löytää viimeisille lapsille nimiä, kun oli syntynyt kymmenen poikaa ja kuusi tyttöä.

— Mie en ollun vielä tähtehistä tehty. Sitkijähenkinen

olen. Kaikki toiset kuoltih. Vaivoja ei kannata valitella. Ei niitä lääkärilöitä ta sairaaloita meilä sielä ennen mui-
noin ollun. Jos ken kipeyty, niin loitsuja luvettih ta omat
parannuskeinot keksittih. Synnytetih kilyssä elikkä liäväs-
sä. Kun ei ollun aikua imettyä lasta niin annettih lehmän
maituo sarvesta, Mari kertoi.

— Entä, milloinkas niitä runoja ehti oppia?

— Muamon tuuvittaessa istuin vierellä ta opin hänen
laulunsa. Lisäksi kalastellessa, iltua istuessa ta minkä
mitenkin. Siihe ei tarvittu varta vasten aikua kun oli halu
oppie ta hyvä muisti.

Marilla näytti tosiaan olevan erinomainen muisti, sillä
tänäkin iltana hän lauloi monta pitkää ceppistä runoa. Nyt
hän lauloi Väinämöisen käynnistä Tuonelassa:

Rikkoutu reki runolta,
Jalas taittu laulajalta.
Läksi Tuonelta oräistä,
Manalalta veäntijeätä.

Mari laulaa miellyttävällä hillityllä äänellä. Laulaes-
saan hän näyttää paljon nuoremmalta. Posketkin saavat
hiukan väriä. Henkinen vireys on vielä ennallaan. Kaikki
on hyvin säilynyt muistissa, ei mitään tavoitteluja eikä
kareja. Kerä pyörii tottuneesti käsissä Runo virtaa vuolaa-
na, vapaasti ja rauhallisesti...

Itse vanha Väinämöini
Katkoi vassan vaskilatvan,
Vaskilatvan tinarinnan.
Pyyhki purren puhtahakse,
Venehen valittavakse.
Itse issukse peräh,
Kokan kultasen nojah,
Neulan vaskisen varah...

Marin laulu on kuin musiikkia, jota kuunnellessa he-
rää muistoja, mietteitä, tunteita...

Helo kuuntelee sellaisella antaumuksella ikään kuin hänen oma äitinsä olisi siinä vierellä ja hyräilisi inkeriläistä surumielistä sävelmää.

Iiillos jo hohtaa uunissa. Mari on laulanut runonsa loppuun. Välillä juodaan teetä ja maistellaan Marin tuomaa kalakukkoa. Kaikki on hyvin, eikä mikään estä Maria vielä laulamasta näin illan hämyssä.

Siirrytään Sampo-runoon. Mari on nyt iloisempi. Hänen suupieleensä ilmestyy veitikka kun hän laulaa:

Pohjan akka pikkaraini,
Syltä pitkä, kahta paksu,
Kolmie perä levie,
Otti vassat siivikseh
Lähti lentöä lyhyttämäh...

Mari näyttää kuvittelevansa kaiken todellisuudessa tapahtuneeksi eikä malta olla lisäämättä:

- On se eri moatuška.

Ilta on jo muuttunut hämäräksi keskikesän yöksi. Vanha Mari Remsu muistelee taas menneitä. Nuoruuden kuluttainen aika! Silloin hän oppi paljon runoja sekä satuja omalta äidiltään, Maura Marittiselta Kivijärvellä. Lapsia kun oli paljon, niin monet työt jäivät Mari-tyttärelle. Hevostakin täytyi hoitaa ja peltoa raivata. Isä ei joutanut kun särvintä ja leipää oli hankittava muualta.

Mutta sittenkin nuoruus oli jäänyt Marin mieleen kuin kaukainen uni. Se oli toivon ja runojen aikaa. Mari muistaa, miten hän oli kuunnellut Arhippaisen Miilikalin runoja naapurikylässä Latvajärvellä. Hän kertoo ja me näemme Marin nuorena tyttönä.

Ilepo hölkyttää metsäpolkua pitkin. Tyttö laulaa ja hänen kultaiset lettinsä lyövät tahtia ratsastaessa. Niiden päissä hulmuavat silkkinauhat -- punaiset, siniset, keltaiset. Mitä enemmän ja monivärisempiä nauhoja on, sitä kauimmalta tyttö näyttää kylän kisoissa. Paita eli rätsinä on poimutettu rinnalta paulalla. Silkkiliina on nytyissä. Mari

laittaa liinan harteille vasta sitten, kun kylä alkaa näkyä. Se oli muutenkin haalistunut. Vielä tuaton muamolle huomeneslahjaksi tuoma. »Kyllä kai sen joskus saa vielä uuden uutukaisenkin, kun omani löytyy», Mari miettii. Nyt on hyvä näinkin. Liivihamekin on vasta ommeltu. Itse pellaavan kasvatti, kehräsi ja kutoi, sitten riijenmarjoilla värjäsi punaiseksi. Ruskieksi sitä näin karjalaksi sanotaan. Polku on vielä pitkä. Ja Mari taas laulaa. Hevonenkin tuntuu kuuntelevan. Linnut pyrähtelevät oksalta oksalle. Joskus orava tirkistää puun onkalosta.

Jo avautuu eteen Latvajärven kylä. Tuossa vaaralla kuulemma asui ennen Arhippa Perttunen. Mutta hänen poikansa sokea Miihkali elää perheineen saarella. Tuolla hän näyttääkin olevan rannalla. Pikku Tatjana on taluttanut hänet kannolle istumaan. Siinä Miihkali nojaa sauvaansa ja kuuntelee laineiden liplatusta rantakiviä vasten. Vanhus tuntee Marin jo reippaista askeleista ennen kuin tämä ehtii huudahtaa:

— Terveh, Miihkali-tiätä! Kuin elät?

— Tule tervehenä, tyttöseni, Miihkali vastaa pyyhkien silmäkulmaansa, johon on herahtanut kyynel.— Kuin se Mari eläy?

— Ka, hyvin ta parempua vuotamma.

— Jokoi on kossojje käynyn?

— Ei vielä, vain ruttoh tullah, Mari vastaa avomielisesti.

Kun Miihkali laulaa, niin Tatjana-tyttösen huulet liikkuvat hänen runojaan toistaen. Hän ei vielä uskalla laulaa ääneen, mutta painaa mieleensä. Hänkin on Perttusen sukua. Mutta Mari jo laulaa vuorollaan Miihkalin runoa. Eikä sokea laulajakaan ajattele niin kuin ennen sanottiin Karjalassa: »Tyttö syntyi, tyhjä syntyi», sillä näillä tytöillä on hyvä muisti.

Mari palaa Latvajärveltä kotiin Kivijärvelle ja on iloinen, kun on oppinut Miihkalilta uusia runoja. Ilyvänä lisänä ovat hänelle myös Iro Lesosen Vuonnisesta tuomat ru-

not ja tiedot. Ja vähänkös niitä tyttö on oppinut toisiltakin. Nyt hän jo voi laulaa kylän pidoissa äitinsä tavoin.

— Mipä sitä oli lauluaessa. Min olin oppin, se piässä pisy, Mari vakuuttaa. — Runot ei lopu laulamalla eikä stariinat sanomalla.

Ennen meiltä puita puuttuu,
Metsän puita, muan kiviä,
Ennen kuin runosanoja.

Valoisa yö on huomaamatta vierähtänyt aamupuolelle. Puiden latvoja puuntaa jo rusko.

Katsoin vierekkäin istuviin Mari Remsuun ja Lea Heloon. Mietin että siinä he ovat kuin äiti ja poika kaksi kansansa runoilijaa — karjalainen runonlaulaja ja inkeriläinen lahjakas lyyrikko. Toinen vanha harmaahapsi, toinen uuden ajan lapsi. Tuntui kuin Väinämöinen olisi jättänyt heille kanteleensa ja runonsa yhteiseksi perinnöksi.

En aavistanut silloin, että vuosien kuluttua tieni johtaa Kalevalan laulumaille monille runonkeräysmatkoille ja myös Remsu Marin kotikylään Vuokkiniemelle.

Eräänä helteisenä sodanjälkeisenä kesäpäivänä seisoin Mari Remsun talon luona.

Harras tunnelma valtasi mielen katsellessani talon seinään kiinnitettyä Mari Remsulle omistettua muistolaattaa. Rinnalleni ilmestyi Marin miniä Nasto. Mitä lienee nyt miettinyt Nasto, joka oli viettänyt Huotinsa kanssa täällä nuoruutensa onnellisimmat päivät. Hän kosketti hellävaroen ovenriipaan kuin kättä antaen.

Ileinäsirkat sirittivät ja lammen peilipinta kimalteli kesäauringossa. Siellä oli Mari ennen soudellut Miihkalinsa kanssa ja laulanut runoja. Myöskin Huotin tapana oli laulaa Nastolle kala- ja marjamatkoilla kun ei ollut ketään syrjäisiä kuulemassa. Huoti tiesi äitinsä runot ja sadut.

Mutta nyt lepäsi hänkin jo maanpovessa, saman särkeän sannassa, jonka toiselle puolelle hän oli aikoinaan rakentanut maanmiestensä kanssa Vuokkiniemen ensimmäistä sähköasemaa.

Ei olisi Nasto ennen uskonut, että Mari-muamon ja Huotin runot, laulut sekä sadut jäivät hänenkin mieleensä. Vasta myöhemmin ne pulpahtivat sydämen sopukasta, kun tuli oikein ikävä.

— Sitten kun heitä ei enää ollut, tuntui helpommalta kun lauloi, Nasto kertoi.

Me seisoinme lammen rannalla. Pensaat kurkottivat veteen. Vanhat portaat olivat vettyneet, kaislat ja lumpeet koristivat niitä.

— Tässä lammissa oli hos mimmoista kalaa. Miihkalin lammiksi tätä nimitettih, Nasto muisteli.— Ja tätä perukkaa sanottih Lamminpiäksi.

Rantapolku oli nyt nurmettu ja kylän kiuaskin sortunut sota-aikana. Vadelman varret nuokkuivat punaisina marjoista. Heinikossa uinuivat mesimarjat mehukkaina. Ei ollut täällä enää niiden vakituksia poimijoita. Yksin olisi täällä tukalaa asua kaukana kylän keskuksessa ja ihmisten ilmoilta, siksi Nastokin oli muuttanut asumaan Sepänniemelle.

Nasto pysähtyi talo etelänpuoleisella rinteellä perunakelarin luona.

— Tästä pihan puolelta pantih potakat ta salvattih ovi talveksi umpeh. Kuoppa oli pirtin lattien alla. Sieltä oli helpo ottua talvipakkasillaki, Nasto selitti.

Tikka oli takonut reiän talon hirren lahonneeseen kohaan. Muuten talo seiso i vankasti perustalla vääristele-mättä kulmiaan. Ullakolle johtavat portaatkaan eivät vielä pettäneet. Ne olivat Miihkalin taitavien käten työtä.

— Se, katso, oli hyvä kirvesmies ja viisas. Vakituinen kylän patvaska ennen muinoin.

Portaiden tasanteelta avautui kaunis näköala lammen toiselle rannalle. Se nousi vähitellen kullankeltaisena leveä-

nä juovana hiekkasärkäksi, jonka rinteellä seisoivat vaite-
liaina vanhat petäjät. Ennen muinoin oli Marikin kiskonut
pettua leivän jatkoksi. Nasto kertoi, että saman särkän lam-
menpuoleisella rinteellä Kaskolassa oli ennen kolmisenkym-
mentä taloa. Sota-aikana ne kaikki paloivat. Vain tämä Ma-
ri Remsun talo Lamminpäässä oli säilynyt ihmellisellä ta-
valla.

Riitti kai sekin, että bandiitit olivat jo kerran polttaneet
Marin ja Miihkalin talon kostoksi siitä, kun he olivat
menneet pilloon lastensa kanssa. Muuten olisivat vieneet
väkipakolla vieraalle maalle. Vain nuorimman Huoti-pojan
onnistuivat saamaan mukaansa Suomeen, mutta hänkin
pakeni kotiin. Kun palasi syntymäpaikalleen, niin hän näki
rauniot ja törröttävän savupiipun. Hänen vanhempansa aler-
sivat jo kuin muurahaiset. Lujille otti, vaan sittenkin he
rakensivat tähän samaan paikkaan uuden talon. Vuodet vie-
rivät ja kahdeksan lasta oli jo syntynyt Marille. Vain kuusi
jäi eloon. Kaikki olivat sittemmin kovia tekemään työtä ja
sovussa elivät, kun Nasto tuli taloon miniäksi vuonna 1924.

— Mari-muamo oli hyvänluontoinen ja leikkisä, Nasto
muistelee.

Neuvostovallan aikana heidän perheensä liittyi ensim-
mäisenä Vuokkiniemen kolhoosiin. Sodanedellisinä vuosina
Huoti oli sen puheenjohtajana. Työpäivistä täällä kaikki
kilvoittelivat. Niiden mukaan laskettiin tulot. Mari oli jo ikä-
ihminen, mutta hänkin yritti aina olla apuna. Vunukoita hoi-
teli, että Nasto ja Huoti saivat käydä työssä. Lasta uinut-
taessa lauloi univirttä ja kutoi sukkaa tai kinnasta...

— Oh-hoi! Kuin äijän siitä on kulun vuosie, Nasto sanoi
luokaisten.

Marin runoja ja saluja kävivät usein kuuntelemassa
myös kotikyläläiset. Tieto hänestä levisi muuallekin.

Vuonna 1934 Petroskoin tutkimusinstituutin toimeksian-
nosta P. Kuikka ja U. Harlamova tulivat kirjoittamaan Ma-
rilta runoja. Hän lauloi silloin Väinämöisen käynnistä Tuo-
nelassa sekä miten Väinämöinen teki kalanluusta kanteleen

ja soitti sillä. Jopa Petri Kettusestakin Mari tiesi monta runoa. Lasten laulut, kisapajot, loitsut, joiut ja monet muut runot olivat täydennyksenä runonkerääjän vihkoissa.

Jo näiden muistiinpanojen perusteellakin Mari Remsu ansaitsi erikoisen huomion.

Vuonna 1935 Mari Remsu kutsuttiin Petroskoihin Kalevala-epoksen ensimmäisen laitoksen satavuotisjuhlaan. Täältä hän pääsi Moskovaan, jossa merkittiin »Kalevalan» ilmestymistä yleisliittolaisessa mittakaavassa.

Tämän lukutaidottoman karjalaisen naisen runonlaulu oli yhtenä todisteena siitä, että kansa on molemmin puolin rajaa itse sepittänyt runot, joista oli laadittu Kalevala-epos, ihmiskunnan kulttuurin merkkiteos.

Mari Remsu esiintyi silloin myös Moskovan radiossa sekä paluumatkalla Kustaa Rovion pyynnöstä Leningradin suomalaisella valistustalolla.

Tästä kaikesta Mari Remsu sepitti myöhemmin laulun, kuten Mausoleumissa käynnistä ja monista muistakin vaikutelmistaan.

Siitä lähtien Marilta kirjoitettuja runoja ja satuja¹ alkoi ilmestyä suomen- ja venäjänkielisissä lehdissä ja julkaisuissa.

Vuosien mittaan kansanrunouden kerääjät kirjoittivat muistiin Mari Remsulta lyyrillisiä lauluja ja taruja entisiltä ajoilta ja kansalaissodan vuosilta.

Marilla oli tosiaan mitä muistella. Pitkän elämänsä varrella hän oli ehtinyt olla herroille soutamassa sekä kokea palkollisen päiviä. Siksi hän runoissaan ja erittäin saduissa heijastuu jo luokkatietoisuutta. Niissä kuuluu nau-

¹ Mari Remsun satuja on ilmestynyt erillisenä kirjana (Remsu M. Karjalais-suomalaisia kansansatuja. Alkulause P. Kuikka. KASNT:n Val. kust., 1945) sekä venäjänkielisissä kokoelmissa (Karelskie skazki, Petrozavodsk, 1947; Karelskie narodnye skazki, Akademia nauk SSSR, Moskva—Leningrad, 1963). Eeppiset runot ilmestyivät V. Jevsejevin laatimassa akateemisessa kokoelmassa (Karelskie epicheskie pesni, Akademia nauk, 1950).

rua kun köyhät osaavat olla ovelampia kuin viinanjuojat
papit, kauppiaat tai muualta tulleet herrat, kuten Protona

Joka korjassa venyy
Karhun nahka kattienä,
Petran nahka peittienä...
»Minjuoa mieleni tekisi»...
»Ei ole talossa tässä
Herrojen morsiemeksi,
Akanaisen armahiaksi.
Pikkaraini on miula tytti,
Matalaini mainman alku.»

Mari Remsu oppi myös uusia lauluja nuorisolta sekä itse
sepitteli kupletteja, joissa ylistettiin työtä ja elämää neuvos-
tokautena.

Marilta on tallennettu paljon sananlaskuja. Ne ovat oma-
peräisiä, rytmikkaita ja alkusointuisia, Karjalan kansan vii-
sautta ja elämäntapaa kuvaavia sanontoja.

Toukokuussa 1939 Mari Remsu palkittiin Karjalan
ASNT:n Korkeimman Neuvoston Puhemiesistön Kunniakir-
jalla. Samalla hänet hyväksyttiin Petroskoissa Karjalan
kirjailijaliiton jäseneksi.

Uhtuan kulttuuritalolla vietettiin huhtikuussa 1941
Mari Remsun 80-vuotisjuhlaa. Tällöin juhlapuheessaan
runoilija Lea Helo arvosti korkeasti Mari Remsun osuutta
Karjalan kansan runouden säilyttäjänä sekä omaperäi-
senä runoilijana. Helo vertasi Remsua lahjakkaana
satujen kertojana Pushkinin hoitajattareen Arina Rodionov-
naan ja Gorkin mummoon.

Saman vuoden keväällä Helo ryhtyi toimittamaan Mari
Remsun satukirjaa. Mari kutsuttiin Petroskoihin, mutta hänen
ollessaan matkalla syttyi sofa.

Ei aavistanut Mari lähtiessään, että sulki kotinsa oven
viimeisen kerran.

Vuokkiniemelle tuli tieto, että vihollinen on ylittänyt
rajan. Huoti juoksi kotiin sanomaan Nastolle, että on läh-

dettävä kiireesti toisten kanssa Uhtualle. Veneet olivat jo odottamassa rannassa. Lapset leikkivät ulkona vähissä vaatteissa, kaunis kesäpäivä kun oli. Nasto löysi heidät ja sylilapsi käsivarrellaan lähti juoksemaan kylän keskukseen. Vihollisen sanottiin olevan jo lähellä. Vasta matkalla hän huomasi, ettei tullut otettua edes lämpimiä vaatteita. Kylän miehet kiirehtivät sotilasosastoon ja sitä mukaa rintamalle. Kuittijärvellä ei ollut milloinkaan niin paljon veneitä ja kansaa yhtäaikaan kuin silloin.

Huoti oli lähtenyt Vuokkiniemeltä viimeisessä veneessä, sillä hänen oli toimitettava kolhoosin asioita. Myöhemmin Nasto sai tietää, että hän oli mennyt vapaaehtoisesti sissi-osastoon.

Nasto löysi Uhtualta Marin ja he lähtivät yhdessä evakkoon.

Tukalalta tuntui olo kaukana kotiseudusta, silti kaikkia lohdutti ajatus, että sota loppuisi pian. Naston sylivauva oli kuollut matkalla. Mari hoivasi jäljellä olevia, että Nasto sai käydä työssä, ja kertoi heille sekä oman kylän lapsille satuja ja lauloj runoja, »jottei oma kieli unohduisi».

Runoja laulaessaan hän kehräsi pellavasta kalastuskolhoosille rihmaa.

— Se oli hoikkani kuin tuurikkalanka, Nasto muistelee.

Huonossa valossa Marin silmät kipeytyivät, alkoi kivittää päätä. Suurin tuska oli kuitenkin koti-ikävä. Unissaan Mari oli aina kotonaan. Ehkäpä myös silloin, kun vaipui ikuiseen uneensa keväällä 1943.

Miehiä kun ei ollut joutui Jouhkon Outi tekemään kirstun. Oman kylän rahvas tuli hyvästelemään runonlaulaajaansa, oma heimolainen Tatjana Remsu oli itkijänä haudalla yhdessä Naston kanssa.

Mari laskettiin maan poveen Arkangelin alueen Vohnovskajan kylän hautausmaalla 1943. Sodan puuteajasta huolimatta kyläneuvostosta tuotiin Nastolle jauhoja, sokeria

ja tectä, että saatiin kunnialla muistella ahkeraa karjalais-
ta runonlaulajaa Mari Remsua.

Siitä on kulunut vuosia. Marin talo seisoo yksinäisenä
Miihkalin lammen rannalla. Päivänkukat kurkistavat tyh-
jään pirttiin. Piisi ei hohda enää entistä lämpöä, niin kuin
joskus ennen rukin säestäessä Marin runonlaulua.

Linnut sirkuttavat puiden oksilla tervehtien tulijoita, jot-
ka muistavat tämän talon entisiä asukkaita. Nasto istahtaa
ulkoportaille ja laulaa niin kuin Mari Remsu muinoin:

Kirpoi risti rinnaltani,
Sinilankat silmiltäni,
Kultalankat kulmiltani,
Hopijaiset vyöni päästä—.

1977

Mari Remsu lauloi kantelettaren runoja:

MUUT ON SUURET JA SORIAT

Muut on suuret ja soriat,
Mustakulmat ja koriaat.
Minä mustakulma pikkaraini,
Viäräkaula vähäni,
Lautsan alle laitettava,
Penkin alle peitettävä.
Olis voinun minun emoni
Tukevamman tuuvitella,
Kaunhemman kasvatella.
Kekäleistä miun keräsi,
Sykeröistä synnytteli.

MISSÄ ON KUSSA ON YSTÄVÄNI?

Missä on kussa on ystäväni?
Kussa asuu armahani?
Missä istuu iloni?
Muualla kullan marjaseni.

Oisko armahani astumassa,
Tai valkijani vajeltamassa,
Oma kulta kulkemassa?
Toisin torvet puhuisi,
Toisin vuorat vastaisi.
Saisi salot sanelemista,
Joka kumpu kukkimista.

ARMAHAN KULKU

Tästä on kultani kulkenunna,
Tästä on armahani astununna,
Tästä on astunut alha,
Tuoss on istunut kivellä.
Kivi on paljua kirkkahampi,
Puasi toista parempi.
Onkos se Viron kauneampi,
Koko metsä mielövämpi,
Korpikuusi korkiampi?

SUURI KIITOS SULHOLLENI

Suuri kiitos sulholleni,
Piänkumarrus kullalleni,
Kun minun olti orjuuvesta,
Piästi palkkapiikuuvesta,
Kappasi korenon piästä,
Raivoi rannan juoksennasta.
Enkä moiti muoriani,
Halveksi anoppiani,
Kun tuuli pojan mokoman,
Vaali valkian urohon.

VOI, JOS VOISIN

Voi, jos voisin vuuven olla,
Kestää tämän kesäsen,

Tämän syksyn syylätellä,
Tämän talven tallustella,
Akan ankaran apuna,
Rautakämminen kälynä,
Tulikunkun kumppanina.
Kun hän niin sanan sanou,
Niin tuli suusta tuiskahtau,
Kipunaini alta kielen,
Savu joka sanan perästä.

TANSSIN KULKU

Ei tanssi minun taluma.
Tanssi on tuotu tuonempoa.
Kisa taampata talutti
Takoa Tanikan linnan,
Uuden linnan ulkopuolta.
Ulvoo ukset uuden linnan.
Naukuu Narvalinnan portit
Tanssia talutella,
Hokasta tuolaessa.
Hevoset veti hijessä,
Varsat vaahossa samosi.
Vesi tippui vempelistä,
Rasva rahkeiden nenästä.
Pyyhyet pyhertelijät
Oksilla vaterisilla.
Oravat samoelivat
Vesisillä vempelillä.
Tetryet kukertelivat
Korjan kirjavan kokalla.
Herrat nosti hattuansa,
Kuninkaat kypäriänsä,
Nuoret miehet polviaansa,
Vanhat miehet keppiänsä.
Jo tanssiu nyt pihalla soau,

Ilo alla ikkunoijen.
 Keltä mä kysyn lupoa,
 Keltä lausun lattiata?
 Isännältä pöyvän piästä,
 Emännältä etehisestä,
 Tyttäriltä karsinasta,
 Pojilta rahiin nenästä.
 Isäntä nyt sanoiksi virkki:
 »Tuo nyt tanssisi tupahan,
 Holinnut lattialle.
 Ei pojat pihalla tanssi.
 Harakat pihalla tanssiin,
 Liinamailla lipottelou.
 Tytöt tanssivat somasti,
 Pojat polkevat kovasti.
 Tasaisempi on neitosen tanssi
 Kuin pojan poloisen tanssi.
 Kerin virteni kerälle,
 Sykkyrälle syhyttelen.
 Kerän panen rekelen,
 Sykkyrän sykättelen.
 Menen toiseen talohon.»

TARINA TUIJU-MATISTA

Lähes kaksisatua vuotta tuaksipäin ei oltu kylät Karjalassa ni millä kirjoilla. Koko kylän väki aina puattih metsäh, kun kyläh tultih veruo ottamah. A veruo sitä käytili aina 23 vuuvien piästä.

Kivijärvellä kun tultih tuas sielä erähän kerran, niin kylä kaikki puattih metsäh. A sinne ilmesty yksi ruotsalainen. Tuiju-Matiksi ruvettih sitä kutsumah kumpani aina niitä piekloita anto ilmi veron keryäjällä herralla. Tietenki kylällä katsottih, jotta tämä suattau tuhoon koko kylän, jesli ei häntä tappa ta jesli antua näin jatkuo.

Poikalapsi kun synty, niin se pantih verolla. A kun ken lienöy piäh piästän, niin se vasta 23 vuuvun piästä joutu verolla. A kun lienöy siitäki piässyn, niin koko elämäh aijanki mäni ilman veruo.

Oli sielä Kivijärvellä mainittava Teppana-tiädä. Häntä sanottih Nassakaksi, kun oli hiän pieni ta paksu. Niin koko ikäh pakeni aina veruo. A siitä kun jo oli hiän 80 vuuvun vanha, hiän tuas oli peitossa metsässä, kun veruo käymäh tultih. Hiän löi kinnasta ilmah ta arvautti, jotta kun tulou peikalopuoli piällä, niin häntä ei panna verolla, eikä ni kunne. A kun kirvonnou kintahan selkäpuoli, niin siitä pannah. No aina tuli piällä peikalopuoli. Hiän piätti männä ta sanou herroilla, jotta hiän on aina pakenomalla piän piästän. Hän sen herroilla itsei kävi sanomassa. Vain kun oli jo niin vanha, niin kunne häntä enempi piti. Itse tiädä piäsi niin koko ikäh verosta. Sitä toko mainittih kylässä vielä miun aikah.

No se Tuiju-Matti kun siitä anto ilmi kylän rahvasta, niin se Päänttösen-akka, hos itsellä ei ollun poikie, oli vain 7 tytärtä. Ka hänellä oli suali tyttären miehie, vävyjä. Yksi vävy oli Vason Iivana. Päänttön-akka juotti muzikat humalah ta käski tappua Tuiju-Matin. Käski panna kiven kaklah ta lykätä järveh. Kun ei siinä kiirehessä löytän muuta, millä situo kiini kive, niin anto oman sulkkusen vyön sivottavaksi.

Siitä Tuiju-Matista luajittih laulu:

Tuiju-Matti tapettih
Pimijällä yöllä.
Puutan painava kivi kaklah
Sivottih silkkivöllä...

Kun huomenneksella veroherrat vuotetah Tuiju-Mattie sanomilla ta kun ei sitä ala kuuluo, niin hyö aletah kysyö, jotta kunne on joutun. Kaikin sanotah: Emmä tiijä.

Päänttö-ukko oli sokie. Häntä srasaitih, jotta etkö kuulhun mainittavan, kunne joutu Tuiju-Matti? Ukko raiska hai-

rahtu sanomah, jotta paissah, jotta se tapettih. A muuta ei sanon. Ka sitä kyytie vietih Siperih ijäksi. A Päntön-akka hos oli syyllini ta kolme vuotta käveli kun vain sano, jotta en tiijä. Niin piäsi pois. Ta siitähän se on sananparsi lähten jotta »Nieznaihan se on poikua».

Viclä sen Tulju-Matin tähän työnnettih se samani Vasan Iivani ta seitsemän muita miehie Siperih. Semmon oli se Tulju-Matin tapanta tapahus.

VANIEMPIEN PERINTÖ

(Satu)

Oli ennen ukko ja akka. Heilä oli kolme poikua. Hyö oltih oikein köyhät. Vanhemmat jätettih pojilleh kuollessah muis-telijaista: yhdelle pojalle jauhinkiven, toiselle kanteleen rä-män, kolmannelle nuottakelan.

Se ken sai jauhinkiven ajattelou jotta enköhän mie tällä saisi mitä aikah sillä keinoin kun mänen rosvojen taloh pei-totše ta alan sitä pyörityä kun tullah. Tai asettaulou vuotta-mah.

Rosvot tultih, jaksauvuttih ta ruvettih rahojah räknymäh huonehen lattiella. Poika jyreyty jauhomah. Rosvot kiirehen kaulta pakoh. Ilätissäh jätettih kaikki sualih sinne. Poika keräsi ne ta vei kotiliih.

Toini poika arvelou jotta kun ois miun männä kantelehe-ni kera tyhjih huonehiih ta ruveta soittamah. Eikö hos mitä metšän elukkoja tultais kuuntelomah. Tai mäni, alko soit-tua. Eläimie tuli huone täysi. Iiän vejälti oven kiinni. Eläi-met karjutah kun ei piässä pois.

Kaksi herrua ajau tietä myöte ta tullah katšomah sitä karjetta. Avattih ovi. Pevot karjutah ta pakoh. Herrat põläs-syttih ta kiirehen kaulta rekeh ta pakoh. Poika herroille jälkeh. Tavottau hiät kievarissa. Sanou:

— Mintäh piästijä miun kasvatit? Mie olen niitä kolme vuotta syöttän. Milläpä nyt maksatta?

Hyö humalassa maksetah pojalle hyvin suuri summa. Hiän tuumiu jotta tuaton ta muamon perinnöt on hyvin arvokkahat.

Kolmas poika mäni järven rannalle ta alko pyörittyä kelua. Veteisen poika kysyy:

-- Mitä sie ruat?

— Kuivuan tässä heinämuata itselleni kun olen köyhä mies.

— Elä kuivua, myö kuolemma, sanou.

— A miula tarvitšou heinämuata jotta eläsin.

— Myö maksamma siula.

— Että voi niin äijyä maksua kuin mie suan tästä.

Veteisen poika mänöy tuattoh luokse ta sanou jotta niin ta niin. Vetehini otti sieklan kultua, toisen hopieta ta läksi maksamah.

Poika otti kullat ta hopiet ta mäni pois. Niin hyövytti h veljekset tuaton ta muamon jättämillä kapineilla.

Niin arvokas oli vanhempien jättämä perintö.

SANANLASKUJA

Ei pie lähtie veikasta vesille eikä uhasta nimah.

Ei ole kiirettä kivellä eikä huolta huhmarilla.

Emännästä orjan suapi, suapi i orjasta emännän.

Humala hukuttelou, mesi mielet muuttelou.

Hyvä on kutsuh kulkie.

Hyvä on lapsi laiskan vaimon, viepi ajan virkultakin.

Ikävä on ilotoin päivä, päivä pitkä sualehtoin.

Kaunis on kaupoikse parempi, runa töille runsahampi.

Kun takki tavat sanois eli hame huastelis, harvoin neiti naitais.

Kylmä pirtti, paha kyly kun emäntä on kylänkävijä.

Sini suari suojelou kuni suaren puut näky.

Suusta on täysi köyhän aitta, pohjasta pohatan purnu.

Tavaton talon naine, kunniaton kellarilon.

Tukala on tuletta olla, vaiva valkietta.

Vakavakin valehtelou, valehtelija toven sanou.

MARI REMSUN OMAISIA

Niin kuin Marin saduissa ja runoissa oli aina kolme veljestä ja kolme sisarusta, niin hänellä oli myös elossa kolme poikaa ja kolme tytärtä: Petri, Miša, Huoti, Iro, Anni ja Zii-na. Kaikki pojat ja Anni omaksuivat äidiltänsä myös perimätietoja, ja he sepittivät myös itse lauluja. Nyt he ovat jo Tuonen tuvilla, mutta Marin runoperinteitä ovat vaalineet muistissaan edelleenkin hänen molemmat miniänsä Nasto ja Maire sekä Petrin poika Timo ja hänen vaimonsa Outi.

ANNI RETTIJEVA, o. s. REMSU

Kesällä 1948 poikkessin runonkeräysmatkallani entiseen Luusalmen kylään. Jok'ikinen talo oli poltettu sota-aikana. Joitakin Nurmilahden kylän naisia asui väliaikaisesti korusuissa. He olivat täällä hoitamassa kolhoosin karjaa. Kor-suun astuessa oli outoa sanoa: »Terveh taloh!»

— Tule tervehenä, vastasi tuttu ääni kuitenkin hämärästä.

Mitä? Oliko edessäni Mari Remsu? En uskonut silmiäni. Naisen piirteet olivat samat kuin Mari Remsulla. Suupielesäkin pieni veitikka. Tosin tarkkaan katsottuna hän näytti nuoremmalta.

Totta kai, sillä hän oli Mari Remsun tytär, nyt jo Rettijeva miehensä mukaan.

— Onko muamo rukan runot ja sadut vielä muistissa? utelin ennen kaikkea.

— Onpa tietenkin, Anni vastasi liikuttuneena.

— Ka parahiksi oli laulamassa, kun tulit, toinen naisista sanoi.— Starinoita kerroimme.

Moottorialus sätkytti rannassa odottaen, mutta ehdimme sopia Annin tulosta Petroskoihin.

Akkiä Anni päätti lähteä kanssamme samaa matkaa Nurmilahden kylään, johon hän oli sodan jälkeen sijoittunut asumaan vakituisesti liittytyään tämän kylän kolhoosin jäseneksi. Täällä pysähdyimme muutamaksi tunniksi kuuntelemaan Annin kertomia satuja, jotka hän oli ennen kuullut äidiltään, Mari Remsulta. Myöhemmin hän kävi kertomassa lisää satuja Petroskoissa, ja Unelma Konkka kirjoitti ne muistiin. Viktor Jevsejev tallensi tällöin Annin laulamat runot.

Annin kertomat sadut ovat kuvaannollisia ja kansan toiveita ilmaisevia. Niinpä köyhä veli saa Hiiden ukolta ihmellisen jauhinkiven. »Kivi kun kaikkie heilä jauho», kertoi Anni, aivan kuin aikoinaan oli kertonut Mari Remsukin.

Sadut ovat olleet hyvänä ajanvietteenä koko elämän ajan, etenkin kun Anni oli yövahtina. Annin tietämistä saduista muodostui pitkä luettelo. Mielenkiintoisia ovat eläinsadut sekä ihmesadut vetchisestä, syöjättärestä, tuhkimuksesta, sieroiserkusta, puuroi purkasta, sinipeukalosta sekä monta satua köyhästä ja rikkaasta, joissa onni on köyhän puolella.

Anni Rettijeva oli syntynyt 1895. Hän eli Vuokkiniemellä vanhempien kodissa 21-vuotiaaksi, kunnes meni miehelään. Isossa perheessä täytyi olla kaikkien ahkeria. Jo nuorena tyttönä Anni joutui tekemään työtä kylän pohatoille, kuten Trifon Lipkinille, jolla oli suuret pellot, sekä livana Remsulle, joka piti kauppaa ja omisti paljon karjaa. Ehkäpä siksi ovat niin läheisesti jääneet mieleen äidin laulamat runot ja sadut riistäjistä.

Anni jäi nuorena leskeksi. Toisessa avioliitossa hänelle syntyi poika Vladimir, josta tuli vuosien kuluttua Kalevalan piirineuvoston kulttuuriosaston johtaja.

Anni Rettijeva eli vuoteen 1954.

JAUHINKIVI

Oli ennen köyhä veli ta pohatta veli. Ollah-eletäh, rostuo on tulossa. Köyhä veli lähtöy lihua kysymäh pohatalta vel-lältä.

— Anna sie, veikko, sanou,— lihua meilä keitokse, kun pruasnickka tulou.

Pohatta veli kävi lehmän reijen, toi hänelle sen lehmän reijen eteh. Sanou:

— Tuossa on, vie hot Hiiteh? karjahtau hänelle.

Se otti sen lehmän reijen, lähtöy kotih päin, ajattelou: »Miksi mie tätä kotih vien, kun käsetti viijä Hiiteh? Ker-ran käski, niin lähen vien Hiiteh.»

Astuu, astuu tuon pitkiä, tämän lyhyttä, tulou sielä halonleikkuajat vastah. Iiän kysyy niiltä halonleikkuajilta:

Aittoja Vuokkiniemellä

— Ettäkö työ tiijä, olenko mie oikiella tiellä, mänöykö tämä tie Hiiteh?

Sanotah:

— Tämä mänöy Hiiteh, myö Hiiteh halkuo leikkuamma.

Sanotah hänelle:

— Sie ota tästä koivuni halko. Kun mänet sinne, nin hiän kiukualla istuu, se Hiijen isäntä. Kun mänet, nin älä anna kättäs hänelle, hiän kiän kopristau, a sie ojenna tätä halkuo. Hiän ihastuu hyvin, sie kun mänet. Siitä hiän kun rupieu taritsomah maksuo, nin sie älä ota ni mitä, kysy vain jauhinkivie. Hiän istuu jauhinkivi selässä. Se on semmoni kivi, jotta se jauhou, mitä käset. Hiän ei sitä mielelläh antais, vain kuitenkin antau, kun et muuta ota.

Hiän ottau halon ta lähtöy ielläh. Astuu sini kuni tulon talo. Se istuu kiukualla, se Hiijen-ukko, jauhinkivi selässä. Hiän tervethty ta halkuo ojentau. Se kun kopristau sitä halkuo, nin vesi tippuu siitä halosta. Ukko kun ihastuu, ei tiijä mitä i ruatua hänen kera. Sanou:

— Kun ei kenkänä tuo itse, lyönnetäh koirie myöte, a koirat ei suateta, itse syyväh. Millä mie nyt siula maksan?

Kultua ta hopena taritsou. Sanou se köyhä veli:

— Miula rahua ei tarvitse, anna vain se jauhinkivi selästäs.

Sanou se:

— Tätä mie en antais, ka kun sie olit niin hyvä, niin mie siula annan. Tämä kivi on semmoni, jotta tätä mitä käset, sanou,— niin sitä se jauhou.

Ukko kun suapi kiven ta lähtöy kotihis. Vielä kerkiey rostuolla kotihis. Sanou naiselläh, missä hiän kävi ta mistä sen kiven sai. Sanou:

— Panemma nyt tämän kiven jauhomah, mitä meilä pitäy pruasniekakse.

Kivi jauho, mitä heilä piti. Pruasniekka hyvin clettih. Kivi kun kaikkie heilä jauho, ta viimekse köyhä veli rupei tuumaimah: »Emmäkö myö luaji omua laivua?» Niin hyö luajitah oma laiva, siitä lähetäh koko perhellä merelle.

Sielä hyö ajellah, muutaman kerran ruvetah keittämäh, a suolua ei ole. Köyhä käsköy sen kiven jauhuo suolua. Kivi rupesi suolua jauhomah, ta hiän ei muistan sitä kieltiä. Hyö syötiä ta ruvettih muate kaikki. Kuni hyö muattih, kivi jauho laivan täyven suolua, ta laiva upposi. Sinne mäntih ne kaikki, tai starina loppu.

VIRON ORJA

Oli ennen Virossa orja,
Pajarissa karjanpaimen.
Pahoin palkka maksettih,
Pahoin palkka, veärin vaiva.
Lupa orjan annettihi,
Lupa orjan, valta vankin,
Juossa jouluna kotihi,
Peä pyhänä peässäkse.
Juoksi, juoksi orja rukka
Suin sulahan, päin sulahan,
Koprin ilmahan kovahan.
Siihe kuoli orja rukka.
Tuli kolme Tuonen neittä,
Ne kovottih kuollehia.
Löyvettih hyö orjan sielu,
Talutettih taivahah.
Tuotihi utuinen tuoli,
Kultatuoli kannettihi.
»Issu tuossa, orja rukka,
Orjuuvessa ollessas,
Käskyläisenä käyvessäs!»
Kulu aikoa vähäni,
Kuolipa iso isäntä.
Tuli kolme Tuonen neittä,
Ne kovottih kuollehia,
Löyvettih isännän sielu.
Talutettih helvettihi,

Tuotihi tulini tuoli,
Tervatuoli kannettihi.
»Issu tuossa, isäntä rukka,
Jo olet istun paremmassaki,
Isäntänä ollessas,
Käskijänä käyvässä!»

NASTO REMSU

Nasto Riijontytär o. s. Melentjeva (1906—1977) oli syntynyt Tollojoen kylässä. Sinne oli mennyt miehelään Remsu Marin kaksi tytärtä Anni ja Ziina. Huoti-veli kävi usein sisartensa vieraana ja ihastui siellä Nastoon. Heidän häänsä pidettiin 1924 ja siitä lähtien Nasto asui Remsu Marin perheessä. Sadut ja runot kaunistivat heidän elämäänsä.

Talvella 1971 Vuokkiniemellä äänititiin mm. 90-säkeisen runon Kettusesta Nastolta, jonka hän sanoi oppineensa Huotilta. Eräitä runoja hän oli kuullut äidiltänsä Okahvie Melentjevalta, joka oli kotoisin Kostamuksesta. Siellä oli niitä laulanut myös erään suomalaisen suutarin vaimo, joka kulki miehensä mukana tšekäläisissä kylissä.

Nasto kertoi, että kun Vuokkiniemelle oli rakennettu klubi alettiin siellä järjestää iltamia. Erittäin innostunut oli ohjelman järjestämiseen Irja Remsujeva. Hän oli sukua Mari Remsulle äitinsä puolelta, joka oli myös kansanrunouden taitaja. Irja käsitti että se oli läheistä kansalle ja sen täytyi muodostua omaperäisen kansantaiteen perustaksi. Opiskellessaan Leningradissa suomalaisen teatterin studiossa Irja vietti kesälomansa kotikylässään Vuokkiniemellä ja myöhemmin palasi tänne kokonaan.

Täällä alettiin säilyttää kansallispukuja ja päähineitä tulevia näytelmiä ja tanssiesityksiä varten. Kerättiin sananlaskuja, sutkauksia ja lauluja vapaahetkinä sekä työssä ollessa kolhoosin pellolla. Juuri niitä tarvittiin esityksiä varten »elävissä lehdissä», joissa näytettiin kylän asukkaiden

arkisen elämän hyviä ja huonoja puolia. Niissä päästettiin valloilleen huumori. Vielä viikon varrellakin riitti puheenaihetta siitä, mitä oli esitetty lavalla lauantaina tai sunnuntaina ennen tanssikisoja. Erittäin suosittuja olivat tšastuškat (kupleteista eli säkeistä koostuvat laulut), joissa saatettiin lupailla kenen kustannuksella tahansa, jos oli aihetta, ja toisaalla innostettiin työhön. Kupletteja sepitti usein Mari Remsu ja hänen poikansa Huoli ja Miša. Nasto ja Maireminiä esittivät niitä klubilla:

Pajatamme kun me ruamme
Niin kuin kaksi tšikosta,
Ylen äijen metsyä kuamme,
Ole emme ruavotta.

Vessellä on tšastuškaine,
Zvonkoi iäni ompi miän.
Nostau metsä kaunokaine
Ylemmäksi soman piän...

Joskus lavalla esitettiin karjalaisia häitä aivan kuin todellisuudessa. Remsu Marin mies Miihkali oli patvaskana, häämenojen ohjaajana.

Iyvin suosittuja olivat lavalla pidetyt illanistujaiset, joissa kerrottiin satuja, laulettiin runoja ja kilpailtiin, kuka eniten tiesi arvoituksia. Keksittiinpä kerran sampokin pyörimään ja täyttämään kansan toiveita. Kaikille riitti riennua kun vanhat ihmiset saattoivat sammon avulla muuttua jälleen nuoriksi. Nasto ja Irja pukeutuivat ensin vanhoiksi akoiksi, mutta käytyään sammon läpi olivat jälleen kauniita ja ketteriä tanssimaan. Nasto pajatti:

Pie sie, kultani, raitis luonto
Kun siul on annettu kaunis muoto.
Ole sie aina iloinen,
Äläkä sie vihassa kiroile.
Nyt mie lasen käteni kaulaan
Kun en suata muiten selittää...

Ohjelman jälkeen pyörittiin piiriä laulun säestyksellä, kisattiin Humahusta, Suliluikkaa, **Katrillia** ja muita kansantansseja. Kansanrunous ja kansantaide ovat olleet erottamattomia toisistaan Kalevalan piirissä, kuten tänäkin päivänä.

— Pajattaessa sai keksiä mitä hassunkurisempia sanoja, muisteli Nasto:

Tuotih meille uusi minja
Tirin pirin soittaja,
Nakurilla pajattau
Riehtilä rintani,
Kuorusta kaklani,
Kylyn koukku,
Saunan salpa,
Perehen torakapitša.
Poikaseeni minjan toi,
Toi hiän tukkani vetäjän,
Talutteli tappelijan.

Viettäessään vanhuuden päiviä Vuokkiniemen Sepän-niemellä Mari-sisarensa kanssa heille oli vieläkin iloa runoista ja saduista. He molemmat saivat palkintoja laulu- ja arvoituskilpailuihin osallistumisesta. Nasto lauloi myös kansan-kuorossa. Kalevala-cepoksen 125-vuotisjuhlallisuuksien päättäjäisissä Lietosaarella ja Kormusniemellä Nasto esiintyi lausujana sekä runojen laulajana. Kaunis karjalainen kansallispuke Naston yllä ja helmillä koristettu kossinka olivat sinänsä ihailemisen arvoiset.

Ei ole lakattu laulamasta -televisiofilmin alussa Nasto laulaa Soutojoiun, kuten tehtiin ennen Karjalassa soutaessaan monella veneellä pitkillä matkoilla. Siten veneet pysyivät vieretysten ja oli helpompi soutaa. Samassa filmissä hän lauloi myös Purren valituksen.

Nasto oli käynyt kaksi luokkaa venäläistä koulua Tollojoella. Vuokkiniemellä hän opiskeli kahtena vuotena aikuisten iltakoulussa. Pyynnöstäni hän kirjoitti paperille runoja, lauluja sekä sananlaskuja joita en ehtinyt tallentaa häneltä Vuokkiniemellä, ja hän lahetti ne minulle postitse.

Nasto Remsu runoa laulamassa

Näin jäivät Nasto Remsun säilyttämät runoperinteet jälkipolville, vaikka hän itse nukkuu ja ikiuntansa.

SOUTO-JOIKU

Oisko miun suussani su-u-u-sulua voita?
Tahiko kielellä ke-e-c-kesävoita?
»Oh-hoi», sano oi-joi-oijon veli.
Olisinko suojassa su-u-u-riparran,
Tahiko poskessa ko-o-o-orviparran?
»Oh-hoi», sano oi-joi-oijon veli.
Olisiko miula ne si-i-i-irkun siivet,
Tahiko linnun le-e-c-entime-te?
»Oh-hoi-hoi», sano oi-joi-oijon veli.
Lentäsin koittiessa Ko-o-okkolahe,
Tahiko korjassa tuonne muahe?
»Oh-hoi», sano o-o-o-oijon veli.

SANANLASKUJA

Orahasta touko tuntuu, varsasta hyvä hevonen.
Näköy kylä kyntäjänsä, miero vejen kantajansa.
Ruttoh halla matalan kylmäy.
Syksystä on yllin kyllin, kevyällä on kellä kulla.
Toisin toisessa talossa, toisin mualla vierahalla.

ARVOITUKSIA

Koissa kolahti, ramassa rasahti – sinisotkane vesillä.
(Nuottamichet)
Ori juoksi, ohjas lekku. (Rukilla kehrääminen)
Puun pukelo, muan mukelo, aijan kirkko, heinän heikko.
(Kirves, marja, aidan seipäät ja viikate)

MAIRE LAMMINPÄÄ

Maire Savelintytär o. s. Mihejeva on syntynyt 13.1.1905 Alajärven kylässä kuulun satujenkertojan ja runonlaulajan

Maire Lamminpää

Maria Mihejevan naapuruudessa. Heidän isänsä olivat keskenään toiset serkukset. Rospuutan aikana täältä kylästä ei liikuttu juuri minnekään ja silloin oli aikaa laulaa runoja ja kertoa satuja, joita tiesi Mairenen äiti. Hän luki myös loitsuja tauteja ja tapaturmia parantaakseen. Maire muisteleee että Alajärvi oli niin kalarikas, että siitä oli tytöille aivan harmia kun piti olla aina perkaamassa.

— Kisapäivänäkin puuttui neljä suurta vakallista kalaa, aivan kuin kiusaksi. Molimalla molin muamoa jotta eikö niitä voisi

jättää puhkuamatta. Kisoihin teki mieli.

Siellä Maire kohtasi tulevan miehensä Mišan, Mari Remsun pojan. Maire muistaa vieläkin kun »plässiessä pajatti»:

Oi kolessu, kolessu,
Tovariša tuijassu.
Pokko uipi suaren rantali,
Vesi vei liäpentsät
Ta pitkävarret kuatantsat.
Oi kolessu, kolessu...

Kun Mairesta tuli Mari Remsun miniä otti hän Mišan kanssa tämän talon paikan mukaan sukunimekseen Lamminpään. Niiltä ajoilta oli jäänyt Mairenen mieleen pitkä runo Kettusesta, jonka nauhoitin häneltä käydessäni Kalevalassa 1982. Hän lauloi:

Venyähällä veikko syntyi,
Kasvoi lapsi Karjalassa,
Kasvo vuotta kaksitoista
Alla varjon vanhempansa.

Ensin piätänsä elätti
Lapsi miesnä laulamalla.

Kettunen kävi laulamassa aivan Paltamossa saakka ja
hänenstä

Tuli mies mitä parempi,
Sormiltansa soria poika,
Varsin sievä varreltansa...

Jopa lautamieskin puhutteli häntä lakitta:

" Mist' olet kotoisin vieras,
Kosk olet kovin koria?..."
" Syntynyt rajan takana,
Pitäjästä Vuokkiniemen,
Tšenan niemestä kotoisin."
" Mi on virka vierahalla?..."
" Olen oiva ompelija
Taitava takin tekijä."
Naiset katso naurusuulla,
Miehet mielellä hyvällä.
Tyttäret tyköönsä toivoi
Tuota miestä mielehistä...

Kaunis Mari ihastui ompelijaan. Äiti varoittaa tytärtään
ihastumasta muukalaiseen.

Mari varsin vastoaapi:
" Enpä eroo räätälistä
Kuni on suonissa suloa,
Veri liikkuu ruumihissa."

Tämä on tavallaan balladi karjalaisten ja suomalaisten
ystävyydestä ja kanssakäymisestä jo muinaisina aikoina.
Maire on jo vuosikausia laulanut Kalevalan kansankuo-
rossa.

Mairen ja Mišan poika Arvi on perinyt esivanhemmiltaan
näppärät kädet ja taiteilijalahjat. »Vesa kantoonsa kasvaa»,
sanoi Maire tyytyväisenä.

Outi ja Timo Remsu tutuilla kalavesillä

TIMO JA OUTI REMSU

Vaikka sopu sijaa antoi, niin eihän siinä Marin ja Miilikali Remsun pirtissä pojat pysyneet kun mieheksi varttuivat ja perheensä perustivat. Petri oli vanhin ja hän lähti perheineen asumaan Kivijärvelle josta Mari muamo oli kotoisin. Siellä sitten syntyi Timo 1915. Ja eikös tuo kipittänyt vähä väliä ämmön luo Vuokkiniemelle satuja ja runoja kuuntelemaan. Tuttuja olivat Timolle nämä polut ja selkoset sitten Isänmaallisen sodan aikana, kun hän kulki partisaanina vihollisen selustassa. Moneen kertaan oli hän poikennut myös omassa pirtissään Kivijärvellä, josta vanhemmat eivät olleet ehtineet evakuoitua. Oma tuattokin oli apuna, ettei

joutunut vihollisen ansaan. Timo osallistui myös taisteluun rintamalla. Sodan loputtua hän palasi kotikylään perustamaan uudestaan kolhoosia ja oli sen prikatiirina.

Iivana-veli oli kaatunut rintamalla. Hänen vaimonsa Outi (synt. 1915) oli jäänyt yksin kasvattamaan viittä lasta. Timo otti orvot omikseen yhdessä Outin kanssa. Heille lisääntyi vielä kaksi yhteistä lasta, mutta hyvin ovat toimeen tulleet. Vanhimmat pojat olivat jo auttamassa kun Timo rakensi suurta taloa Vuokkiniemelle. Seitsemän metriä pitkät on sen kurkikirret. Siinä sopisi vaikka veneitä veistää tai pitää Pohjolan häitä. Keskellä isoa pirttiä on pitkä pöytä, jonka ympärille mahtuu iso perhe aterialle yhtä aikaa. Perinteellistä tapaa noudattaen vakituinen paikka pöydän ääressä kuuluu perheen päälle Timolle ja »buabolle», joka on ottanut vastaan tähän maailmaan kaikki tämän perheen

lapset. Buabo on Timon äidin sisar, 88-vuotias Anni Lesonen. Kesällä hän vielä aikoi riipiä lehtiä lampaille. Buabolle kuu-
luu kunnia muutenkin vaikkei olisi sukulainenkaan. Timo
tienasi pihkaruukilla hyvin, ja Outi neuvostotilan lypsäjänä.
Niiden tulojen mukaan he saavat nyt eläkettä ja lapset ovat
jo itse tienaamassa. Heillä on lehmä, lampaita ja kasvitarha,
kalaa saa järvestä mikäli tarvitsee. Vanhoilla päivilläkään
Timo ja Outi eivät ole sulkeutuneet muusta maailmasta. Yh-
dessä heidät nähdään usein kylän kulttuuritalolla yhteisissä
riennoissa. Eräänä Uudenvuoden yönä Outi ja Timo saivat
palkinnon polkan tanssimisesta. Outi on saanut myös pal-
kintoja laulu- ja arvoituskilpailuissa. Hän muistaa paljon pii-
rileikkilauluja, joita ennen lauloi hänen äitinsä Lukki Bog-
danova, joka oli nuoruudessaan Vuokinsalmella pajattajana
kun kisattiin kruukaa ja humahusta. Näitä samoja kansan-
tanhuja harrastetaan vieläkin Vuokkiniemellä ja Outi on
niissä mukana niinkuin ennenkin.

Timo on puolestaan perinyt Mari-mummoltansa hyvän
puhelahjan. Metsästysjutut ja sanansutkaukset ovat hyvä-
nä ajanvietteenä talvi-iltoina heidän isossa pirtissään. Ja
ainahan mummolta opitut runonpätkät muistuvat Timon
mieleen kun hän kutsuu Ahtia avuksi kalalla tai kukuttaa
kultaista käköstä. Hän laulaa niitä miellyttävällä bassoäänel-
lä vanhalla Kalevalarunon sävelellä.

1972

Timo Remsu

KUKU, KÄKÖNEN

Kuku, kultanen käkönen,
Helkyttele, hietarinta.
Vieläkö viikon villapiänä,
Kauan kassan kantajana,

Isän leivän leipojana,
Äidin taikinan taputtajana?
Kuku kerta vuotta kohte,
Puoli puolta vuotta kohte.

ANNA, AHTI

Anna, Ahti, suuri hauki,
Tahi kaksi pienempäistä.
Otas onki, nieles niekka,
Koppua hos kovera rauta.
Miun on maimani makiempi.
Miun on siimani siliempi.

Outi Remsu

ALTA LINNAN AIROT LÄIKKYÄ

Alta linnan airot läikkyy,
Piältä linnan pää näkyvä.
Toivosinko tuatokseni.
Kullasta sillan kutosin,
Kultapatsahat panisin,
Hyvän heposen sillankorvah,
Kultasuitset, kultapäitset,
Kultasen satulan selkäh.
Mesiputsin juotavaksi.
Lämmitän utusen kylyn
Utusilla halkosilla.
Mänehän, tuattoni, kylpemähe!
Kylve, kylve kylliksesi,
Valatepi valkieksi!
Alta linnan airot läikkyy,
Piältä linnan pää näkyvä.
Toivoisinko muamokseni.

Hopiesta sillan kutosin,
 Hopiepatsahat panisin,
 Hyvän heposen sillankorvah,
 Hopiesuitset, hopiepäitset,
 Hopiesen satulan selkäh,
 Mesiputsin juotavaksi.
 Lämmitän utusen kylyn
 Utusilla halkosilla.
 Mänehän, muamoni, kylpemähe.
 Kylvē, kylvē kylliksesi,
 Valatepi valkieksi.
 Alta linnan airot läikkyy,
 Piältä linnan piä näkyyve.
 Toivosinko veijokseni.
 Vasesta sillan kutosin,
 Vaskipatsahat panisin,
 Hyvän heposen sillankorvah,
 Vaskisuitset, vaskipäitset,
 Vaskisen satulan selkäh,
 Mesiputsin juotavaksi.
 Lämmitän utusen kylyn
 Utusilla halkosilla.
 Mänehän, veikko, kylpemähe!
 Kylvē, kylvē kylliksesi,
 Valateri valkieksi.
 Alta linnan airot läikkyy,
 Piältä linnan piä näkyyve.
 Toivoisinko vävykseni.
 Kuarnasta sillan kutosin.
 Kuarnapatsahat panisin.
 Ramman heposen sillankorvah.
 Vitsasuitset, vitsapäitset,
 Vitsasen satulan selkäh,
 Tervaputsin juotavaksi.
 Lämmitän tervasen kylyn
 Tervasilla halkosilla.

Mänehän vävy kylpemähe.
Kylve, kylve kylliksesi,
Itse lähen kylvettämäh.
Otan aijasta palasen,
Sieppaan seivästä murusen.
Kylvettelen kyllikseni,
Valatenpa valkieksi.

PIIRILAULUJA

Vene oli tervalla maalattu,
jolla soutelen yli lahden.
Heila se sanoi, että hauska ois olla,
jos saisimme olla kahden.

Mitähän tuosta tulisi,
jos menisimme yhteen?
Syksyllä myöhään korjattaisi
pellolta lyhteet yhteen.

Me jos yhteen mentäisi,
niin tämä olis aivan suotta.
Parin päivän perästä
me vejettäisi tukkanuotaa.

En minä huoli huonoa poikaa
Itseni hoitelijaksi,
sievä ja sorja sen olla pitää
tämän tytön vartijaksi.

Juomaripojan jos ottaisin,
niin suuresti ikävöisin.
Päivät se kulkisi taloja pitkin
ja takkinsa viinaan joisi.

Olin Vuokkiniemellä Nasto Remsun luona päässyt hyvään keskusteluvireeseen, kun tupaan tuli vanha nainen. Hän tervehti, istahti ovensuun jakkaralle ja kysyi:

— Kenpä se tämä vieras on?

— Tulin tiijustamaan, tietäisikö täällä ken runoja.

— Miun runot on jo laulettu.

— Mistäpä olette kotoisin?

— Kivijärveltä, sieltä, mistä tämän Naston muamoakka, Remsu Mari. Siellä meilä laulettiin Arhippaisen Miihkalin runoja, niitä samoja, vakuutti nainen.

— Ehkä muistatte jonkun runon? utelin.

— En, en muista, henkeä ahistaa.

Mietin jo että Sandra oli tullut vain uteliaisuudesta naapuriin, kuten on tavallista täällä, kun huomasi, että Naston luona on vieras.

Karjalaisten naisten välittömyydessä on oma viehätyksensä. Täällä sinutellaan ilman muuta ja kysellään kuulumisiasi, vaikka olet tullut kylään ensi kertaa.

Muistin, miten olin tullut ensi kertaa Vuonniseen keräämään runoja 1947. Pitkän automatkan jälkeen kesäkuumalla päätin ensi työkseni uida Ruokojärvessä. Kun nousin rannalle, oli siinä jo kolme naista seisomassa ja he kyselivät:

— Kenpä olet? Mistä ja miksi tulit tänne? Onko siula ukko? Onko lapsia?

Vastailin yhtä välittömästi heidän kysymyksiinsä ja pääsin heti tuttavaksi. Minut kutsuttiin tsajulle ja saunaan.

Jatkoin keskusteluani Naston kanssa. Hän kertoi pitkän sadun kolmesta kehrääjätyöstä, joista yksi pääsi tsaarin morsiameksi leskiakan avulla.

— Siellä Kivijärvellä ennen muinoin sanoa paukutettih

koko illat starinua, ja kyllä niitä miekin tiesin hos kuin äijen, Sandra sanoi.

Kun siirryimme Naston kanssa runoihin, alkoi Sandrakin hyräillä. Hän siirsi jakkaran lähemmäksi minua, rykäisi ja kun oli syntynyt tauko sanoi:

— No, jospa miekin muistan vaikka moniahan runon.

Tuskin ehdin painaa nauhurini käyntiin kun Sandra jo lauloi, eikä henkeäkään enää näyttänyt ahdistavan. Niin sain häneltä tallennetuksi Väinämöisen polven haavan, Väinämöisen käynnin Päivölässä ja runon Vienan neitosista

Sandra Lesonen

Sandra Lesosen elämäntaival (1889--1978) oli pitkä, työntäyteinen ja runouden sävyttämä.

VIENAN NEITOKSET

Oli ennen neljä neittä,
koko kolme morsienta.
Lähettilä hyö heinän niittol
eli korttehen keruuhe.
Löyvettilä hyö lemmentlehti,
lemmentlehti, tammentlastu.
Pantilä mualla kasvavalla,
orolla ylenijällä.
Sieltä kasvo kaunis tammi,
yleni vihanta virpi.
Piettilä pilvet juoksomasta,
hattarat hatskertamasta.
Oli yksi pitkä pilvi,

pitkä pilvi, kaita pilvi.
 Sepä piäsi juoksomahe.
 Pilves on pisaret suuret.
 Pisares on luajat lammit.
 Lammit on veno punani.
 Venoses on nuoret miehet.
 Nuoret miehet naimattomat,
 vielä viinan juomattomat,
 punotah punaista köyttä,
 rahnikoijah rautaköyttä,
 sitovuo meren sivua,
 Kannanlahta kuakistuae,
 meri tyynenä pysyise,
 Kannanlaksi kaunehena.

1972

OUTI LIPKINA

Outi Iivanantytär Lipkina (1878—1976), jota Vuokkiniemellä kutsuttiin Köykän Timon naiseksi, oli 93-vuotias kun tutustuin häneen 1972. Hän oli vielä aika pirteä ja hyvämuistinen, vaikka valittikin että oli vaikea laulaa runoja. Sensijaan hän innostui kertomaan monien runojen sisältöä suorasanaisesti. Väliin taas lausui kaffelmia runomitassa Kalevalan sankareista. Sitten hän kysyi:

— A tiijetkö sie sen Sampo-runon, missä laulettiin jotta jauho päivän syötäviä, toisen päivän myötäviä, kolmannen kotipitoja? Ja kuulehan, kun se sampo varastettiin, niin Pohjolan akka sanoi:

Ei ole pyystä kahen jakoh,
 Oravasta miehen kolmen.
 Jo on sampo suatettuna
 Pohjolan kivinäkeh,
 Vuoren vaskisen sisäh.
 Yheksän on sylen syvyyvessä,
 Yheksän lukun takana,
 Tekosalpa on kymmenes...

— Siltä Liukkasen Teppanalta mie tämän kuulin, selitti Outi. — Teppanalla oli kirja, missä oli näitä runoja.

Kysyin, tietääkö Outi Ivanovna runon Kullervosta?

— Ka kuin en tiije. Johan sitä on käyty miulta kirjoittamassa. Liekö olleet Suomesta vai Virosta. Tuollainen samanmoinen kone oli heillä kuin siullakin.

Myöhemmin selvisi, että professori Pertti Virtaranta oli haastatellut Outi Lipkinaa.

Nyt olinkin jo asettanut mikrofonin hänen eteensä tuolille ja Outi Ivanovna lausui runon Kullervo Kalervon pojasta, sitten Väinämöisestä ja Lemminkäisestä 122 säettä ja Ilmeen suuresta härästä 79 säettä.

Kaikki nämä nauhoitukseni V. Jevsejev on julkaissut 1976 kokoelmassa Karjalan kansan runot, I osa. Eesti Raamat, Tallinn, 1976.

Outi Lipkina sanoi tietävänsä myös paljon satuja¹. Näitä hän oli ikänsä kertonut useimmiten verkkoa kutoessa tai paikatessa.

Minulle hän innostui kertomaan Vetehestä, jonka vakuutti nähneensä Lammasjärvellä, aivan talonsa luona.

Outi oli ollut hyvä kalastaja ja koskenlaskija. Kun Isänmaallinen sota syttyi ja kaikki kiirehtivät evakkoon, Outi oli Jyrähmän koskessa koko päivän peränpitäjänä, eikä yhtään venettä kaatunut.

Viimeksi tapasin Outi Lipkinan 97-vuotiaana, kesällä 1976 Kalevalassa, jonne hän oli tullut asumaan tyttärensä luo. Kerrottiin, että joinakin päivinä Outi lauloi vielä runoja lastensa lasten lapsille. Minulle hän kertoi, että hänen isänsä, Levasen Iivana eli melkein satavuotiaaksi.

Mietin että vankkoja, sitkeitä ja hyvämuistisia olivat ennen ihmiset, jotka tekivät kovaa työtä ja elivät puhtaan luonnon helmassa täällä järvien, kuohuvien koskien ja metsien mailla.

¹ Outi Lipkinan satuja on julkaistu Pertti Virtarannan Vienalaisten satujen ja legendojen kokoelmassa Kultarengas korvaan, Helsinki, 1971.

HÄMEEN HÄRKÄ

Hämeheissä härkä synty,
Sonni Suomessa lihou,
Ei hiän ollut suuren suuri,
Eikä aivan pienen pieni.
Olihan se oikie vasikka:
Hämeheissä häntä häily,
Piä keikku Kemijovella,
Satua syltä oli sarvet pitkät,
Puoltatoista turpa paksu;
Sata miestä sarviloista,
Tuhat turvasta piteli
Härkyä taluttaissa.
Härkä käyvä källötteli
Sariolan salmen suuhu.
Siellä häitä hankittih,
Valmisettih varoja.
Härkä käyvä källötteli
Sariolan salmensuuhu.
Sonni suurta sortajua,
Muan kamalan kuatajua,
Etsittih ta ei löyvetty,
Hajettih ka ei havattu.
Siitä rautamies merestä nousi,
Rauta karva katsonnalta:
Piässä on rautane kypärä,
Jaloiss on kiviset kenkät,
Veitsi on kultani käessä,
Varsi on vasken kirjavaini.
Heitti kun mäki erän,
Niinsi muaha töllähytti.
Siitä läksi verta seilsemen venehtä,
Kultie kuusi tynnyrie
Pohjolan häiksi...

TATJANA PERTTUNEN

Kalevalassa, entisessä Uhtuassa, on näytteillä runonlaulaja Tatjana Perttusen (3.8.1880 — 11.4.1963) muotokuva, jonka on maalannut ja lahjoittanut museolle eestiläinen taiteilija Ants Viidalepp. Ovathan Kalevala ja eestiläinen eepos Kalevipoeg melkein yhtä läheisiä toisilleen kuin isä ja poika.

Ants Viidalepp maalasi Tatjana Perttusen muotokuvan niin että graniittikallio on sen taustana. Taiteilija näytti runonlaulajamme voimakkaan olemuksen kiinteässä yhteydessä Karjalan luontoon. Olihan Tatjana Perttunen suuren laulajasukunsa runoarteiden viimeinen vankka ja varma tallettaja vuosisadallamme. Tatjana Perttunen syntyi Latvajärvellä. Hän oli melkein elämänsä iltaan asti fyysisestikin terve, voimakas ja henkisesti pirteä.

Yli kahdeksankymmenen ikävuoden uurtamat Tatjana Perttusen karun kauniit kasvot ja hänen viisautta uhoava korkea otsansa ovat hyvin kuvaavia. Lakkani¹ hänen päässään, sulkkupaikka² leveillä hartioilla rätsinän³ ja koston⁴ ylle sidottuina kertovat, että Tatjana vaali karjalaisten naisten aitoja tapoja arkisessa asussaankin. Hänen mietteläästä katseestaan saattoi aavistaa hänen näkevänsä ilmielävinä vuosisatojen takaisia kansan mielikuvituksen luomia Kalevalan sankareita, jopa Väinämöisenkin.

Laulun voimalla ovat Kalevalan sankarit saaneet ihmeitä aikaan. Perttusen suvun suurimmat edustajat laulamillaan runoilla laskivat perustan Kalevalan eepokselle, joka kuuluu

¹ Lakkani—myssy, ²sulkkupaikka—silkkiliina, ³rätsinä—paldan yläosa puserona, ⁴koslo—liivihame.

maailman parhaimpiin kansan luomuksiin. Nämä kansanrunouden jättiläiset, suuret sanasepot Arhippa Perttunen ja hänen sokea poikansa Miihkali olivat lukutaidottomia, kotoisin karjalaisesta korpikylästä Latvajärveltä. Juuri he ovat parhaiten säilyttäneet ja siloitelleet kansansa runouden helmiä sekä itsekin luoneet ihmeen ihania taidekuvia, jotka ovat jääneet ikiajoiksi koko maailman kansanrunouden aarreaattaan sen kauniimpina aikaansaannoksina. Me ihailimme niitä myös nykypäivinä ja ammennamme niistä kansan tietoutta, menneisyyden filosofiaa, esi-isiemme lennokasta mielikuvitusta.

Tohtori Viktor Jevsejevin toteamuksen mukaan on Tatjanalta voitu kirjoittaa muistiin joitakin runoja miltei yhtä täydellisinä kuin Arhippa Perttunen oli aikoinaan ne laulanut. Tatjana oli oppinut ne Miihkalilta, mutta todennäköisesti ei häneltäkään ollut kirjoitettu läheskään tarkaan kaikkia hänen muistitietojaan. Sitä paitsi harvinaisen hyvän muistinsa ansiosta Tatjana oli kartuttanut tietoonsa monien muiden runonlaulajain aarteita.

Kerran pyysin Tatjanaa selittämään hänen sukujuurtansa. Hän kertoi, että hänen isänsä Oleksestä Ignatta ja Arhippa Perttusen isä Iivana olivat veljeksiä. Arhipan poika Miihkali oli Tatjanan isän setä. Miihkalin pojan Ossipan poika Teppana oli Tatjanan mies.

Arhippaisen Miihkali asui aivan Tatjanan naapurissa... Hän muisti istuneensa pienenä sokean Miihkalin polvella.

Kaikkea tätä kertoillessa ja muistelllessa Tatjana Perttunen ja Maria Mihejeva paistoivat meillä monasti karjalaiseen tapaan kakkaroita ja kalitoita. Muistan kun pualikka pyöri tottuneissa käsissä taikasauvan tavoin ja tuntui kuin ohkaiset kuoret olisivat valmistuneet käden koskemattomana. Ja sitten teetä hörppiessä kuumien, voilla voideltujen kalittojen kera juttu luisti entistä paremmin. Tatjana kertoi Miihkalin Perttusesta suurella lämmöllä:

»Kun ennen ei ollut lastentarhoja niinkuin nyt, kylän ihmiset tuottivat lapsen työhö lähtiessä sokien Arhippaisen

Runonlaulaja Tatjana Perttunen

Miikkalin luo. Miikkali jakeli lapsille rahaa, mitä itse oli saanut. Hän ei ni kousa sanon lapsille pahua sanua, aina mainitsi: »Imehnisen pitäy olla hyvä toisille, hyvyä on jämmähi.»

Talvisin ja syyskylmällä lapset kiipesivät Miikkalin kanssa isolle uunille. Mutta keväisin ja kesällä luonto veti puoleensa. Silloin Miikkali ei tarvinnut enää edes tuohivirsuja. Hän kulki paljain jaloin. Usein nähtiin, että lapset taluttivat sokeaa Miikkalia rannalle. Hän asettui istumaan kannolle sauvaansa nojaten. Herkällä olemuksellaan hän tunsi sokeanakin kotoisen luonnon kauneuden. Mutta myös monta sulosilmää ja pikkukorvaa oli hänen apunaan. Kun Miikkali kyseli, lapset kertoivat miltä näyttää järvi ja

metsä, joko päivänkakkarat ja kissankellot kukkivat tai millaiset pilvet ovat taivaalla. Ja Miihkali tiesi ennustavako ne ukkosta vai poutaa. Jos kaukana järven selällä oli vene, niin hän vaistosi sen ja kysyi lapsilta: kuka siellä soutaa tai kuka on nuotta-apajalla? Lapset vastailivat mielellään Miihkalin kysymyksiin ja sitten taas saivat kuulla jatkoa satuun tai runoon. Eikä ihme, että lapset viihtyivät hyvin Miihkalin luona. Tatjana kertoi itsekkin olleensa usein Miihkalin hoivissa. Miihkali lauloi runoja ja kertoi yhä uusia satuja. Lapset kuuntelivat niitä mielellään ja alkoivat itsekin kertoa satuja ja laulaa runoja. Miihkali kuunteli tarkkaan ja muistutti, jos lapset unohtivat jotain tai lausuivat väärin. Se oli sitä sen ajan kyläkoulua, kaunista ja arvokasta. Siitä lähtien runot ja starinat jäivät Tatjanan mieleen.

Tatjana kertoi, että Miihkali oli taitava runojen sepittäjä. Kun helsinkiläinen runojen kerääjä laulatti Miihkalia naapurin, Karhun Timon talossa, oli talonväki ruvennut naureskelemaan ja sanonut Miihkalin runoja »taromiseksi»¹. Se loukkasi Miihkalia, vaikka hän olikin hyväluontoinen. Hän lakkasi laulamasta ja lähti pois, mutta ovella pysähtyi ja sanoi: »Vielä mie kosten naisen naurun...» Tämän johdosta hän keksi runon:

Laulaisin hyvänkin laulun,
kelpolaulun kelittäisin
Helsingin herroille hyville,
kuulusoille kulkijoille.
Kylän naiset nakretah,
kylänpiijat pilkatak.
Itsellä on naisilla nauru,
itsellä piijalla pilkka
alla navan, piällä polven,
keskel' on sitä välijä.

¹ Tarominen—loruaminen, lörpöttely.

Vasta kotonaan Miihkali jatkoi laulamistaan runojen muistiinkirjoittajalle.

Miihkali oli luonnostaan ahkera tekemään työtä. Jauhin-kiven pyörittäminen oli aina talossa hänen huolenaan. Ras-kas kivi tuntui jauhaa jyrättävää helpommin silloin, kun Miihkali lauloi. Satuja kertoessa hän tavallisesti kutoi nuot-taa tai teki pärevakkoja. Omatekoinen vakka oli Miihkalilla kiukaan luona ovensuupenkillä. Vakassa oli hänen palka-kuppinsa ja puulusikkansa määrättyssä paikassa. Ne hän löysi helposti käsillään. Naapurit toivat vakkaan milloin kalaa, milloin leipää joko palkaksi lasten hoivaamisesta tai muuten säälien sokeaa laulajaa, jonka hyvää muistia pidet-tiin suuressa arvossa.

Miihkali tunsu pirttiin tulijan jo askelista ja hyvällä hän hyvyyden palkitsi. Tatjana muisteli, että ennen sokeaksi tuloaan Miihkali oli erittäin voimakas kuten Perttusen suvun miehet yleensä. Kerrotaanhan Arhipan kantaneen olallaan sellaista honkaa, ettei kolme miestä olisi jaksanut sitä nos-taa. Kerran Arhippa ja hänen sisarensa Maura halusivat mitellä voimiaan ja ottivat selkäänsä »miärät» (16 kg). Ne selässään he lähtivät juoksemaan Pirtajärveltä Hamaravaa-raan, jonne oli matkaa monia virstoja. Perillä Maura tem-pasi maasta säkin suuruisen kiven ja heitti sen kolmen sylen etäisyyteen. Emme mene takuuseen, käyttikö Tatjana tuota kertoessaan kalevalaista hyperbolaa tai tapahtuiko se tiimal-leen noissa mitoissa, tärkeintä oli se, että Perttusen suvussa on ollut voimaa ja kuntoa. Tatjana todisteli lopuksi:

»Siellä se on nytki se kivi, ta sitä sanotah Mauran ki-veksi.»

Perttusen suvussa oli muitakin laulajia. Eliäs Lönnrot kirjoitti myös Arhipan sisarelta Maria Konovalovalta runoja. Miihkalin tytär Muarie Karhu oli Tatjanan kertoman mukaan niinikään hyvä laulaja. Tatjanan vanhin sisar Nasto tiesi erittäin paljon runoja ja starinoita samoin kuin isoäiti Lukki Perttunen isän puolelta.

Erittäin selvästi on jäänyt mieleeni Tatjana Perttunen kotiloissaan Uhtualla. Olin siellä runonkeräysmatkalla vuonna 1947. Sain kuulla, että Tatjana oli taloaan rakentaessa itse nostellut kevyesti ylimpiäkin seinähirsiiä paikalleen, ukko kun oli heikompi voimiltaan. Talossa oli tarpeeksi kokoa ja hirsissä mittaa, mutta »eipä ne äijyä painettu», Tatjana totesi. Kerrotaan hänen tavallisesti vetäneen yksin veneenkin kuiville lasteineen ja saattoipa ukkokin istua veneessä. Tatjana oli kätevä askartelemaan, hän teki tuohesta kesseleitä, tohveleita, luapotteja.

Vuonna 1949 Tatjana Perttunen saapui Petroskoihin Kalevalan satavuotisjuhlaan yhdessä Maria Mihejevan ja Aleksandra Karelskajan kanssa. Kaikille heille oli luovutettu Karjalan Korkeimman Neuvoston Puhemiehistön Kunniakirja. Kun he astuivat vasta avatun Pohjola-hotellin ravintolasaliin, minne oli katettu juhlapöydät ja missä kattokruunut välkkyivät, Tatjana huudahti:

— Jos paratiisi on olomassa, niin se on tässä.

Tosin Tatjana luotti enemmän laulun voimaan kuin paratiisiin. Loitsuihinkin hän saattoi turvautua niin kalastuksessa kuin sairaiden parantamisessa, raudan tai käärmeiden vihoja poistaessa taikka verensalpaamisessa.

Tatjana ei häkeltynyt kontionkaan tullessa vastaan. Hän kertoi sellaisesta tapauksesta:

— Kontie tulla tallusteli milma kohti. Vain kun meillä on yhet muat ta eri evähät, niin mie sanoin:

Mesikämmen källeröini,
en mie kiellä kiertämästä,
vain mie kiellän kielin koskomasta.
Kätke kynnet karvoihisi,
hampahat ikenihisi.

— Ta siitä sanoin, jotta pois tieltä, mie mänen tietä myöten. Ta kun otin ta kolisutin honkah, niin kontie läksi mänömäh jotta metsä ryski.

Kun Tatjanan hampaita kivisti ja minä kehotin lähtemään kanssani lääkäriin, hän sanoi:

— Älä, tyttöseni, pakaja semmoista. En voi kestyä semmoista häpietä kun en ole ijässäni käynyn tohturissa.

Kalevalan satavuotisjuhla jatkui Moskovassa, kuten Karjalan taiteen ja kirjallisuuden katselmuskin. Tatjana oli mukana kummassakin ja lauloi siellä verkalleen Kalevalan runoja. Liittojen talon Pylvässalista ei kuulunut hiiskahdustakaan, salintäyteinen yleisö oli pelkkänä korvana. Samoin kirjailijaliiton salissa Moskovassa vuonna 1959. Vain kerran Tatjana häkeltyi hiukan muistamatta heti tarvitsemaansa sanaa. Hän sanoi vain yleisölle karjalaksi rauhallisesti kuin kotoisissa oloissaan: »Vuottakkua, vuottakkua...», sitten sana johtui mieleen ja hän jatkoi lauluaan verkalleen itseään huojutellen niinkuin oli kotioiloissakin tottunut laulamaan. Laulun loputtua salissa syntyi sellainen suosionosoitusten myrsky, jollaista ammattilaulajat ja näyttelijätkin saavat harvoin osakseen.

Eräänä päivänä näiden juhlien aikana Tatjana sanoi Antti Timoselle rauhattomana:

— Eikö näitä juhlie vois jo lopettua? Sielä koissa vet kohta alkau mujehen kutu, verkot pitäisi varustua.

Tatjanan tapana oli asua miehensä Teppanan kanssa kesät Kiekkilahdessa metsäpirtissä noin parinkymmenen kilometrin päässä Uhtualta. Siellä oli hyvät kala-apajat.

— Se on muailman paras paikka, Tatjana vakuutteli. Karjalan kaunis luonto oli siellä kotoisin. Hän tunsi sisäistä nautintoa sountaessaan Kuitin aalloilla tai lisätessään risuja loimuavaan nuotioon, kun sauhu karkotti hyttysiä ja verkot odottivat uutta kala-apajaa. Siellä hänen mielensä oli tyyni ja rauhaisa. Jos sydämellä oli suruja, niin huokailut saivat sekottua metsän huminaan tai purkaantua surumielisenä, huhuilua muistuttavana lauluna.

»Metsäpirtissä pienoisessa» Tatjana sanoi laulavansa runoja ja kertovansa satuja, jos lapset olivat mukana, tai vaikkapa Teppana-ukollensa, ellei sattunut olemaan muuta

rahvasta kuulemassa. Siellä metsäpirtillä, jossa oli uuni, maalattia ja kaistalla katetut laverit, Tatjana sepitti myös itse runoja. Silloin hän sanoi:

Aika käski aloittamaan,
virittämään virren uuden.

Tatjanaa ovat olleet metsäpirtillä kuulemassa kaukaisetkin vieraat. Eräänä keväänä oli siellä monta eestiläistä ylioppilasta koko kuukauden ja kalaa riitti kaikille, vaikka Tatjanan mielestä nuoret olivat huonoja soutamaan.

Tatjana oli pitkän elämänsä varrella kartuttanut tietoonsa paljon kansan viisautta. Se pulppusi hänen jokapäiväisessä puheessaankin usein sananlaskuina, sananparsina tai sutkauksina. Tatjana seurasi kiinnostuneena kaikkea, mitä tapahtui muuallakin maailmassa. Hän kuunteli radiota käsitöitä tehdessään, pyysi toisia lukemaan hänelle ääneen Punalippua ja Neuvosto-Karjala-lehteä, koska itse oli jäänyt lukutaidottomaksi. Hän oppi runoja myös M. Mihejevalta yhteisillä matkoilla. Monet matkat Petroskoihin tutkimusinstituutin järjestämiin runonlaulajain konferensseihin, kirjailijain kokouksiin, osallistuminen Karjalan taide- ja kirjallisuuden katselmuksiin, jopa Moskovassakin, olivat avartaneet Tatjanan maailmankatsomusta.

Kuultuaan sankarityöistä Maria Melentjevasta ja Anna Lisitsynasta, hän liikutui kovasti. Aivan kuin Arhippaisen Miikkali oli aikoinaan laulanut lapsille, niin Tatjanakin nyt luudittaessaan orpolasta, jonka hänen vanhin poikansa oli ottanut kasvatettavakseen, lauloi eepillisen runon mittaan sepittämänsä laulun tapahtumasta:

Miepä laulan lapselleni,
Miepä soitan somalleni
Oman kansan urohistä,
Omien neitojensa töistä,
Sankareistamme omista,
Neitosistamme somista...

.

Tatjanan ääni värähteli, kun hän lauloi kirjoittaessani tätä runoa muistiin vuonna 1948:

...Uatto mieli armahaisen,
vilu sorti soman sorsan...

Kalevalan runolle ominaista taidekeinoa -- kertoa ja toistaa käyttäen Tatjana auttoi kuulijaa ymmärtämään tarkemmin juonen, hän täydensi ja täsmensi ajatusta verkkaisesti. Kertovainen runorytmi ja alkusointu lisäsivät Tatjanan laululle eepillistä väritystä. Ilän oli omaksunut eepillisten runojen taidekeinot ja osasi sattuvasti sovelluttaa niitä uusiaiheisiin runoihin.

Kun tuli sanoja tarvis
avasin mie sana-aitan.

Runossa Uusi sampo Väinö-poika asui Neuvostojen mailla ja oli opastunut rakentamaan ei vain pursia vaan myös moottoreita. Kun Väinö-poika kuuli radiosta, että Saksa ja Suomi olivat alkaneet sodan, hän kysyi:

Mitä itet, uusi pursi,
uusi moottori mökiset?

Silloin uusi pursi vastaa:

Tahtoisinpa mieki käyvä
sotah sortajia vastah
vihollisen veräjillä.
Siitä nuori Väinö-poika
pyyhki purren puhtahakse,
venehen valittavakse.
Nosti sotah nuorisoa
parttisaaneikse parasta.
Nimitti heän moottorinsa
parttisaanien purrekse.
Pani nuoret soutamahan.
Nuoret souti, airot notku
kymmenissä venehissä

souvettih hyö suureh sotah.
Vihollisen veräjillä
taisteltih hyö taitavasti.

Näin Tatjana sepitti monia runoja hänelle ja hänen kansalleen läheisistä asioista.

Itän lauloi myös...

Itäpäivien iloksi,
rahvaan raatajan ratoksi
löistämme ja toimistamme...
Katson viljavainioille —
sieltä saimme aittoihimme
kultalaarit kukkuraiset
leveäksi leiväksemme.
Katson vielä kauemmaksi —
karja seisoo kartanoilla
aivan uhkuvin utarin...
Katsonpa Kuitin selälle —
sekin lahjat kauniit laittoi,
antoi apajilta parhaat
lohet, lahnat hopeaiset
sekä siiatkin sileät.
Suonpa katseen selkosille —
siellä sähkösaivat soivat,
tukkiautot teitä kulkee,
kuuluu konehien jyske.

...Siitä on mieleni iloinen,
siitä riemu rinnassani...

Karjalaisten eepillisten runojen kokoelmassa ovat arvokkaana osana Tatjana Perttuselta muistiinkirjoitetut runot: Vellamon neidon onginta, Päivän päästö, Väinämöisen polven haava, Väinämöisen ja Ilmarisen kosinta Pohjolassa, Purren valitus, Lohen pyynti, Osmotar oluen keitti, Lemminkäinen Pohjolan pidoissa, Suuri härkä, Hiiden hirven hiihdäntä, Uusi sampo, Runo Maria Melentjevasta.

Tatjanan runoja on julkaistu myös Jaakko Rugojevin laatimassa uusiaiheisten runojen kokoelmassa *Laulu uudesta Sammosta: Laulun synty, Runonlaulaja Tatjana Perttunen, Uusi Uhtua, Siitä on mieleni iloinen*.

Hänen runojaan on julkaistu myös Punalipussa sekä useilla neuvostokansojen kielillä.

Senkin perusteella, mitä on tehty tunnetuksi, voimme sanoa, että hän oli nykyaikamme suurin Karjalan kansan eppisten runojen laulaja niin kuin Maria Mihejeva oli suurin satujen kertojana.

Me voimme ihailla Tatjana Perttusen muistia ja luontaista lahjakkuutta. Ulkoiselta muodoltaan jämeränä, mutta henkisesti herkkänä runoilijana tämä karjalainen nainen tulee säilymään muistissamme Kalevalan lahjakkaiden laulajain joukossa, Perttusten kuulun suvun viimeisenä suurlaulajana. Hänessä Kalevalan lauluperinne jatkui aitona ja arvokkaana neuvostokauteen ja meidän päivinä hän esiintyi myös itse lahjakkaana runoilijana.

1969

MITÄ LAULAN

Mitäpä mie lajia laulan,
Mitä syytä syyvättelen
Tämän iltasen ilokse,
Huomen kuulusan kuluks
Nuorisolle nousovalle,
Kansalle ylenöväälle?
Ka ennen saatuja sanoja,
Viisahan virittämiä.
Vyöltä vanhan Väinämöisen.
Alta ahjon Ilmarisen,
Jonkahaisen jousen tiestä.
Sitä minun isäni laulo
Kirvesvartta vuollessahe,

Sitä äitini opasti
 Värttinöä veäntäessä,
 Minun lasna lattiella
 lessä polven pyöriessä
 Maitopartana pahana,
 Piimäsuuna pikkaraista.
 En ole i opissa ollut,
 Käynyt mailla mahtavilla,
 Souvellut Viron vesijä,
 Sanonut Lapin sanoja.
 Onat on virret oppimani,
 Onat saamani sanaset.
 Tiepuolist on tempomani,
 Risukoista riipimäni,
 Kanervoista katkomani,
 Peästä heinän hieromani.
 Kun olin piennä paimenessa
 Lassa karjan kaitsijana,
 Mussan Muurikin jälessä,
 Kirjon kirjavan perässä.
 Kultasilla kunnahilla,
 Metisillä mättähillä,
 Kirjavaisilla kivillä,
 Paistavoilla puateroilla,
 Tuuli toi sata sanoa,
 Tuhat ilma tuuvitteli.
 Mie ne kerällä keräsin,
 Sykyvää syyvättelin.
 Panin aitan parren peähä,
 Kultaseh kukkarohi,
 Vaskiseh vakkasehe,
 Rasijahan rautasehe.
 Kuu tulou sanoja tarvis
 Avasen sanasen aitan,
 Runopussin purskaltutan
 Nuorisolle nousovalle,

Kansalle ylenöväälle
Mie kaikki annan omani
Oppiseni ohjuoalen
Puolueen miehille puhtahille,
Kansan katsojille hyville.
Niitä ei sorra sortovallat,
Ei vahinkoita vainolaiset...

VÄINÄMÖINEN VAPAUTTAA AURINGON

Itse vanha Väinämöini,
Tietäjä ijänikuinen,
Soitti kauan kanteletta,
Sekä soitti, että laulo,
Että ilmanki iloitsi.
Soitti päivän paistamahan,
Kuutamon kumoltamahan.
Soitti kaikki metsän linnut
Ja entiset metsän elävät.
Kaikki tuli kuulemahan
Kantelehen soitantoa.
Louhi Pohjolan emäntä,
Pohjan akka harvahanmas,
Siitäpä heän kuun kiinni sai,
Päivän kiinni tavotti.
Vei kuun kirjarintaha kivehe,
Päivän rautakallivoho.
Ikävä on inehmisillä,
Ikävä ilman lintusilla.
Kun ei meillä päivä paista,
Eikä kuutamo kumota.
Yö tuli Kalevalassa
Aivan pilkkosen pimiä,
Kun ei heillä päivä paista,
Eikä kuutamo kumota.
Kun sai tuvat tulettomikse,

Pirtit valkiattomikse.
 Siitä seppo Ilmarinen
 Rupes takomahan päivän keheä,
 Kullaista kuun keheä,
 Hopeaista päivän tereä.
 Häll' on hartiat hiessä
 Tuiki työssä työlähässä,
 Kostamassa vaikeassa.
 Kun hän nosti päivän kehää
 Pilven pitkän hongan piähän...
 Vai ei päivä hällä paista,
 Eikä kuutamo kumota.
 Niin se vanha Väinämöinen
 Ilterou kahta kämmentänsä,
 Nykeltää molempiensa.
 Jos ei meillä päiväyt paista,
 Eikä kuutamo kumota,
 En ole vanha Väinämöinen,
 Tietäjä ijanikuinen.
 Remahtihan päivä heillä,
 Alko kuu kumottamah.
 Heti päästi päivän sieltä,
 Pohjolan kivinäestä,
 Kirjarinnasta kivistä,
 Siitä rautakallivosta.
 Ilo tuli Kalevalaan.
 Kumpi heillä päivä paistau,
 Kultanen kuu kumottau.

UNIVIRSI

(Oppinut Miikkali Perttuselta seitsemänvuotiaana)

Tyttö synti, tyhjä synti.
 Poika synti, polle synti.
 Varis vuakkuu vainivolta.
 Korppi kuusesta kovasta.

Ei tyttö tuhohon jouva.
 Tytöstä meilä hiät tulou.
 Härkä häikse, kurki kuikse.
 Maholehmä makkaroikse.
 Lammaas liijoikse lihoikse.
 Meilä suolet annetali.
 Aijan tuakse akkoineli.
 Pelloille perenilihi.

TULEN SYNTI

(Oppinut Miihkali Perttuselta)

Tuli nouse taivahalle,
 Panu ilmoille, ylene
 Tuulen tuuviteltavaksi,
 Ahavan ajeltavaksi,
 Vilun ilman vietäväksi.
 Hyinen tyttö, jäinen neiti
 Hyistä hyttie vetäy,
 Jäistä tallua taluu,
 Jäärekie reuton
 Kipehille voitieksi,
 Vammoille valivesiksi,
 Pahoille parentimeksi.
 Meheläini ilman lintu,
 Tuohan mettä kielelläs,
 Sinua suustasi sulua
 Kipehille voitieksi,
 Vammoille valivesiksi,
 Pahoille parentimiksi,
 Kipijöitä nuolomah
 Jotta ne parenisi
 Keskestä kivuttomaksi,
 Piältä tuntumattomaksi.

(Tätä luettiin jos vesi oli polttanut)

VEREN SALPAAMINEN
(*Oppinut Miihkali Perttuselta*)

Rauta rankka, koite kuona,
Teräs tenhon päivällini,
Miksi vestit veljiäsi,
Lastusit emosi lasta?
Eikö ollut puuta purraksesi,
Haukatakseksi hakoja?
Etpä silloin suuri ollut,
Etkä suuri, etkä pieni,
Etkä kovin korija
Kun suosta sotkettihin,
Vetelästä vellottihin,
Muan muvista muokattihin.
Nytkö suureksi sukehuit?
Nytkö kasvoit kauhiaksi
Kun vestit veljiäsi,
Lastusit emosi lasta?
Salvattu on suuremmatkin,
Jalommatkin jaksettuna.
Jovet suitse, järvet päitse,
Lahet niemien nenitse,
Virrat niskoilta vihaiset,
Kannakset niemien nenätsi.
Veri seisou niin kuin seinä.
Hurme asuu niin kuin aita
Polvessa pojan pätoisen,
Varpahassa Väinämöisen.

LASTENRUNO
(*Oppinut Miihkali Perttuselta*)

Veikkoni on sotahan viety
Pissyn peikalon pitune,
Vaimon vuaksan korkevuona.

Veikkoni tulou sovasta,
 Tuop miula tuomisia.
 Mitä miula veikko tuopi?
 Tuopa kultasen kukon.
 Kunne mie panen kukkosen?
 Minne mielilintuseni?
 Pannenko liävän räystähälle?
 Joko lämpymäh läikähtänöy?
 Mitä mie annan veijolleni?
 Annan paijan palttinaisen,
 Ussakan utuisen vyölle
 Piälle paijan palttinaisen.
 Mitäpä miula veikko tuopi?
 Tuopa kultasen kukon.
 Kunnepa mie panen kukkoseni?
 Minne mielilintuseni?
 Panen aitan parven piäh,
 Kultaschen kukkarohon,
 Vaskischen vakkaschen.
 Sieltä katson linnuistani,
 Sitä mielilintuani.

SANKARITYTÖILLE

Miepä laulan lapselleni,
 Kieltä pieksän pienelleni.
 Laulanpa mie lapsen virren,
 Pitemmän kuin pirtin hirren.
 Laulan lapselle omalle
 Sekä laulan, jotta taijan,
 Laulan suuresta sovasta,
 Partisaanien tevoista.
 Oli miehiä monia
 Sekä neitoja somia,
 Karjalamme sankareita.
 Sanoin ei sanoa soata,

Kielin ei voi kertoella
Töistä suurista monista,
Tuimemmista tappeluista...
Yksi oli nimeltään Maria,
Melentjevin perehestä,
Prääsän suuresta kylästä,
Kolhosnikkojen suvusta.
Nuori vielä tyttölapsi
Mustakulmainen soria
Toi viestiä vihollisesta,
Taisi saatella sanomat,
Kuletteli kirjasia
Partisaanien parissa.
Tehtävältä tullessansa
Vaikeuksia voittaessaan
Erähänä syksy-yönä
Uijessansa, yrittäissään
Kera hyvän ystävänsä
Uivat keskiselälle,
Lainehille loiskuteltih
Hivuellen hiljallensa.
Sattui silloin suomalainen,
Vihollinen villahurttia
Näkemähän neitosemme
Kaksi kasvikumppania.
Iski tulta tuikahutti.
Eipä kuula osununkaan,
Eikä löytän lasta kansan.
Vain jo voimaset väheni
Sisarelta pienemmältä
Laihemmalta lapsoselta.
Aalto nieli armahaisen,
Vilu sorti sorsan soman
Ilman itkun kuulumatta,
Ilman kaihon kaikumatta.
Vajosi vesien valtaan,

Vesi Hiijen hinkaloihe
Anni-tyttö armahainen.
Mari-neito, kaunis neito,
Uiskenteli hiljaksehen
Omien luo päässäksen.
Suatto sanomat perille,
Viestit vierahan väestä.
Eikä siihen vielä loppun
Velat Mari neitosemme
Eessä suuren Synnyinmaansa.
Tahtoi hän jo uuvestahan
Kiirehemmin kerkieellä
Partisaanien poluille.
Kevätkin jo kerkieeli
Karjalanki kankahille.
Partisaanien rohkeet joukot
Yli joven yrittäypi
Vihollisen kuulun alla.
Kuulat vinku vihurina.
Lautat oli lainchilla,
Poikki joven pitäis piässä,
Joki musta murralltoa.
Miehet souti, airot notkui,
Lautat rantoa lähenei.
Oli siinä miestä monta
Liikkumatta lautallansa,
Naisista vain oli Mari
Jäänyt liikkumattomaksi,
Ilman itkun kuulumatta,
Ilman kaihon kaikumatta.
Näistä laulan lapselleni,
Näitä soitan somalleni
Oman kansan urohista,
Neitosistani somista.

Laulanpa mie lapsen virren,
Pitemmän kuin pirtin hirren.

TATJANA PERTTUSEN KERTOMAA

»Pitäishän miun nyt jotaki kuotella runoilla, kun nuo toiset akat ollah puitto sanottu, jotta tyhjästä sillä Tatjalla se pensie on annettu kun sillä on vielä niin vähä uusie runoja.

Sanon mie siula nyt runon uuvesta sammosta. Tätä runuo kun myö ukon kera kuotimma luatie. Mie se olen vähäsen muasterimpi. Vain ukko pitäy muississah aina välillä sitä iellistä värssyö kuni mie tuumaitsen ielläh. Muuten mie voisin sekuo. Se ukon peä on niinkun varasto, mihin mie panen valmehet värssyt...»

»Jo aikasch kevyällä myö Teppanan kera mänimmä sinne Kiekkilahten kalalla. Venehen alle laitoimma jalakset jotta sai vetyä jäätä myöte. Verkot, kirves ta evähät pantih venehet. Sitä vain vetyä jytyyttimmä.

Erähän kerran myö kaksi hyvää vejämmä sitä venettä ta piäsemmä niihe laksiioih. Ka sielä on jo jeät lähetty liikkehellä. Erähässä kohassa matkuamma soutamalla ta rikomma jäitä männessänä. Tulemma siitä tuas erähäh lahteh, niin se jää on hyvin lujalta tuntuva. Ukko on venehessä, a mie rupien vetämäh venettä jeätä myöten. Nouses, veli, siih jeän partahalla ka sitä kyytie tšuksahan jäihe. No hyvä se kun käsi jäi venehen laitah, niin siitä pitelin lujasta kiini. Kun soan sieltä vähäsen peätäni ilmoilla ta viel olen sen verran ällissäni, jotta soan sanotuksi ukolla jotta nyt mie, ukko, täh kuolen. Heän selittele niitä pitkie siimojah ta mitä heän lienöy siinä selin ruatan, ta kun punallautuu katsomah, niin akka järvestä. Hyväi on soalis!

— Ka, pahusko siun nyt sinne lennätti?

Mie vain sielä pulajan jäissä, yhen keän varassa rii-

pun venehen laijassa. Heän siitä köteytyy sieltä milma soalustamah, a miulta jalat mäntih venehen alla. Siinä sitä sai rähkyyä ennen ko mie sieltä selviyvyin. Ei sitä vet ni ukkoraisalla enämpi väkie ole vetöä tämmöistä honkan kolistajoa kun mieki olen.

No jo se oli surma lässä, vain kun sitä ei ollun vielä surmakseni suutittu, niin jäin henkih. Alkau siitä ukko ulotau airolla miun jalkoja poikes venehen alta ta toisen jalkani soan jeänpalasella ta pukkauvun siitä niin veneheh. Loppumatan souvimme siitä ta peäsemmä pertillä Kiekkilahessa...

Siitä kun mie kipeyvyin ja crähän kerran kun toas kivistäy olkapeätä jotta kaikki hirviel Voivottelen siinä ukolla jotta hot olis järveh männä kun en soa rauhoa tuosta olkapeästä. Ukko sanou:

— Johan sie sielä olit, vain poispa tuolta pyytäyvyit!

Siinä vaivoissas sitä vet tarot kaikkie. Vain ethän sitä nyt kuolisi! Elöähän sitä himottau vanhoillaki.»

Näin kertoi Tatjana Perttunen Palaga Kuikalle aikoinaan.

Outi Niikkanantylär Karhu o. s. Lesonen (1911—20.5. 1980) oli Miihkali Perftusen tyttären Muarie Karhun miniä. Niin kuin enemmistö Latvajärven kyläläisistä hän siirtyi miehensä Vasselein kanssa asumaan Uhtualle vähää ennen Isänmaallista sotaa. He pystyttivät talonsa Kuittijärven rannalle Tatjana Perftusen naapuruuteen.

Outi ei ollut käynyt yhtään koulua »kun ennen ei haluttu tyttöjä kouluttaa», mutta osasi lukea suomea. Kun hän meni miehelään 18-vuotiaana, oli hänen anoppinsa Muarie seitsemännellä kymmenennellä. Muistot Latvajärvestä olivat säilyneet lämpiminä ja hän kertoi niistä mielellään.

— Muamoakan (näin karjalaiset miniät nimittivät miehensä äitiä) sanottih olovan aivan tuattoh Miihkalin näköni. Hän oli oikein laulumuakari, osasi itsekin niitä seipittyä. Tiesi paljon runoja ja lauloi useimmiten lapsie uiuottaessa.

Ensimmäinen karjalainen folkloristi Vuonnisesta kotoisin oleva Risto Bogdanov oli tallentanut Muarie Karhulta vain yhden runon, sillä Muarie sattui olemaan silloin huonovointinen. Onneksi eräitä hänen laulamiansa runoja oli säilynyt Outi Karhun muistissa. Hän lauloi niitä verkalleen korostaen loppusointuja. Tällä sävelellä olin aikoinaan kuullut laulavan myös Tatjana Perftusen. Ehkäpä juuri näin laulettiin Latvajärvellä myös Arhipan ja Miihkalin aikoina. Nauhoittaessani runoja tulin huomaamaan, että melkein joka kylällä Kalevalan piirissä löytyi oma runosävelensä. Kahtena eri vuotena olin tallentanut myös Outin runoja. Molemmilla kerroilla hän lauloi ne täsmälleen samalla tavalla ja vakuutti: »Niin kuin muamoakka lauloi».

Perttusen suvun jalkajia. Maria Popova ja Outi Karhu iltaa istumassa

Runon Lauloi ennen Lapinkin lapset olin tallentanut 1948 Tatjana Perttuselta, joka sanoi sen oppineensa Arhipaisen Miihkalilta. Mutta Outi muisti sen paljon täydellisemmin. Häneltä sain myös monia Perttusen sukua koskevia tietoja. Outi muisti kerrottavan senkin, että Miihkalin poika Pekka oli käyttänyt isäänsä hevosella Kajaanissa laulamassa runoja.

Outin tietämän mukaan Tatjana Perttusen isän Oleksein isä ja Arhippa olivat ensimmäisiä serkkuja. Siis Oleksei ja Miihkali olivat pikkuserkkuja. Tatjana Perttunen ja Miihkalin pojat olivat kolmansia serkkuja. Tatjana oli mennyt naimisiin neljännen serkkunsa Teppanan kanssa.

Outi Karhua oli hauska kuunnella. Elämän varrella kertynyt viisaus ja hänen tekemänsä havainnot ilmenivät joka asiassa.

— Päivä talveh, myö vasta kesäh, sanoi Outi tarkoittaen, että päivä jo alkoi lyhetä, vaikka ei ole vielä ollut kunnon kesää.

— Pie vaikka varavasta elukoita varten, kunnes on troit-sa ohi ja vielä senkin jälkeh, lisäsi hän katsellessaan liiteleviä lumihiutaleita helluntain aattona 1978.

Outi asui poikansa Aleksein kanssa, joka oli ollut vuosikymmeniä puuseppänä. Heidän taloudessaan oli paljon omatekoisia talouksesineitä: kalanmuotoinen leikkuulauta, tuohinen suola-astia, ropeita, saavi, kalapytty, puukauha ja Aleksein tekemä rukki. Aleksein huoneessa oli hänen puhdetöitään. Kauniin komposition muodosti tuohesta tehty tupa ja puuveistos — veneessä istuva soutaja. Tämäntapaisia Aleksein taidetöitä on ollut nähtävänä monissa näyttelyissä, samoin kuin Vuokkiniemellä asuvan Viktor Perttusenkin näpärästi tekemiä pienoistuohitöitä.

Perttusten lahjakkuus elää siis monella tavalla.

1978

TUUTULAULU

Lauloi ennen Lapinki lapset,
Riekarinnat riekahuipi,
Sären silmän syötyvöh,
Puhtukaisen purtuvoh,
Lampivejen juotuvoh.
Eihän silloin luajoin laula,
Eikä silloin suosin souva.
Kuin viluhe vietänehe,
Pakkasehe pantanehe.
Lauta alla, lauta piällä,
Lauta keskellä lakia,
Kupehilla kummallaki,

Someri sytätä vassen,
 Vassen hietä hartijoita.
 Helmoilla helijä heinä,
 Kulmilla komija kuusi,
 Vene huapa hartejilla.
 Kuin miun suuni ruohon otti,
 Suuni ruohon, piäni heinän,
 Varteni vihannan virven,
 Kupukukka pienen ruohon.
 Eihän silloin luajoin laula,
 Eikä silloin suosin souva.

TULEN VIHAT

(Oppinut Miihkali Perttusen tyttäreltä Muarielta)

Mis' on tulta tuuvitettu,
 Valkijaista vuaputettu?
 Alla taivosen yheksän,
 Alla kuuven kirjokannen.
 Hopijaiset hihnat hiisku,
 Kätyt kultane kulisi,
 Hopijaista tuuvittaissa,
 Vaskista vuaputtaissa.
 Jiässä sukat, jiässä kengät,
 Hallassa hamehen helmat,
 Paijan kaulus kalkkeroissa,
 Iho kaikki illenössä.
 Ne on tänne voitloita,
 Ne on voitijat vakaset,
 Joil' on voije voijettuna,
 Katsottu kaikki valta.
 Karvasta emon kapehen,
 Emon tuomen ruumihista,

MARIA POPOVA

Maria Vasseleintytär Popova o. s. Perttunen syntyi Latvajärvellä 1899, samana vuonna kuin kuoli Miihkali-setä, sanoi hän tarkoittaen Arhippaisen Miihkalia.

Marian äiti Nasto oli Tatjana Perttusen sisar, joka tiesi paljon runoja ja satuja. Nämä sisarukset lauloivat usein yhdessä, etenkin soudellessa ja käsilöitä tehdessä piisin ääressä ennen muinoin. Tatjana oli useimmiten esilaulajana ja Nasto yhtyi hänen runosäkeittensä viimeisiin sanoihin ja toisti uudelleen koko säkeen.

Aivan pienestä pitäen Maria kuunteli mielellään heidän lauluaan. Myöhemmin, Marian äidin kuoleman jälkeen, hänkin lauloi Tatjana-tätinsä kanssa, etenkin häävirsiä. Niiltä ajoilta hän muisti runon Sulhaset suvesta tulon, loitsuja, lastenlauluja sekä tunnelmarunoja. Ne olivat säilyneet Marian muistissa kirjoittamatta vaikka hän olikin luku- ja kirjoitustaitoinen. Hänellä oli erittäin kaunis käsialakin ja hyvä muisti. Kaikki hänen elämänsä liittyvät vuosiluvut ja päivämäärät olivat tarkalleen hänen muistissaan.

Vuodesta 1945 lähtien Maria oli asunut miehensä kanssa Muurmannin alueella. Kesällä 1973 hän oli vierailmassa sukulaisensa Outi Karhun luona Uhtualla. Siinä jutellessa muistui heidän mieleensä monia mielenkiintoisia asioita Latvajärven ajoilta. Sitten he suostuivat laulamaan runoja vuorotellen ja väliin yhdessä. Juuri sillä hetkellä napattiin myös kuva muistoksi.

Maria Popova oli hämmästyttävästi tätinsä Tatjana Perttusen näköinen, yhtä jänerä ja vankkarakenteinen, chköpä vain hiukan pienempi. Hänen tukkansa oli muuttunut pella-

vanvalkoiseksi, mutta sitä henkevimmillä näyttivät hänen kasvonsa.

Miehensä kuoleman jälkeen Maria meni viettämään rauhallisia päiviä Karhumäen vanhainkotiin. Hän kuoli 9.1. 1982.

SULHASET SUVESTA TULOI

Anni tyttö, ainut neito
Läksi vuatteiden pesulle,
Räpähiänsä räinymähe
Pitän portahan nenähän.
»Mitä haukkuu Halli koira,
Linnan luski luskuttelei
Päin peräsen pellon muahe,
Hämmin muahe torkutellen?
Ei Halli valehta haukun,
Linnan luski ei luskuta
Päin peräsen pellon muahe,
Hämmin muahe torkutellen.
Mäne sie, piika, katsomah!»
»En jouva, emäntä kulta,
Kivi on suuri jauhettava,
Jauhaja olen vähäväkinen!
Halli koira vain haukkuu
Päihe on peräsen pellon,
Hämmin muahe torkutellen.
»Mäne sie, kasakka, katsomah,
Mitä haukkuu Halli koira?
Eihän Halli valehta haukku,
Linnan luski luskuttele!»
»En jouva, emäntä kulta,
Halot on hienot pilkottavat,
Pino on suuri laitettava,
Pilkkoja on vähäväkinen!»
Emäntä mäni Annin luokse:

»Mäne, Anni, katsomah,
Mitä haukkuu Halli koira,
Linnan luski luskuttelou.»
Ei Halli valehta hauku,
Linnan lukki luskuttele.
Anni juossulla mänöy.
Juoksou sen Väinämöisen luokse.
Sulhaset suvesta tulou,
Kosjoväki koillisesta.
Jo tulou ni Väinämöini,
Siitä hyö tultih sisälle.
»Joko se Anni annetah,
Lempilintu liitetäh?»
»Enpä anna Anniani,
Liitä lempilintuani
Ennen kuin suat suuren hauvin
Tuolta Tuonelan jovesta,
Manalan alantehesta.»
No hiän läksi haukie pyytämäh.
Sai suuren hauvin..
Maisteli kalan makua.
Tulou anopin luo.
Anoppi muori suuttuu ta sanoo:
»Sualista ei niin suaha
Paikoista ei paremmistana.
Sua ni Tuonelan jovesta,
Manalan alantehesta.
Enpä anna Anniani,
Liitä lempilintuani
Ennen kuin ammut tähet taivahalta,
Pilvet pilvien lomasta.»
Väinämöinen ampui tähet taivahalta,
Pilvet pilvien lomasta...

Maria Mihejeva (7.4.1884—2.5.1969) oli aikakautemme suurin satujen kertoja Pohjois-Karjalassa sekä niin lahjakas runoseppo, että hän oli hyväksytty Neuvostoliiton kirjailijaliiton jäseneksi vanhoilla päivillään.

Maria Mihejeva huomattiin jo 1941, jolloin Neuvosto-Karjalan tutkimusinstituutin työntekijät, nuoret opettajat ja sanomalehtimiehet kiittelivät Kalevalan piirin kylissä keräämässä kansanrunoutta. Tällöin valmistuttiin runonlaulajain kokoukseen.

Niin oli käyty myös Alajärvellä Maria Mihejevan luona. Hän oli kertonut Eini Granille ja Anni Leontjevalle muutamia satuja ja laulanut joitakin kertovaisia runoja. Huhtikuussa 1941 Maria Ivanovna Mihejeva kutsuttiin Uhtualle runonlaulajain kokoukseen. Tilaisuudessa olivat läsnä myös Tatjana Perttunen, Mari Remsu, Maura Hotejeva ja Jouki Hämmäläinen. Kaikki he lauloivat runoja, joita kuuntelivat suurella mielenkiinnolla myös Petroskoista saapuneet kirjailijat.

Maria Mihejeva huomasi, miten suuresti arvostetaan kansanrunoutta. Suuren innostuksen vallassa hän sepitti runon, jossa kertoi runonlaulajain kokouksesta ja halustaan laulaa enemmän kuin ennen:

Nytpä vasta laulut laajin,
sana-arkkuni availen,
virsilippahan levitän,
runopussin purskahutan.

Saman vuoden toukokuussa Totuus-lehdessä ilmestyi M. Mihejevan runo Traktoristi. Siinä hän kuvaa traktoria oriksi, pistrykapiaksi,

joka ei ole hevon saama
eikä varsan synnyttämä.
Se syntyi sepan pajassa,
alta ahjon Ilmarisen...
kahen vasaran välissä,
rautapaljan paukannasta.
Sillä on rautaiset käpälät,
teräksiset terhentimet.
Tuli huohti huokaimista,
kipinät kijasta lenti...

Tämä oli tavallaan Maria Mihejevan ohjelmaruno, jossa hän oli luonut mainion taidekuvan uudenajan ilmiöstä, kolhoosin traktorista Kalevala-runojen taidekeinoja ja rytmiä noudattaen. Esi-isiltä perityn kertovaisen runon säkeet ovat lähtökohtana hänen seuraavassakin uusiaiheisessa runossa, jossa hän kertoo itsestänsä:

Mieleni minun tekevi,
aivoni ajattelevi...
Sanat suussani sulavat,
kielelleni kerkiävät...

Mutta vähitellen Mihejeva siirtyy omaperäiseen luonnonkuvaukseen ja asioiden ilmaisemiseen, ikään kuin kertoisi kuulijalle runomittaista tarinaansa Karjalan kansan entisistä elämästä:

...ruokana oli pettuleipä,
vaattehina liinapaita,
jalkineina tuohikengät,
tuvat nokiset kotina.

Näin oli Kalevalan kansan keskuudesta löytynyt aikaansa seuraava lahjakas laulaja Maria Mihejeva, joka vasta hiljattain oli oppinut aakkoset aikuisten iltakoulussa syrjäisessä kotikylässään Alajärvellä.

Maria piti perinteelliset runot muistissaan, mutta omat sepittämänsä yritti kirjoittaa paperille, kuten runot Isän

maallisesta sodasta, koti-ikävästä evakossa, kansan kärsimyksistä ja taistelusta voiton puolesta, kotiseudun jälleenrakentamisesta:

Laitamme taas laajat talokset,
kohotamme kolhoosaiset...
Miekin autan vanha vaimo,
laajentelen lauluani...

Niihin aikoihin Mihejevalta oli tallennettu myös monia pitkiä Kalevala-aiheisia runoja, jotka on myöhemmin julkaistu Karjalan eppisten runojen kokoelmassa (Annista, Väinämöisen käynnistä Vipusen vatsassa, Päivän päästö pimeästä Pohjolasta, Lemminkäisestä, Hirven hiihdännästä ja Kullervosta).

Vuonna 1946 Maria Mihejeva oli kutsuttu Petroskoihin, jossa hänet palkittiin Karjalan Korkeimman Neuvoston Puhemiehistön Kunniakirjalla.

Tutustuin Maria Mihejevaan kesällä vuonna 1947 Uhtualla. Tupaani tultuani huomasin Marian kasvoilla totisen ilmeen. Hän sanoi kuitenkin leikkisästi:

-- Tule tervehdenä. Tyttölapsko sieltä vain tulikin? No kenpä olet ta mitä sanot?

Kerroin, että olin nähnyt instituutin arkistossa häneltä tallennettuja runoja ja satuja. Ehkäpä niitä löytyisi lisää, että voisimme koota kirjan niin kuin Mari Remsunkin saduista.

-- Olisihan niitä, jos olisi aikaa kertoa ta sie joutaisit kuuntelemaan näin kesäaikana.

Hän mietti kauan. Varmaankin harkitsi, miten paljon tarvittaisi aikaa, jos hän kertoisi vaikka pienen osan siitä, mitä oli kerännyt muistiinsa pitkän elämänsä varrella. Käsitin silloin, miten tärkeää olisi säilyttää tämän mestariker-tojan äänensävyt ja vivahteet, silloin kun hän eläytyi kertomaansa, jäljitteli taitavasti sadun sankareiden puhetapaa, tyynen tai myrskyisän luonnon ääniä. Mutta nauhuri oli ainakin minulle siihen aikaan tuntematon esine. Hyvä sen-

Maria Mihejeva

tään, että olin tottunut tekemään tarkkoja muistiinpanoja luennoista yliopistossa. Nyt se taito kelpasi. En siis hätäilyt, enkä hoputtanut Maria. Kyselin ensin vain yhtä ja toista hänen elämästänsä kuin vauhtia ottaen pitkälle matkalle.

Maria sytytti tulen hellaan, kuori perunoita ja toi kalaa. Muistan hänen sanoneen:

— Ikäni olen kalastellut ja kalastaja Mihejevaksi minua sanotaankin. Kotikyläni Alajärvi oli ennen kaunis kylä. Sieltä tulin nytkin. Sota-aikana on poltettu koko kylä viimeistä taloa myöte. Koivuni vaan kasvaa siellä. Sillä on nyt ikää jo neljäkymmentä neljä vuotta.

Saman koivun luona hän oli siellä äskettäin verkkojansa kuivaillut ja keittänyt ruokaa kolhoosilaisille että saivat niittää rauhassa.

— Ja kerroin heille starinoita joutohetkinä, lisäsi Maria.

Nyt hän oli ottanut pirtissänsä esille verkkonsa ja keräyväkkänsä. Verkon kutominen kävi kätevästi eikä haitannut kertomista, pikemminkin antoi sille vauhtia. Ja minä tein muistiinpanoja sikäli, kun Maria kertoi. Tuntui siltä, että olimme päässeet henkiseen läheisyyteen. Maria sai minusta hartaan kuuntelijan pitkäksi aikaa. Istuimme silloin pari viikkoa melkein yhtämittaa aamusta iltaan. Välillä kävin Vuonnisessa ja sitten taas jatkettiin. Kun selvisi, että vielä on paljon satuja kertomatta, sovimme että Maria tulee varata vasten talvella Petroskoihin.

Mitä enemmän Maria kertoi, sitä enemmän muistui uusia satuja mieleen.

— Et, tyttöseni, tälläkään kertaa jaksa kaikkia starinointani kirjoittaa, Maria sanoi, vaikka oli Petroskoissa jo koko kuukauden. Satuja oli kerääntynyt yhdeksänkymmentäkaksi, mutta vielä monta kertaa sen jälkeenkin tapasimme toisiamme ja niitä löytyi lisää, aikaisempien toistumatta. Maria muisti hyvin, keneltä ja milloin oli ne kuullut. Kirjoitin häneltä muistiin myös sananlaskuja, runoja, joikuja, lauluja, arvoituksia aina silloin kun tavattiin.

Uusiaiheisia runoja Maria lähetti minulle vuosien kuluessa usein postitse ja vein niitä Punalipun ja Neuvosto-Karjala-lehden toimitukseen, joissa ne julkaistiin.

Erään kerran kesällä 1948 olin silminnäkijänä, miten Maria Mihejeva sepitti runoa Saapui sähkösahurit. Olimme tehneet pienen tauon satujen kertomisessa, sillä halusin vaikka pikaisesti tavata toisiakin runonlaulajia. Sillä aikaa uusi runo oli alkanut sointua Marian mielessä:

Kasvaa puut Karjalassa
männyt mailla ylenec,
soilla suuret suopetäjät,
korvessa koreat kuuset...
Metsän haltia halliparta
hoisit tarkoin tarhojasi,
kasvattelit kaunehesti...

Kun tulin jälleen Marian luo, lausui hän iloisena minulle tämän runonsa alkua. Hän pyysi minua kirjoittamaan sen muistiin alusta alkaen. Siinä samassa syntyi runo edelleen kuin itsestään. Mari oli niin innoissaan, että tuntui kuin itsekin olisi ollut sähkösahureiden kanssa seuraamassa miten

...virrat vettä vierittävi,
kosket kuohuaa kovasti
jottei hirret seisahtuisi,
tukelasti tukit uisi
keskellä Kemijokea.

Tuntui siltä, että Maria oli suorastaan haltioissaan. Hänen poskillensa oli ilmestynyt punaa ja silmät loistivat nuorekkaina luomisinnossa. Jos mikä, niin tämä oli sydäimestä lähtenyt runoutta, jossa sanan voimalla kutsuttiin kansaa ututteraan työhön, että tukit pääsisivät

ulapoille aukeoille,
väljille meren selille

josta tukit nostetahan,
talutetaan tarvispuiksi.

Tämä runo on taiteellisesti korkeaa tasoa. Se ilmestyi vuonna 1949 leningradilaisen runoilijan A. Gitovitšin venäjämäisenä Na rubeže-julkaisussa n:o 2 sekä Pskovskaja pravda-lehdessä Kalevalan 100-vuotisjuhlan merkeissä. Myöhemmin se on julkaistu runokokoelmassa Laulu uudesta sammosta.

Maria Ivanovnan muistivarasto oli monipuolinen. Hän lauloi kertovaisia runoja, häärunoja, itki äänellä. Tallensin häneltä lastenrunoja sekä hupailuja, joita oli nuorison tapana laulella häissä itkujen vaikutuksen keventämiseksi. Hän lauloi joikuja lappalaisten tavoin.

Itsestään Maria kertoi seuraavaan tapaan:

— livana-tuatto sukunimeltään Korkkojev oli kotoisin Vuonnisesta. Siellä oli monta hyvää runonlaulajaa tuaton suvussakin. Puute oli pakottanut hänet menemään muille maille vierahille. Hän kierteli reppurina koko Kainuun ristiin rastiin monet kerrat. Matkan varrella hän aina levähti rajakylässä Latvajärvellä ja Vuokkiniemessä. Ja siellähän ne parhat runonlaulajat olivat.

Pitkiä taipaleita tarpoessaan livana Korkkojev hyräili runoja. Kenties kontti tuntui silloin keveämmältä, eikä sen viilekkeet niin vetäneet olkapäitä. Mutta ei siitäkään tienestistä ollut paljon apua. livana joutui jo nuorena rengiksi Enonsuun pohatalle, Andronoville. »Seitsemän selkänahkaa siellä nylettiin, mutta palkkaa ei maksettu sen paremmin. Vain kolme ruplaa vuodessa», Maria kertoi.

livana mietti yhä useammin mitä tehdä, kuin elyät Hän tiesi myös että »ei ollut muualla moista eikä vesillä sen vertaista» kuin oli Alajärvellä kaunis Varvana, Petri ja Okku Ijevlevin ainoa tytär. Mutta vanhemmat halusivat antaa tyttärensä rikkaan talon pojalle Nurmilahteen. Sulhanen tuli jo kosimaan. Kynttilät oli sytytetty obrazan eteen. Varvana

sammutti ne ja sanoi itkien: »Menen mieluummin Enon-suun kasakalle Iivanalle.» Rikas poika sai rukkasen.

— Iivana-tuatto tuli kotivävyksi Alajärvelle Suavan niemelle. Eikä ollut vertaista vesillä, kalapaikkoja parempia. Kalat uivat uupumatta, sorsaparvet soutelivat, kertoi Maria.

Erään kerran Iivana halusi näyttää Varvanalle Suomea. Siellä hän palkkautui päiväläiseksi rikkaaseen taloon, että Varvana sai käydä kutomakurssit. Mutta kotoiseen Karjalaan he sieltä tulivat. Kangaspuut toivat mukanaan.

— Ethän usko, miten kauniita hamekankaita muamo kutoi sitten kotona. Ja hän kertoi meille oikein kauniita starinoita.

Äitiä muistellessa Maria kertoi Kultasirkasta ja Leppäpölkystä.

— Näitä starinoita olen kertonut jo monen monta kertaa omille lapsilleni: Marille, Paavolle, Jennylle ja Annille. Kyllä he muistavat melkein kaikki muutkin minun starinani, niin kuin sisareni Darja Kemissä sekä Iro Vuokkiniemellä, sanoi Maria.

Marian äiti oli kuollut nuorena ja häneltä jäi viisi lasta. Heitä jäi hoitamaan äidin äiti Okku Ijevleva, joka tiesi tavattoman paljon satuja. Häneltä Maria kuulikin niitä eniten. Satuja kertoi paljon äidin isäkin, joka oli myös reppuri. Iivana otti toiseksi vaimokseen Oksenian Uhtualta. Hän myös tiesi paljon runoja ja satuja.

Nyt Oksenialla ja Iivanalla oli yhteensä jo yksitoista lasta. Sellaisen perheen elättämiseen syrjäkylässä tarvittiin ennen kaikkea Iivanalta kontion voimia ja ainaista ahkeruutta. Maria muisteli, miten kovat kourat isällä olivat raskaasta työstä. Hän osasi metsästää hirviä ja hoitaa poroja, joita oli siihen aikaan niin paljon, että itsestään tulivat kylään. Kalasta ei ollut myöskään puutetta. Iivana saattoi viedä monia saavillisia kalaa kerralla Uhtuallekin myytäväksi. Maria pääsi joskus isänsä mukaan. Nuo matkat olivat suloisia lepohetkiä, jolloin Marian kiehtoi runo- ja satumaailma. Siinä tuli kerrottua ties kuinka paljon.

— Tuattorukka ei ollut käynyt koulua, mutta hän oli viisas ja erittäin hyvämuistinen sekä hyväluontoinen. Meilähän olivat usein yötä kerjäläisetkin. Joskus tuli toisista kylistä varta vasten miehiä, jotka olivat kierrelleet maailmaa tai palasivat sotapalveluksesta. Alajärven kautta matkasivat kesällä veneillä ja talvella hevosilla uhtualaiset ja toisaalta taas rajakylistä — Kostamuksesta, Kontokista ym. sinne. Uittajat ja muutkin matkamiehet pysähtyivät meillä lepäämään. Niin sitten pitkät illat kerrottiin starinoita, ja me lapset tietenkin istuimme vierellä kuuntelemassa. Ja starinoitahan ennen muinoin kerrottiin joka talossa Alajärvellä. Niitä olen kuunnellut mielelläni vielä aikuisenakin, Maria jutteli tähän tapaan.

Marialla oli erinomainen muisti. Pitkän elämänsä varrella hän tallensi muistiinsa koko Pohjois-Karjalan satuaar-teiston.

Kansan mielikuvitus ja toiveet pääsivät valloilleen saduissa: yhdestä jyvystä saattoi kasvaa yhdessä yössä vanka korsi ja se oli juuresta saakka tähtiä täysi. Ihmeellisen jauhinkiven »silmästä tulee sulttinoita, käsikammista piiraita, kiven alta kalittaa ta kakkaraa». Se jauhaa köyhälle miehelle »kaikenmoista ruokaa, millaista vain tiesi olevan maailmassa». Ihmeellinen pata tuo köyhälle akalle halkoja, jyviä, kalaa ja vielä »tsaarin kylän lämmittäjäksi». Ihmeelliseen kesseliin mahtuu mitä hyvänsä (vasinen, hopeainen ja kultainen vene, aivot, metsä). Leppäpölkystä kasvaa voimamies. Mikko Micheläinen on väkevämpi kuin Vetehinen ja Metsänhaltia. Hän pance ne toimimaan ihmisten hyväksi. Paha Syöjätär voitetaan. Satujen sankarit rakentavat yhdessä yössä palatseja, voittavat monipäisiä käärmeitä, lentävät linnun siivillä »seitsemän meren ylitse, kaheksan kaupungin lävitse», tai uivat kuin kalat meressä. Väärin surmattuja elvytetään.

Näissä Karjalan kansan saduissa avautui uusia näköaloja elämään, ennustettiin avaruuden, maanuuumenien ja luonnon rikkauksien käyttämistä ihmisten hyväksi, aavistet-

tiin lääketieteen ja tekniikan tulevia mandollisuuksia ja monia muita ihmeitä, joista jo paljon on toteutettu aikakautenamme. Ahkeruus ja rehellisyys palkitaan saduissa hyvällä, mutta laiskuus ja vääryys saavat ansaitun rangaistuksen. Rengit ja piijat oppivat pitämään puoliaan. He löytävät aarteita kallioiden kätköistä.

Maria Mihejevan kertomissa saduissa kuvastuu Karjalan kansan elämäntavat, mytologia, historia, runollisuus...

Monet hänen kertomansa sadut ovat ainitlaatuisia, kuten Nenä halki suolaa siämeä. Se on korkeasti taiteellinen satu, jossa on noudatettu tarkalleen satujen runomuotoa, tapahtumien kolminkertaista kuvausta. Siinä on perinteellinen alku ja loppu.

Maria Mihejevan satuihin liittyy usein runoja ja rytmikkäitä sanontoja, jotka tekevät ne sointuviksi ja joustaviksi. Tällöin satu ja runoepos ikäänkuin lähenyvät toisiaan. Maria Mihejeva oli aikaansa seuraava ihminen, tunnustuksen saanut runoseppo, mutta vanhoja satuja kertoessaan hän käytti myös arkaistisia sanoja ja näin ollen on tarjolla erittäin arvokasta aineistoa myös karjalan kielen tutkijoille.

Vuonna 1951 ilmestyi laatimani kirja Maria Mihejevan Karjalaisia kansansatuja suomeksi. Siitä lähtien sisältyy kaikkiin myöhemmin julkaistuihin jopa akateemisiin koelmiin M. Mihejevan harvinaisia satuja, kuten Orava, kinnas ja neula, jonka on filologian tohtori Eino Karhu myös venäjäntänyt mainiosti. Tämä satukokoelma on ilmestynyt myös eestin kielellä.

Vuonna 1951 Karjalan kirjallisuuden ja taidepäivinä Maria Mihejeva esiintyi Moskovassa yhdessä Tatjana Pertusen ja venäläisten bylinojen laulajan Fekla Bykovan kanssa.

Vuonna 1959 Maria Mihejeva oli hyväksytty Neuvostoliiton kirjailijaliiton jäseneksi. Hänet palkittiin toisen kerran Karjalan Korkeimman Neuvoston Puhemieshistön Kunniakirjalla kansanrunouden huomattavana säilyttäjänä.

Viimeisen kerran Maria Ivanovna kävi Petroskoissa 1965, silloin hän oli jo yli 80-vuotias.

Ennen tänne tuloaan hän oli taaskin ollut Alajärvellä kalastamassa. Hän kertoi liikutuksella, että hänen koivunsa siellä täytti nyt jo 62 vuotta. »Nyt se on tuuhie ja sylen paksuinen. Kasvakoon se siellä», sanoi Mari mietteisään kuin rakkaimmastaan.

Koetimme ajatella huomista, jolloin aiottiin ryhtyä filmaamaan Maria. Se huolestutti meitä molempia.

— Vanhat runot ta starinat muistan, mutta omat keksimäni tahtovat unohtua, päivitteli Mari.

Siksipä kerrattiin hänen runoansa. Olihan siitä aikaa, kun Mari oli sen sepittänyt. »Ja mitäpä niitä muistaa, mitkä on paperille pantu!» sanoi hän lohdutukseksi.

Filmatessa Maria oli karjalaisessa kansallispuvussa juhallisen näköinen. Kirkkaat valot ja ympärillä häärivät filmaajat sekoittivat Maria niin, ettei hän muistanut oikeassa järjestyksessä runoansa. Hän improvisoi koko ajan uusia sanoja. Filmauksen aikana tuli tehtyä taukoja. Se uuvutti Marinkin. Siksi piti alkaa monta kertaa synkroninen filmaus uudelleen. Lopulta hän sanoi: »Hylätkää pois kiusaamasta vanhaa ihmistä, menkää michet, metsätöihin!»

Hän viipyi luonamme monta vuorokautta ja jutellesamme hänen mieleensä muistui aina jotain uutta. Runomittaisia arvoituksiakin kertyi lisää nelisenkymmentä sekä sananlaskuja, vaikka niitä oli ennestään kirjoitettu häneltä paljon.

Käytin Maria silmälääkärissä, ja hän oli jonkin aikaa myös Petroskoin sairaalassa tutkittavana, »kun oli alkanut syvänalaa vaivata». Aura Kiiskinen ja Lyyli Jalava kävivät Maria tervehtimässä ja seuraa pitämässä.

Jonkin ajan kuluttua hain Marin meille taas reippaana. Koti-ikävä vain vaivasi Maria. Junalle lähtöä odotellessa tein vieläkin muistiinpanoja, kunnes Maria sanoi:

— Elina, tyttöseni. Olen sanon sinulle kaikki sanottavaani. Jääkää terveheksi ta kasvattakaa lapsistanne hyviä ih-

inisiä. Hyvästiksi sanon: »Suuni suljen, kieleni panen kiinni, vaipuu hyvä hevonenkin pitkän matkan juostuansa...»

Saatoin Maria Ivanovnan junalle, sillä hän halusi ehtiä kotiinsa ottamaan vastaan Uutta vuotta 1966. Hyvästelimme karjalaisittain... En luullut, että viimeisen kerran.

Katsoin pohjoiseen etenevää junaa, kunnes sen valo vilkutti. Se häipyi etäisyyteen, mutta lahjakkaan Maria Mihejevan muisto on jäänyt sydämeeni ikiajoiksi.

1976

OSAPOIKA, ONNIPOIKA

Osapoika, onnipoika,
Pienoinen rahane poika
Veti reissuista rekeä,
Talutteli tavaraista
Alimmaista tietä myöte
Alimmaisehen talohon.
Kolo, kolo ikkunata:
»Onko onnella sijoa?
Onko onni vierahalla?»
Ukko uunilta urahti,
Halliparta pankon piästä:
»Ei ole onnella sijoa,
Eikä onnea vierahalla.»
Osapoika, onnipoika,
Pienoinen rahane poika
Veti reissuista rekeä,
Talutteli tavaraista,
Korja kultane kulisi,
Hopijaine pyörä pyöri
Keskimmäistä tietä myöte
Keskimmäisehen talohon.
Kolo, kolo ikkunata:
»Onko onnella sijoa?
Onko onni vierahalla?»

Ukko uunilta urahti,
 Koukkuleuka kosinolta:
 »Ei ole onnella sijoa,
 Eikä onnea vierahalla.»
 Osapoika, onnipoika,
 Pienoinen rahane poika
 Vetä reissuista rekeä,
 Talutteli tavaraista,
 Korja kultane kulisi,
 Hopijaine pyörä pyöri
 Ylimmäistä tietä myöte
 Ylimmäiseen talohon.
 Kolo, kolo ikkunata:
 »Onko onnella sijoa?
 Onko onni vierahalla?»
 Lausui lapsi lattialta,
 Maitoparta pöyvän piästä,
 Imeväine ikkunasta:
 »On onnella sijoa,
 On onni vierahalla.»
 Osapoika, onnipoika,
 Pienoinen rahanalane
 Ajoi riiden kynnykselle,
 Aukaisi kultaisen aitan,
 Hopiaisen hoilahutti,
 Poika siitä onnet sai,
 Lapsi kaikki lajitteli.

LASTENLAULUJA

Souvan Sorolah,
 Pitkä matka tätiläh.
 Täti leipo suuren leivän,
 Pani paksuh voita piälle.
 Souti sotka poikineh,

Tavi luoja lapsineh,
Peippone perehineh.
Souti sotka suojat rannat,
Tavi tyynet tyrkytteli,
Kassarannan kolkutteli.
Laulanpa mie lapselleni,
Soitan hoikka sormellani,
Kieltä pieksän pienelleni.

LAPIN LAPSET

(Oppinut isältä Iivana Korkkojevilta)

Lauloi ennen Lapin lapset,
Heinäkenkät heittelivät.
Kytösilmät kyyvötteli,
Viäräsilmät viännätteli
Hirven harvoilta lihoilta,
Poron pienen pallheilta,
Nokisilta nuotioilta,
Tuhkasilta tutkamoilta,
Hiilisiltä hieromilta.
Miks ei laula meijän lapset,
Kaiku Karjalan pojat
Lavijoilta lautsasilta,
Puuhisilta permannoilta,
Suulta suurukselliselta,
Juomalta jyvälliseltä,
Oluelta ohraselta?

TUUTULAULU

Tuutin lasta, tuutin pientä,
Miksi miula lasta?
Lasta lastun poimijaksi,
Nokipölkyn nostajaksi,
Väkipölkyn viäntäjäksi,

Kaskipölkyn kankiejaksi,
Juopukkaisen juontajaksi,
Karpaloisen kantajaksi,
Mustikkaisen murtajaksi,
Puolukkaisen poimijaksi,
Malinaisen muanittajaksi,
Lehmien lehosta tuojaksi,
Vasikkaisen vartijaksi,
Hepovarsan ruokkijaksi,
Kaiken karjan katsojaksi.

JOIKU RUMASTA MORSIAMESTA

Tuotihpa korvesta kontio.
Oha-han, joha-han, koho-hon, veli.
Karhu karulta mualta.
Oha-han, joha-han, koho-hon, veli.
Vejettih venkistä¹ vetehini.
Oha-han...
Haukka havon alta, oha-han...
Kuletettih kuoppasilmä. Oha-han...
Vejettih viilonenä. Oha-han...

JOIKU PAHASTA ANOPISTA

Tuotih meilä uusi minja.
Oha-han, joha-han, koho-hon, veli.
Kuletettih kaunis morsien. Oha-han...
Akka ei hyväkse arvan. Oha-han...
Eikä katson kauneheksi. Oha-han...
Minja lastah tuuvittelou. Oha-han...
Ovensuussa orren alla.
Akka on karhuna karsinassa,
Tsupussa suurena sutena...
Ei ole minja mielehine. Oha-han...
Ponte va pojan naine...

¹ Vedestä

JOIKU PAHASTA MIEHESTÄ

Nainen laulaa miestä pahaksi, kun tämä juo viinaa ja polttaa tupakkaa. Joikujen sanat keksittiin soimattavan läsnäollessa:

Oi kun on vilu vierelläni,
Oho-hei, joho-hoin, koho-hoin, velil
Oi kun on kylmä kylelläni,
Oho-hei, joho-hoin, koho-hoin, velil
Vilu on vieri viinan juojan,
Oho-hoi, joho-hoin, koho-hoin, velil
Kylmä on kylki kylänkäyjän...

HAARUNO

(Katkelma)

Sanon vielä sulhaselle:
Nyt on morsian rinnallasi,
Vereväinen vierelläsi,
Kana kainaloisessas.
Hepo juoksi, matka joutu,
Painu patviset jalakset,
Vinku vitsaset saverkat.
Vesi tippu vempellestä,
Rasva rahkehen nenästä.
Kuusi kullaista kähköistä,
Seitsemän siniotusta
Rahkehillä laulamassa,
Vempellellä kukkumassa.
On mitä oron vejellä,
Liinaharjan liikutella,
Kirjokorjan kiikutella.

SANANLASKUJA

Ahvenesta apajan alku, loppu suuresta lohesta.

Ei suvi talvea kiellä, eikä pohjoni kesyä epyä.

Ensimmäisen suuret marjat, jälkimmäisen tie sille.

Haittana on hako vesillä, köyhä tiellä rikkahan.

Huomenna hevosta kiitä, vuuvien piästä morsienta.

Ikävä on luopua lohesta, erota eväkalasta.

Ilona on käki metsässä, perheessä pieni lapsi.

Itä istuen tulou, uamu aikua viettelässä.

Kevät keikkuen tulou, talvi piätä viännellen.

Koira kantau kolme kuuta, kasi kantau kaksi kuuta, viisi kuusi vinkujaini (sika), seitsemän mäkättäjäini (lammas), hepo vuuvien helkyttäy.

Kun on pyyvys pyytämässä, niin on mieli toivomassa. Käki tuou suven sanoman, pääsky päivän lämpimän, kuu kiurusta kesähän, puoli kuuta peipposesta, viikko viitsalintusesta, västäräkistä ei vähyäkänä.

Läsnä on lehmä lähtemästä, nuori nainen neltsyestä.

Viha viepi viljan muasta, kateus kalan vejestä.

Äijen ämmöni varotti: älä veikasta vejelle, äläkä uhasta uralle.

PATA-STARINA

On ennen leskiakka. Hänellä on suuri muuripata hinkalossa. Akalta loputtih puut, ei ole millä kiukuata lämmittyä. Sanou akka sille puulle.

Kun, pataseni, loputtih halot, mistä nyt halkuo suamme?

Pata sanou:

-- Piässä milma pihalle. Mie lähen halkuo käymäh.

Pata vieröy tsuarin halkopinon vierh. Tsuarin piijat tulolah halkuo kantamah. Katsotah, kun halkopinon luona on suuri pata:

-- Pankah tähä halkuo ta vieretämmä pirttih, suatamina enemmän.

Ta i pannah pata täysi halkuo ta ruvetah vierettämäh.
Pata kun rupei vieremäh ta i vieri niin poikkoseh leski-
akan oven tuakse, jotta tsuarinpiijat ei ni tavotettu.

Pata sanou:

— Avua, akka, ovi, mie toin halkuo!

Akka avai oven, otti halot ta pani puan hinkalon peräh.
On akka huomeneh, sanou pualle:

— Kun, pataseni, sait halkuo ni mistä suamma ruokua,
kun ei ole mitä keittyä?

Pata sanou:

— Piässä milma pihalle, mie lähen ruokua etsimäh.

Akka piässältäy puan tuas hinkalosta pihalle.

Pata vieröy tsuarin riihen pihalle. Tsuarin piijat
ollah riittä puimassa. Katsotah, kun on suuri pata
i sanotah:

— Panemma tähä patah jyvie ta viemmä kotih jyvät
tällä pualla.

Pantih jyvä täysi pata. Pata pissälti laitah umpeh ta
läksi vieremäh ta i jyvät vei tsuarin piijoilta.

Mäni akan oven tua:

— Avua, akka, ovi!

Akka avai oven: »Ka jyvä täysi pata!» Ottau puasta
jyvät, panou hinkalon peräh puan. On huomeneh. Tuas pualla
sanou:

— Nyt, pataseni, olisi puuta ta i ruokua, vain kalaa ei
ole.

Pata sanou:

— Piässä milma pihalle!

Akka piässälti tuas puan pihalle. Pata vieri järven ran-
nalle. Nuottamiehet tultih järveltä mualle. Täyvet venehet
on kalaa.

— Tuos on, sanotah,— suuri pata. Panemma täys kalaa
kun ei ole vakkua.

Pannah täys pata kalaa. Pata laitah umpeh ta läksi vie-
remäh.

Vieröy akan oven tua:

— Avua, akka, ovi!

Akka avai oven — kalaa pata läysi. Akka sanou:

— No hyvä i tuli, kun kalaa toit.

Panou puun hinkalon peräh. Nousou akka huomennek-sella, rupieu kalarokkua keittämäh. Sanou pualle:

— No, nyt ois kaikkie miula, vain kylynlämmittäjyä ei ole.

Pata sanou:

— Piässä milma pihalle!

Akka päästi puun pihalle. Pata vieri tsuarin liävän pe-räh. On oikein paha siä. Lunta satau tuiskuttau. Tsuari nou-sou patah, kun on paha siä. Pata laitah umpeh, liekai ta läksi vieremäh. Tsuari on puun siämessä, piä vain kolkkua. Tsuari piäsi hyvyä kyytie akan oven tua, poikkoimpua kuin autolla.

— Avua, akka, ovi! pata sanou akalle.

No akka avai oven. Pata mäni pirtti. Sanou:

-- Nyt mie toin siula tsuarin kylyn lämmittäjäksi.

Akka ihastu, kun sai tsuarin kylyn lämmittäjäksi, kaikki plässi lattiella.

Puun pani hinkalon peräh. Sanou akka pualle:

— No passipo pualle, kun sait kaikkie miula. Nyt en ole köyhä, enkä kipie.

Sen pivus i **starina**.

MARIA MIHEJEVAN OMAISIA

MARIA PANFILOVA

Maria Matvejevna Panfilova (1907—21.12.1980) oli Ma-ria Mihejevan tytär. Hän asui talvisin Kalevalan Likopääs-sä, talossa jonka julkiseinällä on hänen äidillensä omistettu muistotaulu. Tämä talo seisoo leveän kadun varrella, joka

Maria Panfilova

on nimetty Maria Mihejevan kaduksi hänen kuolemansa jälkeen.

Vuonna 1976 Maria Panfilova oli suunnilleen samanikäinen kuin Maria Mihejeva vuonna 1947, kun kävin ensi kerran häneltä tallentamassa satuja ja runoja. Maria Matvejevna oli hyvin äitinsä näköinenkin, sellainen lappalaispiirteinen, sinisilmäinen. Pohjolan karu luonto oli karaissut hänet niin vankaksi, ettei edes päättä koskaan kivistänyt, niinkuin Maria Mihejevakin kertoi itsestään aikoinaan. Hänen lujat hampaansa rouskuttivat vaivattomasti kuivia rinkeleitä ja korppuja jopa seitsemänkymmentä täyttäneen.

Mari istui ryhdikkäänä, eikä kiirehtinyt kertomaan ennen kuin kysyin jotain. Vasta äitiään muistellessa huomasin hänen herkkyytensä äänen värähtelystä. Kaikki omaiset, etenkin Paavo veli, sisaret Jenny ja Anni olivat hänelle rakkaita.

Mari kertoi, että Isänmaallisen sodan jälkeen hän oli muutaman vuoden postinkuljettajana Kemin ja Uhtuan välillä. Kun tuon parinsadan kilometrin taipaleen joutui matkustamaan pölyistä ja kuoppaista tietä pitkin monta kertaa viikossa edestakaisin samana päivänä, vaati se sitkeyttä. Hänen mielensä teki kotikylään Alajärvelle, vaikka siellä ei ollut säilynyt yhtään taloa. Mari liittyi kolhoosiin ja alkoi käydä siellä toisten kanssa niittämässä karjalle heinää ja kalastelemassa. Sitten hän pystytti oman pirtinkin melkein entiselle esi-isien paikalle Suavan niemelle, järven rannalle, josta oli kaunis näköala joka suunnalle. Sinne kerääntyi kesäisin koko heidän heimokuntansa kuin muuttolinnut entiselle olinpaikalleen. Mari oli viettänyt Alajärven kylässä kaikki kesänsä. Eläkkeelläkin hän oli sinne lähös-

sä: vain muutaman sadun ehdin nauhoittaa. Hänen kertomina karjalaiset sadut säilyttivät tyyliinsä ja runokuvansa. Ne olivat eheitä sisältönsäkin puolesta. Kertoessaan satua suuresta härästä Mari kuvasi sitä kalevalaisten tavoin: »Tässä syyvä syksytteli, tässä juuva juksutteli suorantasesa, päiväpaistosesa. Suu kuin soplitša, häntä kuin Hämeen miekka, piä kuin Jumin kurikka, perä kuin pellon veräjää...» Esittäessään neulan huhuilua sadussa Orava, kinnas ja neula Mari Panfilovan äänikin sointui samanlaiselta kuin aikoinaan hänen äitinsä kertoessa:

Kiijä, kiijä, kintahaisen,
Oravaisen oikuttele.
Niekla rukka löyvön löysi,
Sai suuren sualehen...

Kesällä 1978 Petroskoin television filmausryhmä oli jo valmistunut siihen, että Maria Panfilovan sai tavata vain Alajärvellä. Pääsimme sinne Kuitin meurutessa vain helikopterilla. Mari näytti hiukan ihmettelevän, että »olimme tipahtaneet taivaasta». Meidät tänne tuonut »pörriäinen» lensi tichensä Kostamuksen geologien tehtäviä täyttämään. Saimme jäädä pariksi päiväksi rauhassa seurustelemaan Marin kanssa. Hän asui äitinsä pienessä tuvassa, mikä oli kyhätty sodan jälkeen. Kuivat puut alkoivat räiskyä iloisesti hellassa. Mari näytti ehtoisalta emännältä, joka »keitti kaljat kelpoiset juotavaksi joukon suuren.» Kuppi kuumaa teetä piristi meidät matkalaiset ja pian olimme jo valmiit täyttämään tehtävääme televisio-ohjaaja Julia Meijerin johdolla. Siihen sisältyi myös muistotaulun asettaminen Maria Mihejevan koivun juurelle. Se oli päätetty ottaa valtion suojeluksien. Sitä varten tänne saapui kanssamme myös Viktor Vasiljevitš Bogdanov, Kalevalan asutusneuvoston puheenjohtaja ja samalla muistomerkkejä suojelevan yhdistyksen edustaja. Hän kertoi olleensa vapauttamassa Alajär-

ven kylää valloittajista Isämaallisen sodan aikana. Maria Mihejevan talon valloittajat olivat hajoittaneet ja kuljettaneet pois.

Pihakoivu seisoikin kuitenkin tuuheana tällä kauniilla kenäkkeellä. Se levitti oksiaan Maria Mihejevan entisen talon kohdalla kuin suojatakseen tätä pyhää paikkaa, jossa säilytettiin kansanrunouden rikkaita perinteitä vielä meidänkin kuunneltavaksemme. Maria Mihejevan vanhin tytär Maria Panfilova oli läsnä tällä juhlallisella hetkellä, jolloin muistotaulu asetettiin koivun luo. Eräs Alajärven kanta-asukkaiden jälkeläinen Aino Ležojeva jakoi kanssamme tämän iloisen tapahtuman. Kuvaaja Gennadi Grošev ikuistutti sen filminauhalle.

Alajärvellä oli vaihtunut monta miespolvea. Maria Panfilova kertoi että sen ensimmäisiä asukkaita olivat lappalaiset, kolme veljestä: Tšolli, Patrikka ja Iloma. Tšollilla oli Suava-niminen poika, jonka tyttärenpoika Petri otti vaimokseen Okku Ijevlevan. Petri rakensi pitkistä ja paksuista hirsistä suuren pirtin Suavan niemelle. Siinä olisi ollut tilaa isolle perheelle, mutta heille syntyi vain yksi Varvana-tytär, Maria Mihejevan äiti.

— Tuattoni, Iivana Korkkojev tuli siihen taloon kotivävyksi, kertoi Maria Panfilova. Varvana-ämmö kuoli nuorena, mutta häneltä jäi kuusi lasta: viisi tytärtä ja yksi poika.

Petri-ukko, sekä Iivana-vävy kävivät usein Suomessa laukkukauppiaina. He molemmat puhuivat kohtalaisen hyvää suomea. Kyliä kierrellessään he kuuntelivat mielellään satuja ja sitten vuorostaan kertoivat niitä kotiin palattuaan. Okku-ämmöllä oli hyvä muisti ja hän sai tyttärensä orpolapset parhaiten pysymään luonaan kertomalla satuja ja laulamalla runoja. Niitä samoja satuja Maria Panfilova kertoi nyt illan hiljaisuudessa pienessä pirtissään.

Siinä jutellessa poimin Marian puheesta sananlaskuja, kunnes moottorilaiva tuli meitä hakemaan. Onneksi Maria

lähti meidän mukana Kalevalaan hakemaan eläkettänsä ja ostoksille, etenkin kun oli troitsa-pyhän aatto.

Sovimme Maria Panfilovan kanssa, että menemme yhdessä hautausmaalle sunnuntaina. Silloin oli karjalaisten troitsa (helluntai), jolloin on ollut aina tapana muistaa vainaita.

Jo edellisellä viikolla täällä oli kunnostettu hautakumpuja, maalattu aitoja ja istutettu kukkia jopa niidenkin haudoille, joilla ei ollut enää omaisia.

Jokainen tänne tulija poikkesi myös Itkevää äitiä kuvaavan veistoksen luona, ikäänkuin tuntemattoman sotilaan haudalle. Se on pystytetty tänne tämän seudun puolesta taistelussa kaatuneiden muistoksi. Vähä väliä täältä kuuluu äänelläitkua... Sotilaiden hautakummut ovat suorassa rivissä ja huolella hoidetut. Noiden hautakumpujen luona tulee ajatus, miten kalliita lunnaita kansamme on saanut maksaa maamme vapauden puolesta. Sota vaati uhrikseen sotureita parhaassa iässä. Sellaisina kansa muistelee heitä, ikuisesti nuorina.

Maria Panfilovakin oli mietteissään. Tuttuja tuli vastaan, puheltiin hillitysti ja kyseltiin: »Runonlaulajiako muistamah? Myö jo kävimmä. Onnuakko lähemmä uuvestah teijän kera.»

Maria Panfilova kulki edellä pää kumarassa. Hän pysähtyi ja kuivasi kyyneleitä. Siinä lepäsi hänen äitinsä — Maria Mihejeva, jonka haudalle oli ilmestynyt tuulipaikka ennen meidän tuloamme niin kuin Tatjana Perttusellekin, aikakautemme lahjakkaimmille laulajille. Karjalan kirjailijaliitto ja Kalevalan piirin »patriarkka», kansan valistaja Matti Pirhonen oli huolehtinut siitä, että runonlaulajain marmorilaattojen kirjoitus nudistettiin kultakirjaimin.

Maria Mihejevan vierelle oli ilmestynyt hänen Paavo-poikansa hautakumpu. Vielä vuosi sitten Paavo oli kertonut meille satuja ja olimme saaneet nähdä hänet filmattuna television kuvaruudussa niin kuin Anninkin kertomassa satua Kultasirkasta.

Jouki Hämäläisen kummulle oli tuotu kukkia. Tuoreet seppeleet surinauhoineen olivat vielä haalistumattomina lahjakkaiden runonlaulajain Kristiina Galaktionovan ja Tatjana Fedorovan haudalla. Tuntui vaikealta uskoa, etteivät he enää ole laulamassa Kalevalan runoja, niin elävänä heidän äänensä sointui vielä korvissani viime näkemästäni.

Sukupolvet vaihtuvat, mutta heidän jälkeläisensä kunnioittavat esivanhempiensa muistoa ja perinteitä, kaunistavat edelleen elämää työllään ja uusilla lauluillaan. Elämä jatkuu...

1978

KURKI TA VANHAPIIKA

Oli ennen Vanhapiika ta kurki. Kurki eläy suolla niin kuin kuret ainakin. Vanhallapiijalla on oma mökki ta on kiukuan selkä. Se sielä vain makuau.

Kurki sanou:

— Jo miula jalkoja kylmäy, kun on lumisajeh ta vilu. Anna lähen, eikö tuo Vanhapiika lähe miulle akaksi. Rupi en Vanhanpiijan kera elämäh ta nousen kiukuualle hänen kera. Ta i tulou:

— Terveh tänne!

— Tule tervehenä!

— Mitäpä sie läksit?

— Ka läksin, sanou, kun miula on oikein vilu ta jalkojani kylmäy tuolla suolla. Etkö ota milma miehakses, niin mie tulisin siun luo tänne elämäh.

— Ka en. Kun olen näin vanhaksi elän ilman miestä, ni en ni nyt lähe. Ei miula pie miestä.

Kurki lähtöy pois. Kuluu kotvasen aikua. Vanhapiika arvelou:

— Mitä mie en männyn kurelle. Anna lähen pyrkimäh.

Tai suorieu, panou sarkasviitkan piälläh, kotin piät jalkahas vai virsutko lienöy pannun. Mänöy suolle sen kuren luo. Sanou:

— Tuano in en lähten. Nyt kun ottanet, niin lähen.

— A en ni ota kun et tuanoin lähten. Millä mie parain. Mäne vain kotihis!

Niin Vanhapiika mänöy pois. A kurki tuas:

— Mintäh mie en suostun. Anna lähen uuvestah. Nyt mie sen otan.

Tuas mänöy sinne Vanhanpiijan luo, sanou:

— Nyt mie tulin sulhasekse kun lähtenet!

— No kun et tuanoin ottan, nyt mie, katso, en lähe. Mie tuanoin semmosta suota kualoin. Vielä on nytkin sviitkani märkä tuola huohlassa kuivua. Virsuni kassutti. Mäne pois!

Kurki mänöy suolle. A Vanhapiika tuas katu.

— Mintäh mie en ottan sitä kurkie ukokse. Anna lähen pyrkimäh...

Niin käyvät tosillah vielä kolmannen kerran ta tänäkin päivänä yksin eletäh.

SANANLASKUJA

Huttu, puuro miesten ruoka, velli vasikan juoma.

Hyvä on suolla suuri virsu, kaita kenkä kankahalla.

Kaikitse on kala vejessä, ajoin toisin apajalla.

Kajos kaikitse satau, selkehestä ei konsana.

Kissalla kisa, hiirellä surma.

Kun koiran väkisin metsäh viet, se ei hauku.

Kumma on kuusista venettä, kumma kuusen kuatajua.

Kylyssä on kylpijän valta.

Mieli ei säre michen piätä, väki ei viännä hartioita.

Mimmoni tuohena, semmoni ropchena.

Vatsa syöy varikset, kupu kultarenkahat.

Vatsa ei ole otranelikkö, eikä miera täytettävä.

PAAVO MIHEJEV

Paavo Mihejev (1922–1977) oli Kalevalan metsäteollisuuspiirin pääkirjanpitäjä. Maria Mihejevan kuoleman

jälkeen hän asui sisarensa Marin kanssa. Muistellessaan lämmöllä äitiään he kertoivat myös hänen satujaan.

— Meitä oli lapsie neljä: kolme sisarta ta mie. Kaikki myö muistimme muamou starinat ja runojakin, sanoi Paa-vo, kun pyysimme häntä kertomaan satuja filminauhalle 1977 kesällä.

KURKI TA REPO KUOMAKSET

Oli ennen kurki ta repo kuomakset. Hyö elettih sovussa Eihän. Eihän kerran repo kutšu kurkie kostiloihe. Repo keittäy hänelle lintua, velliä ta rupieu kostittamah kurkie. Kuatan sen linnan kallivolle ta käsköy:

Tulehan nyt, kurki-kuoma, syömäh!

Kurki rupei syömäh illallista. Yrittäy nokkie kallivolta. Ta on ni millänä. Nokka vain kiveh kolahtelon. Repo otti itse, muoi kallivolta kaiken sen linnan. Siihe loppu hiän illanissunta.

Kurki lähtiöy kotihi, kutšun lähtiessäh:

Tule, repo kuoma, miun luo huomenna kostih!

Repo niin tulou toisena piäüä kuren luo kostih samalla kainoin laukua kesryämäh, iitua istumah. Kurki keittäy hänelle niis lintua. Kuatan sen pyöhtimeh, missä ennen voita e ch elti. Rupieu kostittamah:

Tulehan nyt, repo-kuoma, syömäh!

Repo tulou, yrittäy syyvvä lintua pyöhtimestä. Se on keekie. Repo ei voi suaha ni millänä pyöhtimen pohjasta linnan. Kuatella kun on pitkä kakla, pissälti piäh pyöhtimeh ta ni kaiken linnan. Repo siänty:

Eihän tämä minne kelpua tämmöni, kuomaseni. Mie lähen pois.

Miten niin rutloseh? kurki kysy.

Lähen! Passipo äijen.

Kuoman lahjat kohakkah. Sen pivus i starina.

IRINA KIRILLOVA, o. s. KORKKOJEVA

Irina Iivanantytär Kirillova (1892—1978) oli syntynyt Kalevalan piirin Alajärven kylässä niin kuin hänen sisarensa Maria Mihejevakin.

Suuresta sisarparvesta he molemmat osoittautuivat kaikkein lahjakkaimmiksi ja erittäin hyvämuistisiksi.

Muistan Maria Mihejevan sanoneen aikoinaan Irinan tietävän jotakuinkin saman verran satuja sekä mm. minäisruno-

Irina Kirillova

ja kuin hänkin. Sattui vain niin, että Vuokkiniemellä käydessäni Irina oli joka kerta jossain muualla. Toiveeni toteutui vasta vuoden 1972 kesällä ja tapasin hänet omassa pirtissään. Kun sanoin, että tulin tiedustamaan satuja ja runoja Irina sanoi:

— Vuottanut olenkin jo vuosikausia. Mitähän, jos mentäisi tuonne koivujen juurelle näin kesäkuumalla.

Siis samanlainen luonnonrakas kuin Maria Mihejevakin, mietin itsekseeni.

Tosiaan siellä koivun juurella olikin rauhaisaa. Kellon naksutuskaan ei kuulunut nauhuriini. Se sai pyöriä ahkerasti tallentaakseen Irinan muistitietoja. Sadut, sananlaskut, runot ja laulut sekä synnytkin syvät olivat tarkasti tallessa. Irinan ajatuksen juoksu oli selvä. Tuntui ihmeellisesti, että Maria Mihejevan satujen sankarit jatkoivat elämänsä Irinan kertomina.

— Ennen muinoin runot ja starinat olivat parahana ajanvietteenä miehisillä miehilläkin. Ei ne viinaa juoneet, Irina kertoi.

Parhaat runot ja sadut hän muisti lapsuutensa ajoilta, joskin niitä on kertynyt sittemminkin elämän varrella. Täällä Vuokkiniemellä hän kuuli usein satuja myös Maria Remsulta, jonka tapana oli poiketa hänen luokseen käsityö mukanaan.

»Kullan lehti kuulijalle, lemmen lehti laulajalle», sanoi Irina satunsa päätteeksi, niin kuin tavallisesti hyvät kertomat.

Lähinnä Irinan sydäntä tuntui olevan pitkä runo Annikista, joka joutui »sisareksi siikasilke» ja jota äiti suri niin että hänen kyynelistään virtana joet juoksi.

Irina huhui usein järvelle ja rantakoivuille. Hän, lap-palaissukua kun oli, sanoi sitä joikumiseksi. Kaiku kajah-ti vastaukseksi, ja hän tunsu puhelevansa luonnon kanssa.

Irinaa katsellessa mieleeni muistui kalliolla kasvava rantapetäjä, joka kaikista tuulentuiverruksista huolimatta seisoi vankasti paikallaan, vaikka monet myrskyt olivat

muuttaneet sen muotoa. Irinan näkö oli alkanut heikentyä siitä lähtien kun alkoi yhdeksäskymmen. Kolmekymmentä vuotta hän oli itkenyt rintamalla kaatunutta Aleksei-poikaansa. Vieno-tytär ja Pekka-poika olivat hänen turvanaan, mutta »kavonneen kannettuisen» muisto paloi hänen rinnassaan ikuisena suruliekinä.

Kun Karjalan televisio filmasi Irinaa kesällä 1975, istui hän kauniilla rantakalliolla koivun alla ja lauloi sepittämäänsä runoa Lapseni sotahan vietiin. Irina oli omistanut sen runonsa poikansa muistolle. Kaukaa katsottuna tämä vanha karjalainen runonlaulajanainen harmaalla kalliolla sinisen järven taustalla näytti kauniilta kuvaveistokselta, kansanrunouden ja äidin rakkauden symbolilta.

ANNIKKI-RUNO

Annikki hyväniminen
se kauan kotona kasvo
tykönä hyvän ison,
kaussa emon armahan.
Läksi luutoja lehosta,
vastanpäitä varvikosta.
Taittoi vastan tuatolleh,
toisen taittoi muamolleh,
kolmatta kohottelevi
verevälle veijollensa,
Osmotar orosta virkki,
Kalevatar kankasmuasta:
»Kasva, neiti, muihu mieli,
älä muihe purlakkoie
pane piätä palmikolle,
sivo silkillä hivusta.»
Annikki hyväniminen
hiänpä varsin vastaeli:
»Enkä siuhe, enkä muihe
kasvan kaijoissa sovissa

tykönä hyvän isoni,
kanssa emon armahani.»
Annikki hyväniminen
läksi itkien kotihin
itkevän emonsa luokse.
Veljekset veräjänsuussa
kirvesvartta kirjojah:
»Mitä itet, Anni-tšikko?»

Näin kysyvät sisarukset sillanpäässä, jotka kutovat kultaista köyhtiä. Kysyvät isä ja äiti, joka on voita pieksämässä. Äiti sanoo:

Älä ite, Anni-tyttö,
mäne aittahan mäellä,
aukase parahin arkku.
Siel' on kuusi kultavyötä,
»Ehemän sinihameella.
Ne on Kuultaren kutoniät,
Päivältären kehreämät.
Pane parahat piälläs,
iloitse ikilhyvyyttä
ison pitkillä pihoilla,
emon armahan ahoilla.»
Annikki hyväniminen
mäni aittahan mäellä,
avasi parahat vuattiet.
Hiljinpä aina ajattelou:
»Jospa hänen vieläkin
se vanha Väinämöinen
kohtau konsa tavatakseh.
En huoli vanhua Väinämöistä.
Astun ennen meren rantah,
merelle meren hyväkse,
alle aaltojen syvien,
piälle mustien mutien,
sisarikse siikasille,

veikoiksi vejen kaloille.»
 Annikki hyväniminen
 aina astuvi etehen,
 astuvi meren lahteh.
 Riisu siitä riiviköllä
 mitä kullat on kulmilla,
 hopiaiset piänsä piältä,
 hyvät vuattiet varvakille,
 kullat riipi riivikölle.
 Siitä loimahtau merehen,
 sisarikse siikasille
 veikoikse vejenkaloille,
 mustien mutaperihin,
 alle aaltojen syvien.
 Kenpä tätä sanua suattamahan,
 kielikertaa kertomahan
 äitille ikihyvälle
 surun suamia sanoja?...

Ei karhu eikä repo saata sanaa Annikin kuolemasta,
 Mutta sitten:

Jänis juoksi öitä, päiviä,
 sekä juoksi jolta joutu.
 Vei hän äitilleh surusanomat:
 missä tyttäreh lepyä
 ta minne männyt on iäakse,
 kuollut kurja, mailta männyt.
 Äiti tästä itkemähän,
 itki päivän, itki toisen.
 Hänen itkuista, kyynelistä
 virtana vejet juoksi joveksi.
 Joven rannalla koivu kasvo,
 koivuh kasvoi kaunis lintu.
 Sehän lauloi yöt ja päivät
 lempeämmästä tytöstä.
 Vesi vierä sen ikänsä

onnettomalta emolta
kuin on vierettän vesiä
onnettomasta tyttärestä.

SANANLASKUJA

Ahjo hohtau hopieta, uuni kultana kuvastuu.
Aina on laiska aikeissa, aina on kaloja vejessä.
Eksynyttä etsitäh, kavonnutta kaivatah.
Eläy kurki, eläy kärki, eläy harmaja harakka.
Hiihtäjä hikensä suapi, riihen puija lämpimänsä.
Hyvä lupaus, anti vielä parempi.
Ilyvä on lapsen lasna olla hyvien vanhempien varoissa.
Kala on kuopassa syvässä, liha linnun siiven alla.
Karu on kankas alkaissa, toinen loru loppuissa.
Lähtö mielessä vierahan, kun on kintahat käjessä.
Osa yksillä, kesä kaikilla.
Parempi pyy pivossa kuin kaksi oksalla.
Vähän on vävystä varaa, yksi tyhjä tyttärestä.
Älä naura toisen naista, suat sie naisen naurettavan,
morsiamen moitittavan.
Älä suulla suurentele jos et kynnelle kykene.

Jouki Hämäläisen (1881—1959) kotikylästä Kivijärveltä oli Latvajärvelle vain seitsemän kilometriä. Se oli varsin vähäinen matka runotaattojemme kylään, jossa Arhippaisen Miihkali vielä lauloi runoja Joukin lapsuus- ja neitsyy vuosina. Niinpä Jouki sanoi oppineensa karhurunot, eräitä loitsuja ja lastenlauluja suoraan Miihkalilta.

Näissä molemmissa kylissä, Latvajärvellä ja Kivijärvellä poikkesivat matkan varrella karjalaiset laukkukauppiat, joista melkein kaikki tiesivät satuja sekä runoja tai ainakin hupaisia kaskuja ja tarinoita. Täällä rajakylissä kävivät suomalaiset suutarit ja räätälit elatusta etsimässä kierellen talosta taloon. Hekin kertoivat ja kuuntelivat aikansa kuluksi kansanrunoutta. Näin kertyi kansan runokerä yhä suuremmaksi puolin ja toisin. Erästä huomattavaa Kivijärveläistä runonlaulajaa Maura Martista on mm. kirjailija Nikolai Jaakkola kuvannut teoksessaan Pirttijärven rantamilla. Tämän Mauran tyttären, lahjakkaan runonlaulajan Mari Remsun tunsimme mekin. Kivijärveltä oli kotoisin myös Sandra Lesonen, jonka tapasimme vasta viime vuosina laulamassa Kalevala-aiheisia runoja Vuokkiniemellä.

Siellä samassa runouden maailmassa kasvoi ja kehittyi myös

Jouki Hämäläinen

Jouki Hämäläinen. Päättellen siitä jäämistöstä, mitä on säilyssä kansanrunouden arkistossa Petroskoissa, hän oli omaksunut kunnioitettavan määrän kansanrunoutta. Runonkerääjien tallentaman aineiston lisäksi hän oli kirjoittanut muistiin myös itse satoja sananlaskuja, arvoituksia, satuja sekä taruja. Jouki Hämäläiselle saamne olla kiitollisia myös siitä, että hän säilytti muistissaan Karjalan kansantarut Elias Lönnrotista, jonka kansanomaisuus herätti täällä kunnioitusta. Karjalan kansan eppisten runojen kokoomaan sisältyvät Jouki Hämäläiseltä tallennetut Anni-runno, Kojon kosinta, Surma astu soita myöte sekä livana ja Ruotsin Kaarlo.

Neuvosto-Karjalan kansanrunouden arkistossa on säilynyt myös Jouki Hämäläisen omakätisesti kirjoittama elämäkerta. Se on samalla myös järkyttävä kertomus hänen aikalaistensa raskaasta elämästä Karjalassa ja pyrkimyksistä tiedon valoa kohti ennen Lokakun vallankumousta.

Joukin isä livana Lesonen palveli Venäjän armeijassa Kronstadtissa ja soitti siellä torviorkesterissa. Hän oppi siellä myös lukemaan ja kirjoittamaan venäjää. Palattuaan Kivijärvelle livana ryhtyi opettamaan lukutaitoa kotikyläläisilleen ja sai palkaksi kalaa, perunaa, marjoja sekä jyvääkin, etenkin kun hän oli palannut armeijasta keuhkotautisena eikä pystynyt tekemään raskasta työtä perheensä elättämiseksi. Oma Jouki-tytärkin oppi lukemaan jo kuusivuotiaana. Kivijärveläiset rakensivat yhteisvoimin koulun ja lähettivät livanan Viipuriin valmistumaan opettajaksi. Sieltä palattuaan hän opetti kotikylässään myös suomenkieltä. Mutta kun tsaarin viranomaiset saivat tietää tästä, niin koulu suljettiin. Se oli raskas isku livana Lesoselle myös henkisesti. Hän kuoli kun Jouki oli seitsemänvuotias, vanhin neljästä lapsesta. Äiti itki monta kertaa päivässä itsensä tainnoksiin. Jouki juoksi kylästä etsimään apua luullen että äitikin kuoli. Halla vei viljan monena vuonna perätysten. Kontio söi ainoan lehmän. Veli joutui

kerjäämään, mutta sitten isorokko vei veljen ja sisaren. Äiti kävi päivätoissa vierailla...

Erään kerran Joukin serkku Pekka Lesonen tuli käymään Sortavalasta. Hän kehotti Joukia lähtemään sinne, että saisi käydä vaikka kiertokoulua ja ehkä myöhemmin pääsisi opettajaseminaariin.

— Siellä ikävissäni sepitin ensimmäisen runoni kalastajista, muisteli Jouki myöhemmin.— Lapsena oppimani runot olivat aina mielessä. Pois tulin sieltä Kivijärvelle vuonna 1911. Samana kesänä käki kukkui minulle sulhasen. Mutta vuonna 1918 valkoiset murhasivat mieheni. Se oli mustan murheen aikaa. Olin onneton kun ei jäänyt edes lapsia.

Jouki Hämmäläinen löysi lohtunsa toisten lasten kasvatuksesta. Nuori Neuvosto-Karjala tarvitsi opettajia. Vuosina 1922—1925 Jouki Ivanovna oli opettajana Vuokkiniemen alkeiskoululla ja sitten Uhtualla. Hän innostui Lasten ystävien yhdistyksen työhön, järjesti iltamia ja arpajaisia orpolasten ja vähävaraisten hyväksi. Sitten ryhtyi lastenkodin kasvattajaksi.

Nyt oli Joukilla paljon lapsia!

Hän oli Punaisen rislin yhdistyksen järjestäjänä Uhtualla ja sen työn johtajana vuoteen 1941. Nyt jo onnikin suosi Joukia.

— Sain valmiita lapsia: kaksi poikaa ja Irja-tytön osuuskaupan johtaja Aapo Hämmäläiseltä, joka oli jäänyt leskeksi. Myöhemmin Irja Takalasta tuli suomalaisen teatterimme näyttelijä ja hänen Reijo-pojastaan runoilija, kertoi Jouki.

Isänmaallisen sodan aikana Jouki oli evakossa Siperiasa. Hän tuli hyvin toimeen kolhoosissa kun oli ahkera ja pysyi terveenä. Työpäivien jälkeen hän keräsi lääkeruohoja ja marjoja rintamamiehille. Kaikki teollisuuslainansa (obligaatit) hän lahjoitti maanpuolustusrahastoon.

Sodan loputtua Jouki Hämmäläinen palasi Uhtualle ja ryhtyi teoillaan ja runoillaan auttamaan kolhoosia kilvaten Maria Mihejevan ja Tatjana Perttusen kanssa. Kaikki he

olivat innostusta täynnä. Tässä pieni katkelma Jouki Hämäläisen kirjeestä:

»Tatjana Perttunen on kalalla Kiekkilahessa. Me Maria Ivanovna Mihejevan kanssa olimme pioneerien nuotiolla. Lausuiimme runoja ja sanoimme starinaa. Lapsille kuuluu tulevaisuus. Heille pitää kertoa myös meidän entisestä elämästämme, että osaisivat antaa arvon nykyiselle elämälle...»

Jokapäiväistä elämäänsä Jouki Hämäläinen kuvasi humoristisesti: »Panin minä pottuja neljä aaria maahan. Oikein ovat kauniit varret. Onhan vielä lypsävä vuohi. 12 kananpoikasta, kanaemo ja Jouki-mummo. Siis 15 henkeä. On Pekalla perettä, Matin pojalla maimosie, väljäpuksulla väkie.»

Monissa Hämäläisen kertomissa novelli-saduissa on rai-kasta kansanhuumoria. Niinpä muuan vanhapiika hoitaa yhdeksää kukkoa ja vain yhtä kanaa, ettei sen tarvitsisi olla yksin niin kuin hänen. Vanhapiika kukuttaa käkeä sanoen: »Kuku kultane käköne, helkyttele hietarinta. Kuku kul-lat kulumiltasi, hopeaiset silmiltäsi!»

Käki kukkui viisitoista kertaa. Siis liian paljon. Vanhapiika pyysi akkaa nostamaan lempeä loitsujen avulla. »Onhan kahen elyä kaunehempi, viehkeämpi vieretysten.»

Akka koettaa parastaan ja vanhapiika tekee nöyrästi kaikki, mitä akka käskee, mutta jää kuitenkin elämään kukkojensa kanssa, kun sulhasta ei löydy.

Jouki Hämäläinen on osannut kuvata saduissa ja suullisesti kerrottavaksi tarkoitetuissa pienoismalleissa värikäästi kansan miehiä ja naisia. He saattavat näyttää ulkonaisesti kömpelöiltä ja jöröiltä, mutta tekevät työnsä taitavasti ja ovat viisaampia kuin saatetaan olettaa. Muuan Tanila on suuri ja tukeva. Hänen sormensa ovat paksut ja känsäiset. Tanila on ikänsä asunut metsässä kalaisan järven rannalla tien varrella. Hän on tottunut kalastamaan ja metsästämään, kaatoi karjan surmankin, mesikämmen källeröisen. Tanila ehätti aina kaikki matkamiehet järven yli. Kun häneltä kysyttiin: »Pitkähkö on järvi?» Hän vastaa:

»Piästä piähän». »Kuinka leviää?» »Laijasta laitaan». »Miten syvä?» »Piältä pohjaan», vastasi Tanila. Eräs matkailainen sanoo Tanilalle: »Miksi niin hiljaa souvat?» Tanila vastaa: »En ole kertaakaan jäänyt talveksi järvelle». Kun Tanilalle sanotaan: »Kyllä siulla on suuret jalat, menee puoli nahkaa yhteen kenkään». Tanila sanoo: »Onpahan noita nahkoja miula: kolme lehmän nahkaa, kaksi kolmenkesäisen härän nahkaa, poron ta hirven nahka... Eipähän Tanila ole paljain jaloin kävellyt...»

Tosiperäiset tarinatkin Jouki Hämäläinen osasi värittää joustavasti perinteellisten satujen taidekeinoilla ja sanonnoilla. »Heponi syö kultaista kuloo, hopiaista heinänpäätä», »Mäni päivä männikölle, kului päivä kuusikolla, vierä vehka vuaran alle...»

Jouki Hämäläisen kertomissa ihmesaduissa köyhät toteuttavat toiveensa taikaesineiden, eläinten tai hyväntahtoisten ihmisten avulla palkaksi siitä, että ovat rehellisiä, ahkeria, kekseliäitä ja rohkeita.

Sadussa Pietari ensimmäisestä sanoo leskiakka lapsilensa kun he lähtevät maailmalle työtä ja ruokaa etsimään: »Kullan kukki lapseni, älkää varastako, älkää valehelko, älkää kiusatko vanhempia, pankaa perässänne veräjä kiinni, antakaa köyhälle leipäpala.»

Poika muistaa äitinsä neuvot. Hän joutuu metsässä Pietari I pirttiin, missä on kaikenlaista ruokaa, mutta hän ei varasta. Hän auttaa tsaaria hätätilassa, taistelussa ulkomaisen Kaarlon voittamiseksi. Pietari I nimitti tätä karjalaista poikaa veljekseen ja antoi hänelle ihmeellisen kultaisen lippaan, jonka avulla poika sai ruokaa, vaatteita ja kaikenlaista rikkautta. Erolessa tsaari lahjoitti pojalle vielä repullisen kultarahaa, antoi kättä ennen kuin nousi hevosen selkään.

»Niin jäitih poika ta muamo elämäh. Eletäh tänäki piänä, vielä kotva huomenaki. Sen pivus starina. Lemmenlehti laulajalle, kullanlehti kuulijalle, kultarengas sanojalle korvah.»

Sadussa Rukehen tähkä köyhä ja ahkera tyttö löytää tieltä ruistähkän. »Siinä on 82 jyvää. Joka jyvästä kasvoi kahdeksan, yhdeksän olkea ta joka oljessa on monta tähkää.» Tyttö sai niistä seuraavana syksynä koko säkillisen viljaa. Kahdeksassatoista vuodessa kasvoi niin paljon viljaa, että tyttö sai niillä kylvää kaikki pellot.

Sadussa Petri ahkera kerjäläispoika oppi ymmärtämään lintujen kieltä ja soitteli tuohihilpeillä. Kun hän putoaa kuoppaan karhun selkään, karhu tyyntyy kuunnellesaan hänen soittoaan.

Rikkaat kaatavat karhun eivätkä anna Petrille kuin muutamana kopeekan. Petri tutustuu työläisiin ja oppii ymmärtämään, että köyhiä riistetään. Kulakki ylyttää poikaansa tappamaan Petrin.

Hämäläiseltä tallennetut kymmenet sadut ovat sisältörikkaita, mielenkiintoisia ja runollisia. Niissä heijastuu taiteellisesti muodossa Karjalan kansan elämä, fantastinen mielikuvitus ja hartaimmat toiveet. Niissä on ilmeistä myös kansan tietoisuuden kehitys, jolloin nähdään ja harkitaan elämän totuutta.

Hämäläisellä oli pyrkimys keksiä myös uusiaiheisia satuja, jotka ovat jo tavallaan kertomuksia tai novelleja. Useimmiten niissä kuvastuu luokkataistelu vallankumouksen edellä ja kansalaissodan vuosina.

Ukko Kirilä piilotti miehen, joka oli herroja vastaan. Hän kielsi poikaansa antamasta ilmi. Urjadnikka lupasi pojalle kellon, jos sanoo. Poika ei puhunut mitään, mutta vihjasi katseellaan heinäkekkoon. Kun isä sai tietää siitä, ampui hän poikansa. Isä vangittiin. Vaimo kärsi ja synnytti toisen pojan miehensä kuoleman jälkeen. Poika kasvoi ja vannoi: »Kostan tuaton tuskat, muamoni maklehet, veljeni veren työläisten kiusaajille. Konnille kosto koituu, työläisten valta vankistuu.»

Monet Hämäläisen kertomat tarinat ovat taiteellisesti kypsiä novelleja. Vuonna 1953 Juoki Hämäläinen oli hyväksytty Neuvostoliiton kirjailijaliiton jäseneksi, semminkin

kun hän sepitti myös uusi aiheisia runoja, joita on julkaistu vuosien mittaan Punalipussa ja Neuvosto-Karjalassa sekä runokokoomassa Laulu uudesta sammosta.

Jo runojen otsikotkin ovat kuvaavia: Kansa sampoä takovi, Ajatuksia Lönnotin männyn juurella, Kalevalan juhla, Rauha voittaa, Lokakuun laulu jne.

Jouki Hämäläisen jäämistössä on vielä paljon arvokasta, jota ei ole saatettu lukijalle. Jo vuosikymmeniä instituutin arkiston hyllyillä odottavat julkisuuteen pääsyä pakut kansiot, joihin runonkerääjät ovat tallentaneet kansanrunoutta aikakautemme runonlaulajilta. Niillä olisi kulttuurihistoriallinen merkitys jo tänä päivänä, semminkin tuleville sukupolville, jos ne pääsisivät kansioista julkisuuteen.

1978

KONTION LEPYTTÄMINEN

Mistä mieheni tulou,
Kun hän laulaen tulou,
Hyräellen hiihtelee?
Nossa suksesi solah.
Päue sauvasi pinoh.
Mesiäkö siula metsä anto,
Hveksen salon isäntä,
Kun sie laulaen tulet,
Hyräellen hiihtelet?
Tuota vuotin tuon ikäni,
Puhki polveni halusin.
Otsoseni lulloseni,
Mesikämmen kaunoseni,
Tehkää myö sulo sovinto.
Piikaseni pilmuseni,
Pyyhi sie havulla otso,
Jotta ei karja kaipastuis,
Vikoisi ei emännän vilja,

Jottei lapset lailattais.
Minnepä vienen vierahani,
Kunne kuuluni kuletan?
Sopinouko vierahani
Oviseinän ottamatta,
Kamuan kohottamatta?
En silma ampuen ajanu,
Enkä pyytän pyssyn kanssa.
Itse hairahit havolta,
Itse vierit vempeleltä
Puhki kultasen kupusi,
Puhki marjasen mahasi,
Halki vaski vatsasen.
Vienpä pirttihin perälle,
Laittelenpa lautsaselle.
Syötän, juotan rahvahani
Tämän kuulun kunniaksi,
Tämän ilveksen iloksi.
Tuokua viinua pikari,
Sekä kaksi kaljavettä.
Minnepä kuuluni kuletan?
Vienpä Vienen markkinoille
Herrojen herkkuvuattivoikse.

KEHRÄTESSÄ

Miepä pellon pehmitin,
Pellavahan kasvatin.
Nytpä kesrään keikuttelen.
Hienon rihman hiekkuttelen.
Verkon silmiksi somiksi,
Rysän nielurihmasiksi,
Enpä kehtuaisi kehrätä,
Mahtaisin muata.
Kylän akat kesrätkyä,
Vaivaiset vatultuakua.

Pitäsin pityä hiemua,
Olisin ostorätsinässä.
Silloin sitä ampua rätsähytettih,
Sulhaset tultih.

TARINAT LÖNNROTISTA

Lönnrot kulki talvella keräämässä runoja. Oli jo iltamyöhä. Matka oli pitkä taloon sekä kylään. Hevosmies ajoi hyvällä hevosella. Lönnrot pyrki kyytiin. Hevosmies sanoi:

— Tule vain, ukko rukka.

Kun Lönnrot oli jo nousemassa rekeen, hevosmies löi hevosta ruoskalla ja se lähti juoksemaan. Lönnrot käveli kylään jalkaisin. Hän oli käynyt siellä Sortavalan tienoilla jo ennenkin. Antoi ihmisille lääkkeitä, paransi erään talon hevosen, puheli hyvin ihmisten kanssa.

Kun hevosmies sai kuulla, että se oli Lönnrot, jota hän ei ottanut kyytiin, niin hän aivan itki ja sanoi kaikille:

— Älkää koskaan tehkö niin kuin minä. Huononkin vaatteiden sisällä voi olla hyvä mies.

• • •

Lönnrot kulki kesseli selässä, tuohivirsut jalassa ja sarkatakissa. Eräänä päivänä hän huusi järven toiselta rannalta, jotta häntä tultaisi chättämään veneellä. Eräs akka sattui sen kuulemaan ja huusi:

— En mie jouva silma noutamaan. Mikä lienet kesse-liukko.

Vasta seuraavana päivänä akka sai kuulla, jotta se kesse-liukko olikin Lönnrot, kuuluisa runojenkerääjä. Nyt akan tuli paha mieli, kun oli niin tylysti vastannut. Hän meni ja kumarsi Lönnrotille jalkoihin. Lönnrot sanoi:

— Älkää koskaan katsoko miestä vaatteiden mukaan.

Sen jälkeen Karjalan kansa antaa arvon kaikille ansion mukaan katsomatta vaatteisiin.

SANANLASKUJA

Ei kylvö kyllin syötä, kun ei kasvo kaunistane.
Ennen sitä siivotah, ennenkö pirtti puretah.
Hyvä on turkki tuulisiällä, ei pakkasella pahempi.
Muisti on mielistä paras, siivo töistä kaunehin.
Näkyvissä on nälkävuosi kun on halla heinän piässä.
Ota oppi otsahas, neuvo nenävarthehes.
Omenaini on ottaissa, mesimarja muanittaissa, piru pi-
täissä.
Sanasta sanonta tulou, kypenestä mua kytöy.
Tappuraini tappuraisen takausmies.
Toisella niät ruuhkua silmissä, itselläs on hirsi.
Vieras ruttoh vian näköy talon toisen tyttäressä.

ARVOITUKSIA

Hepo hirnu Hiitten mualla, tänne länket läimähteli, tän-
ne valjahat välähti. (Ukkonen)
Höyryläini, pyöryläini, satasilmä sukkulaini. (Katiska)
Kaksi purjetta vierekkäin, toine toistah ei näe. (Korvat)
Neljä kantau, neljä antau, kaksi katsou, kaksi kuuntelou,
yksi koirie hosuu. (Lypsylehmä)
Puusta tehty puistikki, somerosta soistikki, pitkä siihe
pistetäh. (Vinttikaivo)

MATRO LETTIJEVA

— Vuonnisessa se eläy vasta se oikie runonlaulaja— Matro Lettijeve (1868—1952). Vot siltä ei lopu runot laulamalla eikä itkut itkemällä, sanottiin minulle Uhtualla kesällä 1947.

Jo pari viikkoa yhtä mittaa olin kirjoittanut satuja Maria Mihejevalta. Hän oli kertonut niitä niin paljon, että alkoi jo väsyä. Sovimme, että jatkamme myöhemmin.

Päätin lähteä Vuonniseen tavatakseni sen kuuluisan runonlaulajan, josta oli kerrottu. Vakituista liikenneyhteyttä sinne ei vielä ollut heti sodanjälkeisinä vuosina. Pääsin lähtemään kolhoosin kuorma-autossa.

Auto jyräsi metsän halki kymmeniä kilometrejä nous-ten väliin korkealle mäen harjanteelle, väliin se laskeutui vinhaa vauhtia mäkeä alas. Sakea pölypilvi seurasi mukana. Aurinko paahtoi armottomasti hytin lasin läpi vaikka oli jo elokuu.

Viimein pääsimme perille. Valtatieltä oikealla pieni Ruokojärvi houkutteli vilvoittelemaan vedessä. Siinä lähellä olikin matkani määränpää: pensaiden suojassa pieni talo, jossa sanottiin asuvan runonlaulaja Matro Siidorovna Lettijevan. Tavallisesti häntä nimitettiin täällä karjalaiseen tapaan Akiman akaksi, vaikka Akima itse oli maannut maanpovessa jo vuosia.

Matron talon luona kasvoi valkorunkoisia koivuja. Kottarainen kurkisti pöntöstään ihmetellen tulijaa. Täällä tuntui niin rauhaisalta, että oli noloa tulla häiritsemään. Ovela ei ollut pönkää. Siis oltiin kotona!

Vanha nainen istui yksin vuoteensa laidalla. Hän kat-
sahti kysyvästi tulijaan. Esittelin itseni, että olen Petros-

koista. Tulin kirjoittamaan runoja ja satuja. Matro kehotti istumaan jakkaralle ja sanoi hartaasti:

— Ei mahti muahan jouva vaikka mahtajat mänöy. Ei laulut muaha jouva vaikka laulajat mänöy.

Matro ilostui, että viimeinkin tuli joku, jota kiinnostavat hänen runonsa. Tähän asti kukaan ei ollut niitä kirjoittanut.

Päivä oli vierähtänyt iltaan ja kesäinen hämärä hiipi jo pirttiin. Seinähyllällä oli Matron ja hänen tyttärensä Outin tekemiä tuohiastioita ja puurasioita. Outi oli tehnyt aikansa kuluksi myös kahdeksantoistakulmaisen pärekorin. Pöydällä oli nykyaikaisiakin astioita. Valoa ei sytytetty. Illan hämyssä keskustelu sujui paremmin ja Matro alkoi kertoa elämänsä tarinaa.

Hän oli täyttänyt kahdeksan vuotta kun isä kuoli. Äiti ei jaksanut yksin elättää kahdeksaa lasta. Jo kymmenen vuotiaana Matro joutui Pistojärvelle ensin lapsenlikaksi ja sitten piiaksi. Siellä syrjäisessä korpikylässä hän kuuli usein joikuja. Niissä oli vähän sanoja, mutta tunteita ilmaistiin äänellä. Koti-ikävästä ja tylystä kohtelusta kärsiessään Matrokin alkoi huhuilla joiuissa kovaa kohtalooan metsän puille ja järven laineille. Hän muisteli äidiltä opittuja runoja ja aina silloin oli kuulevinaan hänen lauluaan. Paljon muitakin runonlaulajia Matron suvussa on ollut.

— Onhan niitä runoja ennen muinoin kirjoitettu tiälä Vuonnisessa Ontrei Maliselta. Heimolainen vet oli, jutteli Matro ja selitti, että Ontreilla oli kaksi poikaa, Jyrki ja Vasselei. Matron äiti Okahvia Malinen oli Vasselein tytär. Ontrei sekä pojat olivat soittaneet viisikielistä kannelta.

Ontrein toisella pojalla Jyrillä oli poika Iivana. Hänen poikansa Hotatta Malinen oli Matron isän sisaren Annin mies. Kaikki he tiesivät paljon runoja. Anni kävi hallavuosina Suomessa hankkimassa lapsillensa elatusta vetäen kelkkaa perässään. Hän osasi hieroa sairaita, pesi pyykkiä ja lauloi. Siellä häntä nimitettiin Anni Lehtoseksi ensimmäisen miehensä mukaan, kertoili Matro.

Matro Lettijeve perheineen

Käsitin heti, että edessäni oli tosiaan suuren laulajasuvun jälkeläinen. Matro kertoi edelleen, että Petri Kettunen oli hänen äitinsä äidin veli, joka oli muuttanut Vuonnisesta Vuokkiniemen Tsenaan. Matro lauloi Kettusen sepittämän runon, jonka olin kuullut aikaisemmin myös Mari Remsulta ja Maura Hotejevalta.

Kaikesta päätellen Petri Kettunen oli hankkinut elatusta laulamalla. Karjalaisissa kylissä pidettiin laulutaitoa suuressa arvossa. Runojen laulaminen oli täällä syrjäseudulla kulttuuriajanviete, laulamalla tuotiin esille rahvaan surut, ilot ja sydämen toiveet, lepytettiin haltijoita, varjeltiin karjaa metsänpedoilta, toivottiin hyvää satoa, onnea ja terveyttä.

Matron äiti oli omaksunut laulajasukunsa perimätiedot ja lauloi niitä lapsillensa siinäkin uskossa, että joskus niitä tarvittaisi.

Matron isä, Siidor Simananpoika Bogdanov, joka oli kotoisin Lonkasta, tiesi myös paljon runoja. Matro muisti isän istuvan usein naapurin kanssa vastatusten ja laulavan pitäen toistaan kädestä. Isä oli tullut Vuonniseen kotivävyksi. Isän sisar Matrokin oli hyvä laulaja niin kuin hänen miehensä Ohvo Malinen, jota pidettiin tietäjänä. Heiltä vuorostaan peri nämä tiedot Anni-tytär.

Näin Matrolla ja hänen sisarillaan oli mahdollisuus oppia runoja heidän monilta omaisiltaan. Matron laskelman mukaan heidän suvussaan oli toistakymmentä hyvää laulajaa.

Erittäin hyvämuistinen oli Matron sisar sokea Muarie. Hän tiesi paljon runoja, itkuja, loitsuja sekä satuja. Muariella oli yhdeksän tytärtä, niistä kaksi Annia ja kaksi Muarieta, kun ei nimiä riittänyt. Mitä suuremmat pidot oli kylässä, sitä kuuluisampia laulajia haettiin. Muarie oli usein laulanut ja äänellä itkenyt monia viikkoja perätysten. Yhdessä hänen kanssaan alkoi laulaa myös Matro, etenkin häissä, kun piti itkettää morsianta ja laulaa häärunoja pitojen alusta loppuun. Sisarusten ei tarvinnut etsiä sanoja itkuihin. Määrätyt sanat oli väritettävä tunteilla eri tilanteissa. Heillä oli omassa elämässään ollut kylliksi suruja. Kun sisarukset olivat pidoissa äänellä itkemässä, niin koko kylän rahvas itki heidän mukanaan. Suruun oli syytä orvoilla ja onnettomilla, paimenilla ja palkollisilla, vanhempiensa luota lähtevillä morsiamilla, tuonen tuville muuttaneiden omaisilla ja kaikilla muilla murehtivilla. Kun Muarie kuoli, niin Matro kävi laulamassa hänen sisarensa tyttären Annin kanssa.

Matro meni naimisiin Lettijevin Akimalle, kun oli täytännyt kaksikymmentä. Akima osasi lukea, mutta Matro sanoi vievänsä voiton hänestä laskutaidossa. Akima oli ainut lukutaitoinen Vuonnisessa ennen vallankumousta. Kun hän luki Kalevala-kirjaa ääneen niin »erähät runot siinä olivat samanmoisia kuin tiälläkin laulettiin, mutta en pannut mieleeni, kun en luullut niitä tarvitsevani», puheli Matro.

Akimalla ja Matrolla oli kahdeksan lasta. Maata oli vähän. Leipä piti ansaita muualta. Mies kävi tukkitöissä, uitoissa ja Muurmannin radallakin halkoja sahaamassa ja vetämässä. Matro pesi vieraille pirttejä, kävi puimassa, kehräsi, karttasi ja neuloi. Hän ansaitsi myös laulamalla.

Maksua pidettiin kunnia-asiana. Talossa syötettiin ja annettiin rahaa, jauhoja, ryynejä tai paistoksia. Riippuen siitä, kenellä mitä oli. Matro Siidorovnan piti olla ahkera, että tuli toimeen lasten kanssa. Taloakin oli suurennettava. Kun uusi pirtti oli saatu valmiiksi, valkobandiitit polttivat sen ja veivät koko perheen väkisin Suomeen. Siellä kuoli livana-poika. Viime sodassa kaatui kaksi poikaa. Akima kuoli evakossa. Ja taaskin oli koti palanut. Nyt hän asui tyttärensä Outin kanssa kolhoosin rakentamassa pienessä talossa, jossa me parhaillaan juteltiin.

Vuonniseen tuloni edellä Matro oli ollut itkettäjänä häissä. Tavallisissa oloissa Matro ei suostunut äänellä itkemään, kun ei voinut olla tosissaan itkemättä. Nyt hän lauloi kuitenkin sepittämänsä runon:

Voi minun poikia poloisiani,
voi miun laitton lapsiani,
tuuvittelin, tutjuttelin,
varoikseni vatkuttelin.
Vietiin suurihin sotiin,
uron tappotanterille.
Aina sitä uamusta eläsi,
illal on kovin ikävä
kun on kuollut kumppanini,
vaipu vaippani alane...

Matro oli käynyt vain neljä päivää koulua. Mutta hänen omat lapsensa olivat saaneet opiskella Neuvostovallan aikana. Mikko-poika oli ensimmäisiä opettajia Karjalassa. Ensin hän opetti Kivijärvellä, sitten Haikolassa.

— Hyvän opettajan sanotaan olevankin, kertoi Matro yleensä pojastaan. — Mari-tytärkin oli opettajana, mutta

miehelään mentyä rupesi konekirjoittajaksi. Asuu Pitkärannassa. Outi-tytär tietää paljon satuja sekä runoja ja osaa kai ne Marikin, arveli Matro.

Matrolla ja Outilla ei ollut huolta huomisesta. Hän kertoi, että 1946 he saivat viljaa ja vihanneksia kolhoosista enemmän kuin iaksoivat syödä uuteen satoon asti. Ja rahaakin oli karttunut paljon neljästäsadasta työpäivästä. Matro aikoi lähteä yöksi tyttärensä asemesta vahtimaan kylän viljavarastoa.

— Eihän sieltä ni ken mitänä varastaisi, mutta pitihän sitä vahtie kaiken varalta, kun oli kolhoosista sellaini virka tyttarelle annettu, sanoi Matro.

Lähdin mielelläni hänen kaveriksensa yövahtiin, sillä siellähän sitä olikin aikaa jatkaa juttelua.

Totuttuun tapaansa Matro istuutui piikkoesiliina vyölleen korkealle kynnykselle, ionne pääsi pitkiä leveitä portaita myöten suoraan hevosella avaraan aittaan.

Sen kynnykseltä avautui kaunis öinen näköala. Vuonnisen kylän rahvas oli jo vaipunut levolle. Matron katse oli suunnattu kauas etäisyyteen. Hän loihti lauluillaan eteeni muinaisia Kalevalan sankareita ja uskoi heidän eläneen joskus todellisuudessa. Vakaana hän korosti sanomaansa tai laulamaansa päättään nyökyttelemällä.

Lepät on leuvoilta levinny,
havuhongat hampahilta,
korpikuuset kulmilta,
pajupehkot parran piältä.

Näin lauloi hän Vipusesta ja osoitti sauvallaan lähellä kasvavia leppiä, kuusia ja pajuja ikäänkuin todistukseksi, että siinä ne kasvavat vieläkin. Hyräillessään tasaisesti Kalevalan nuotilla kertovaisia runoja hän lisäili väliin sanomalla pontevasti omia huomautuksiaan.

Vanhat souti, piä vapisi,
nuoret souti, aivot notku...

Näin lauloi Matro ja nyökytteli itseään sauva kädessä
ikäänkuin soutaen airolla ja hänen päänsä vapisi.

Jopa puuttui pursi kiinni,
piätty veno punani.
Kivelläkö, kannollako,
vaiko vatturan juurilla?
Ei kivellä, ei kannolla,
ei vatturan juurilla,
hauven suuren hampahilla,
vejen koiran koukkuluilla.
Tuopa vanha Väinämöini
nosti merestä melakan,
löi haukia melalla,
hauki kolmekse palakse.
Sen veti venosehe,
tallo jalkapohjallansa.

Matro löi porrasta sauvallansa ja tömäytti jalallaan
näyttääkseen havainnollisesti, miten Väinämöinen löi hau-
kea melalla ja talloi jalkapohjallaan tehdäkseen siitä kan-
teleen.

Katselou, kiäntelöy:
saispa tuosta seppo soiton,
kannelmon kalan eväsen...

Kun Matro lauloi Väinämöisen soitannasta, niin tuntui
kuin tosiaan tänä satumaisena kesäyönä olisi kaikki, koko
kylän rahvas ja luonto hiljentyneet kuulemaan.

Mi oli metsässä eläjä,
siiven kaksin sikahija,
jaloin nellin juoksijua,
kaikki — soitantua kuulomah,
itse metsänki isäntä,
itse vejenki emäntä...

Päivä jo nousi, mutta Matro yhä vain lauloi... Miten

lieto Lemminkäini
kynti hiän kivisen pellon,
muun mujusen mullosteli...

Jostain maantieltä kuului auton jyrinää ja kolhoosin
karjan kellojen kalahteluja. Seppä Stepana Malinenkin oli
jo matkalla pajaan.

Matro halusi vielä kertoa Kalevalan synnystä ja Väinä-
möisen poislähdöstä:

Puhu poika puolikuini,
kaksiviikkoni Kaleva...
Siitä poika ristittihi
Korpelan kuninkahakse,
Rahavaaran vartijakse.
Siitä vanha Väinämöini
pani mielensä pahakse.

Mutta Matro tiesi Väinämöisen sanoneen lähtiessään,
että tulen tänne omalle maalle kuitenkin kuolemaan.

Nämä seudut kun olivat Matron mielestä Väinämöiselle
rakkaat ja kalliit.

Auringonsäteet hyväilivät Matron harmaita hapsia ja
hänen korkeaa otsaansa. Suuren runonlaulajan kasvoilla
oli tyyni sisäinen tyydytyksen ilme...

Hiän oli laulanut Annikista ja Väinämöisestä, oluen syn-
nystä ja harvinaisen runon Pohjolan suuresta härästä, jon-
ka voimalla sampoa irrotettiin Pohjolan kivikolosta ja miten
sitä lähdettiin viemään Väinämöisen neuvon mukaan.

»Kun Sampo upposi mereen, niin se on rikkaampi kuin
maa», sanoi Matro.

Enkä ole opissa ollun,
enkä mailla mahtavilla.
Omat on suamani sanani,
omat tieltä löytämäni.
Hempomat on heiniköstä,

katkomat kanervikosta,
risukosta riipomani.
Ne kaikki kerällä kiärin,
sykkyrälle syyvättelin.

Näin kuvasi Matro löytävänsä runojensa sanat. Matron runokerä oli niin suuri, että sitä purkaessa vierähti minulta pari viikkoa Vuonnisessa ja varmaankin moni senaikaisista laulajista saattoi jäädä minulta tapaamatta sillä kertaa. Myöhempien laskelmieni mukaan Matrolta kirjoitin muistiin sinä kesänä 1260 säettä, tein muistiinpanot koko hääseremoniasta lauluineen, karhurunoista ja monista muista perinnetiedoista.

En ole myöhemmin keneltäkään tallentanut niin paljon loitsuja kuin Matro Lettijevalta. Hän sanoi oppineensa ne melkein kaikki tädiltänsä, isänsä sisarelta Matro Bogdanovalta, tietäjä Ohvon tyttarelta, joka oli Lonkasta kotoisin.

Matro muisti raudan vihojen poistamisen loitsun, veren salpaamisen, hampaan kivistyksen poistamisen, lehmän parantamisen, palohaavasta päästämisen loitsut, loitsuja käärmeeen ja sisiliskon puremia sekä sammakon vihoja ja pöhötystä vastaan, kalastusloitsuja ja monia muita.

Matro tiesi myös paljon sananlaskuja ja arvoituksia sekä satuja.

Olin kesäkengät jalassa, joissa ei ollut kärkiä eikä kantapäitä. Matro sanoi leikillään minulle:

»Arvaa mikä se on, kun on ei kenkissä eikä kenkittä?»

Aika vierähti huomaamatta Matron kanssa rauvaisasti jutellessa hänen pihakoivujensa juurella.

Vuonna 1952 Matro Lettijeva, Ondrei Malisen lahjakas jälkeläinen, vietiin maan poveen, mutta hänen mahtinsa ei joutunut maahan.

Hänen runonsa kaunistavat myös Karjalan eepillisten runojen kokoelmaa. Hänen laulamanaan Sampoä irrotettiin Pohjolan kivikolosta suuren härän avulla:

Hämeessä härkä syntyi,
Sonni Suomessa sikeytyi.
Hämeessä häntä häilyi,
Piä keikkui Kemi-joella.
Päivän lenti pääskylintu
Härän sarvien väliä.
Kuukauven orava juoksi
Härän häntäluuta myöten.
Sata sarvea härällä,
Tuhat piätä turilahalla.

Matro kertoi, että kun sampoja kuljetettiin pois Pohjo-
lasta, kysyttiin Väinämöiseltä:

Miks ei laula vanha Väinö,
Hyvän sammon suatuah?
Siihen vastaa Väinämöinen:
»Aikane on ilonteoksi,
Varahine laulamaksi.»
Jo näkyy Pohjan pursi,
Satahanka hakkoavi.
Sata on miestä sauvoimissa,
Tuhat airon tutkaimissa.
Sampo saatettiin maalle,
Nenähän utuisen niemen,
Piähän saaren terhenisen.
Siellä sitten suatu sampo
Päivän jauho syötäviä,
Toisen jauho myötäviä,
Kolmannen kotieloja.

VÄINÄMÖISEN VELJENPOIKA

Väinämöisen veljenpoika
Otti kuusesta oravan,
Petäjästä pyyryhännän.

Toi hän tuohon soimenpiähän,
 Toi hän siihen tuorehia,
 Kantoi kouroja etehen,
 Vielä heiniä vähäsen.
 Siihen kasvo ori kauuis.
 Kyllä ois kynsissä kokoa,
 Vain ei kasvan kaviot.
 Etsittiin tietäjätä.
 Kuulusteltiin kuoharia.
 Eikä kuultu kuoharia,
 Eikä saatu salvajia.
 Väinämöisen veljenpoika
 Teki tulen tervaksisen,
 Työnsi kellukat kevolle.
 Loi hän taskut tantereelle.
 Ruuna horjua horisi.
 Äijä itki ja porisi
 Veren julman juoksun tähten,
 Kun ei suanut verta salvata.
 Tuo viisas Vipulan Liisa
 Häilähti tähän hätähän.
 Sylki hän sylen tulisen
 Ruunan reisien välihin.
 Heilahutti helmojansa.
 Veren salpasi sanoilla.
 Luati solmun suonenpäihin.
 Tuo viisas Vipulan Liisa
 Sanoi Väinämöisen veljenpojalle:
 »Ota peura, anna ruuna.»
 Luati kaupan, ei katunu.
 Otii peuran, anto ruunan.
 Väinämöisen veljenpoika
 Istuutu poron tsunah.
 Ajau sahuttelou
 Tuonne Mänttilän mäelle,
 Tervakorvan tienoille.

Äijä parka äkinäinen
Ei ohjella osannun.
Eikä arvannun ajoa.
Pulkka puihen pulkahteli.
Piä kiljahti kivehe.
Aivot kuatu kallivolle.
Peura pötkähti takaisin,
Haki vanhan haltijansa.
Tuo viisas Vipulan Liisa
Aivan samassa arvaa:
»Nyt on kuohari kumossa,
Hevoslanko lankennun.»
Istuutu poron tsunahan,
Ajova suhuttelou
Tuonne Mänttilän mäelle,
Tervakorvan tienoville.
Aivot paino piähän peikalolla,
Sai henkiin Väinämöisen veljenpojan.

KULLERVO

Kule, päivä, kuusikolle.
Mäne, päivä, männikölle.
Viere, vehka, vuaran piälle,
Karkaa katajikolle.
Piästä paimenta kotih
Voivatia vuolemah,
Kakkaroita kaivamah,
Rieskoja repäisemäh.
Itse Ilmarin emäntä,
Itse vuollut voivatinsa,
Kakkaransa kaivaellen.
Itse rieskansa revänny,
Keittän on vetisen vellin,
Kylmän kualin Kullervolle.
Leipo kiven leipähäni,

Pani paimenkakkuhini.
 Viilin veitseni kivehen,
 Kasahutin kallivoh.
 Ainoan isoni veitsen,
 Sukukuntani kuraksen.
 Kullervo Kanervanpoika
 Ajoi kontiot kotihin.
 Itse Ilmari sanou.
 Kun karja kotihin tulou:
 »Mäneppä, akka, lypsämäh!»
 Paimen sanou:
 »Itse oikiat emännät,
 Nuo tarkat taloiset vaimot.
 Itse ennen lehmät lypsi,
 Itse Hermikit herutti.»
 Ilmarisen emäntä
 Lynkistäyty lypsämäh,
 Iloitakse heruttamah.
 Repäsi emännän reijen,
 Puri puolen pohkiata.
 »Jo kuolen kovaosanen»,
 Sanou Ilmarin emäntä.
 »Muata on missä uinota,
 Muata mahtavaisemmanki,
 Leveämmänkin levätä»,
 Sanou paimenpoika.
 Kullervo Kanervanpoika,
 Sinisukka Äijön lapsi...

OLUEN SYNTY

Osmotar olosen seppo,
 Kapo kaljojen tekijä.
 Ei ota olut hapata,
 Eikä nouse nuorten juoma.
 »Mehiläine on mejen lintu,

Hörhöläine Hiijen lintu,
 Lennähän meren yheksän,
 Yli puolen kymmenettä,
 Tuo simoa siivessäsi,
 Mettä kielesi nenässä! »
 Mehiläine mejen lintu
 Lenti hän meren yheksän,
 Yli puolen kymmenettä.
 Toi simoa siivessänsä,
 Mettä kielensä nenässä.
 Ne anto kapon kätehen,
 Kapon kaksi kämmenchen.
 Pani oluttynnyrihin.
 Jo otti olut hapata,
 Jopa nousi nuorten juoma.
 Olut tykki tynnyrissä.
 »Poijes potkin vanteheni,
 Poijes pohjani porotan
 Kun ei juojia ole.
 Kapo siitä sanovi:
 »Älä potki vantehia,
 Älä pohjua porota.
 Juojat on joven takana.»

KARJALAISET HÄÄT VUONNISESSA

Matro Lettijeve lauloi kesällä 1947 Helmi ja Jyrki Malikinan häissä. Morsian oli runonlaulaja Ilotaran tytär. Patvaskaksi tuli Jaakko Lettijeve, Matron tädin runonlaulaja Anni Lehtosen poika. »Nuottia pitämässä» oli Nasto Bogdanova. Toisena laulajana hän kertasi häävirren loppusäkeitä tarjoten siten esilaulajalle ajattelun ja hengähdyksen aikaa.

Häät pidettiin melkein entiseen tapaan, joista Matro kertoi seuraavaa:

Kun sulhaskansa on tulossa morsiamen taloon, pihalla

ammutaan. Edellä tulevat patvaska ja suajannainen (morsiamen hoivaaja), sitten sulhanen.

Patvaska sanoo: »Meil ois poika Jyrki naitettava. Teil ois tyttö Helmi annettava.»

Talonväki vastaa: »Nuorien asjathan nuo ois, ei tiijä miten alkau soveltu.»

Suajannainen sanoo: »Pankuaha tuumat tukkuh, alkakah meihi päin paissa.»

Talossa sytytetään kynttilät. Aletaan kerätä koolle heimokuntaa (omaisia) ja neuvotella. Sulhaskansalle sanotaan: »Istukkua, hyvä rahvas, kunes tuumuamina, heimolaiset etsinmä.»

Sukulaiset neuvottelevat peräpirtissä, aitassa tai naapuritalossa. Välillä joku käy sanomassa: »Vuottakkua! Vuottakkua!» Neuvottelua yritetään pitkittää, ettei sulhaskansa luulisi, että morsian annetaan helpolla. Kutsutaan itkettäjä.

Kun asiasta on viimein päätetty, antilas (morsian) menee itkettäjän kanssa vanhempiansa luo, kumartaa syvään ja sanoo: »Tiesit syöttyä, tiijä antuaki.» Jos morsian ei suostu lähtemään, niin itkettäjä sanoo vanhemmille: »Kun syötit tähän suate, ni syötä iellähki päin.» Jos sulhanen saa rukkaset (kielleisen vastauksen), niin morsian sammuttaa kynttilät, kumartaa sulhaskansalle ovensuun orren alla ja sanoo: »Passipo, hyvä rahvas, luvussa pitämyä.» Tosin näin tapahtui harvoin, sillä tavallisesti asiasta oli sovittu ennakolta.

Jos sulhanen on saanut myönteisen vastauksen, niin morsiamen isä ja patvaska lyövät kättä (turkin helma on heidän käsiensä välissä).

Patvaska sanoo: »Ken tämän kaupan purkanou, niin sen on suatava nyhtämällä kymmenen häkkiä (kuormaa) heinää, taitettava tuhat kerppua lehtiä, pantava sata ruplua rahua.»

Kädenlyönnin jälkeen morsian alkaa itkeä. Hänen edestään itkee äänellä myös »itettäjä» (äänelläitkijä).

»Anna rupean sanelemah ta sualivoittelemah, suarno-
mista tullehii, sammusii. Miksi sammusiksi suarnan luajit-
tautui? Nuorukaisih sammui sijanalaisih. Anna rupielen
kuuluttelemah kuavuamiesta tullehii, kurjasii. Ennenkuin
kuulettelemattomiksi kurjasiksi kurjin luajittautu. Nuoruk-
kaisih kurjin sianalaisih.»

Sulhaskansalle tarjotaan teetä. Lähtiessään sulhanen
antaa kihlalahjan morsiamelle. Tavallisesti silkkiliinan.
Itettäjä levittää morsiamen tukan hajalleen ja hänen on
käveltävä näin koko viikko.

Patvaska jättää morsiamen vanhempien pirtin orrelle
kintaat, että olisi syytä tulla niitä hakemaan myöhemmin.

Seuraavana lauantaina patvaska, suajannainen ja sul-
hanen tulevat morsiamen taloon katsotukselle.

Patvaska sanoo: »Onnuakko jätin tänne piällyskin-
tahat.»

Sulhanen antaa morsiamelle katsotus kostovuatteen.
Morsian antaa sulhaselle koruommellun paidan ja patvas-
kalle käsipaikan (pyyheliinan). Sulhanen ravistaa sitä
kolme kertaa ja itettäjä sitoo sen patvaskan vyölle.

Sulhanen kutsuu sukulaisia katsomaan kotiaan. Molem-
pien vanhemmat käyvät toistensa luona viikon varrella.

Sunnuntaina iltapäivällä, kun patvaska, suajannainen
ja sulhanen tulevat morsiamen kotiin, itettäjä laulaa vävyn
vastaanottovirren. Tarjoamme sen tässä lyhennettynä,
kuten muutkin Matro Lettijejan laulammat häävirret.

Toivoin tuulen tullegeksi,
Someron karehtivaksi...
Eipä tuuli tullunkana,
Somero karehtinukana.
Vävy mussalla orolla
Niin kuin syöväällä suvella,
Lentävällä liepehellä.
Kuus on kullaista kähköä,
Seitsemän muuta otusta

Rahkehilla laulamassa,
Vempelillä kukkumassa...

Nyt pyydetään laulamalla juottamaan vävyn hevonen
»herasesta hettehestä, syöttämään pessyin osrin, lessyin
kakroin, survotuin suvirukehin».

Vävy on väen kesellä,
Hyvän rahvahan rajassa.
Sopiuko vävy tupahan
Oviseinän ottamatta,
Sivuseinän siirtämättä,
Kamuan kohottamatta?
Oviseinä on osmon luusta,
Sivuseinä sirkun luusta.
Kamua on kapehen luusta,
Peräseinä petran luusta,
Laki lahnan suomuloista,
Kiukuva meren kivistä...

Laulusta päätellen tuodaan tulta tuohuksella, että näh-
täisi vävyn silmät »sinisetkö vai punaset, vain on vuahen
valkevuiset?»

Sulhanen kutsuu morsiamen vierelleen istumaan, an-
taa hänelle sormuksen. Morsian antaa sulhaselle nenä-
liinan.

Morsian istutetaan myötäjäislippaalle, ja sukulaiset
alkavat valmistaa häntä sulhasen kotiin. Tukka palmikoi-
daan kahdelle letille, kierretään pään ympäri ja laitetaan
koristeltu lakki, jossa on kovitettu kultareuna. Morsianta
pukiessa lauletaan Morsiamen antovirsi:

Mit issut isosen poika,
Veljes vanhin valvattelet?..
Issut impyven hyvyttä,
Kananvarren kauneutta.
Issuit viikon, issu vielä,
Vuotit viikon, vuota vielä.

Vast on jalka kenkitetty,
Toine kenkitettävänä...

Lauletaan että vasta on pantu jalkineet, käsi hiemoitet-
tu, kinnastettu, pää palmikoitu. Häävieraat istuvat tuvan
pitkillä penkeillä tai seisovat. Morsian kerää lahjoja ja
kumartaa maahan asti jokaiselle, jolta on saanut lahjan.
Lopussa lauletaan:

Pois pojat, ulos urohot,
Pihalle pitimmät miehet.
Kaikki kansa kartanolle!

Hääkansa poistuu pihalle, sitten morsian ja hänen van-
hempansa ja sukulaiset. Isä tai veli vie morsiamen sul-
haskansan eteen huntu silmillä. Huntuna on tavallisesti
silkkiliina. Morsian kumartaa häävälle. Sulhanen kohottaa
huntua ja sanoo: »Omani on.» Nyt lauletaan lähtövirsi:

Mäne myyven, myöty neiti,
Kansan kaupattu kanane...
Toitsi tänne tullessasi,
Korkea on kotoinen kynnys,
Kerran toisen kertuessi.
Piha on piennarta pitempi,
Vaja lautaa leviämpi,
Kynnys hirttä korkijampi,
Sintši siltaa pitempi...
Elkää meijen kanasia
Elkää viekö vesisuolle,
Vesisuolle sotkijaksi.
Viekää viljamättähälle
Viljapurnun purkajaksi,
Suuren leivän leipojaksi,
Taikinan taputtajaksi...

Morsianta viedään huntu silmillä sulhasen kotiin saak-
ka. Hän pitää kiinni sulhasen nenäliinasta. Jos on soudet-

tava, sulhanen nostaa morsiamen veneeseen. Perillä hääkansa vetää veneen, jossa morsian ja sulhanen istuvat, kuivaa maata pitkin ulkoportaille asti. Tai heidät kannetaan käsillä. Sulhasen kotia lähestyessä ammutaan. Ennen kuin sulhanen nostaa morsiamen veneestä lauletaan:

Nouse, sotka, soutimista.
Alli airolta ylene...

Sulhasen kotiin tullessa lauletaan tulovirsi:

Ken tämän toven valehti
Veijon tyhjin tullehkeksi?
Veno tuli, vesi läikkyi,
Ratsu juoksi, ranta roiki...

Hääkansa jää pihalle. Muamoakka (sulhasen äiti) ottaa vastaan nuoren parin obrazan ja leivän kanssa. Morsian ja sulhanen suutelevat obrazaa. Muamo heittää koko hääväen yli ohran jyviä ja kutsuu kaikkia pirttiin. Patvaska myös kehottaa tulemaan sisälle: emäntä ja isäntä menevät edellä, sitten pariskunta ja hääväki perässä. Lauletaan tervehdysvirsi:

Terve, pirtti, terve sintši,
Terve, pirtti, täysineh,
Tupa vierahaisineh,
Lautakatto kansoineh...
Ei ole tässä ennen ollut,
Eikä varsin vasta liene
Tämän sulhasen somuutta,
Tämän kansan kaunchutta.
Niin on väki haljakoissa,
Kuin on metsä huurtehessa,
Kansa kaikki kauni piällä...

Laulussa tervehditään isäntää »päivän piällistä omenaa, ken on suolta suojat suanun, hirret hirmusta metsästä, sammalet sulilta soilta».

Tervehditään »ehon piällistä emäntää, lapsikarjan kasvattajaa, sulhasiksi suorittajaa».

Kehutaan patvaskaa, jolla on »sulkkuset sukat jalassa. Ne on Kuuttaren kutomat, Päivättären kehreämät. Paita piällä palttinainen, haljakka (palttoo) sininen yllä, ussakka utuinen vyöllä... Kutrit kullan suortuloissa, parta kullan palmikoissa...»

Kiitetään suajannaista, kuvataan hänen pukimiaan:
»Suajannaisen suuri turkki, niin kuin pilvi taivahalla...
Sillä sulsinat sujuu, kakkaraiset karahtelou...»

Laulamalla kysellään sulhaselta, onko anoppi antanut
»lohta luotoselta? Olitko suin sulassa voissa, käsin kiärykakkaroissa? Onko suanun neijen, voittan linnan...»

Neuvotaan morsianta olemaan ahkera: »Unikonttisi unoha uunin korvalle kotih.» Varoitetaan kytyn kylmistä sanoista, naton niskanakkeluista. »Ukko on susi tsupussa, akka karhu karsinassa... Kun ei miehes puuta suane, polta kesselit ta skammit, jopa lautsat ta lusikat...»

Neuvotaan sulhasta, jos nainen ei ole hyvä: »Ensin lyö oljen korrella, sitten vitsalla, kun ei vieläkään tottele, lyö suurella astalalla (aisalla).»

Laulun aikana syötetään ja juotetaan vieraita, jaetaan lahjoja.

Mielenkiintoinen on häävirren loppu, jossa laulaja toivoo saavansa maksun:

Enkä mie rahatta laula,
pieksä kieltä pennilöittä...
Kopeekka koko sanalta,
puoli puolelta sanaa,
kriuna kielen kiäntimiltä.

Jos laulaja Matro Lettijeva olisi tosiaan saanut kopeekan koko sanalta, olisi hän saanut maksun 386 runoriviltä. Ne ovat täysin ymmärrettäviä suomalaisille sekä karjalaisille. Niissä on luonnehdittu eheästi ja taiteellisesti esiintyvät henkilöt. Ajatuksen juoksu on selvä ja johdonmukai-

nen. Häälaulujen perusteella voimme kuvitella koko hääseremonian perinteellisine tapoineen.

Kun morsiamen saattajat on syötetty, niin he alkavat pyytää lämmittämään saunaa — kylvä. Tällä tarkoitetaan, että on näytettävä morsianta, otettava pois huntu silmiltä.

Patvaska sanoo: »Kun on jo näin myöhäni, niin emme vois ruveta lämmittämään.» Patvaska ottaa morsiamelta pois hunnun ja sanoo: »Täs on meilä nedelin työ, päivän sualis.»

Morsiamen isä ja äiti istuutuvat uunin luo (tsuppuun) turkki polvella. Nuori pari kumartaa heille. Saattajat, myötämäniäiset lähtevät pois.

Patvaska vie nuorenparin nukkumaan erilliseen huoneeseen. Morsiamen on riisuttava sulhanen.

Aamulla sulhasen äiti, muamoakka herättää nuoret. Morsiamen on noustava heti ja kumarrettava jalkoihin anoppia.

Kun morsian on ollut nedelin (viikon) sulhasen kotona, niin seuraavana pyhänä sulhasen sukulaiset, isä ja äiti, patvaska ja suajannainen lähtevät hakemaan myötäjäisiä. Koko kylän väki kokoontuu morsiamen syntymäkotiin katsomaan, mitä lippaassa on. Siitä otetaan kaikki pöydälle, lasketaan, paljonko on koruommeltuja pyyheliinoja, hameita, paitoja — rätšinöitä jne. Niitä katsellaan ja laitetaan takaisin lippaaseen sulhasen kotiin vietäväksi. Morsiamelle kuuluu vanhempien kodista myös lehmä tai lähtemä. Ellei sitä ole niin luvataan antaa myöhemmin, kun kasvatetaan.

Nuoriso kisaa, pyörii piiriä, tanssii katrillia ym. ja välillä käydään häätalossa juomassa teetä kotipaistoksien kera.

NUOREN NAISEN SURU

Kun olin ison kotona,
Iso kutsu kuunvaloksi,
Emo päivän nousemaksi.
Nousin voille vuotehilta,

Venymästä vehnäsille.
Kuljin kukkana kujilla,
Vuapukkana vainijolla.
Tuli sulho muilta mailta.
Lupasi oluet omilta mailta,
Vehnät mailta vierahilta.
Kun mänin sulhon kotihe,
Mi oli suurin työase,
Se oli kaikki minua vasten.
Suurin talikko tanhuilla,
Suurin priusa riihessä,
Suurin petel huumorilla,
Suurin viikate käteh.
Olin riski riihenpuija,
Hempukaini heinänyöjä.
Saraheinät sarskahteli,
Vihviläiset viuskahteli,
Kovaheinä korsahteli.
Satuin laitto laulamahe,
Vierona visertämähe:
Oisin suan mokoman michen,
Suun savesta, piän kivistä,
Muun lihan lahosta puusta,
Jalat raijan huarukoista,
Parran kuivista kuloista,
Tukat kuusen nuavasista.
Sattu sulho kuulemahe.
Siitä viel olot paheni.
Läksin kurja kulkemahe,
Vierona vaeltamahe
Entisen emon tuville.
Veikko lautsalla makasi,
Penkin piässä pöllöttävi.
Kynärä kyventä piällä,
Syli syttä hartehilla.
Kysy veikko vierahalta:

»Mistä on vieras oleva?»
»Etkö tunne tšikkoasi,
Entisen emosi lasta?
Olemme yhen pyyn pesästä,
Yhen hanhen hautomia.»
Veikko sano naisellahe:
»Pane ruokaa vierahalle!»
Veikon naine naljasilmä
Kävi kualia kovasta,
Jost oli rakki rasvan syönyn,
Mutsi murkinan pitäny.
Merkki syönyn mielin miärin.
Veikko sano naisellahe:
»Tuo olutta vierahalle!»
Veikon nainen naljasilmä
Toi vettä vierahalle
Ei sitänä siivovettä.
Sisarusten silmivettä,
Kälyksien käsinpesettä.

Siitä oli vierähtänyt vuosikymmeniä kun Matro Lettije-
va lauloi minulle runoja Vuonnisessa. Silloin hän sanoi,
että Maria-tytär muistaa myös runoja. Miehelään mentyään
Maria Gužijeva (synt. Vuonnisessa 1912) oli muuttanut
toiseen paikkakuntaan ja kävi vain silloin tällöin kotiky-
lässään, kunnes äiti oli elossa.

Vasta kesällä 1976 kohtasin sattumalta Marian Kaleva-
lassa, jonne hän oli tullut sisarensa Iidan luo vieraaksi.

Tuntui siltä, että edessäni oli taas Matro Lettijeva. Täl-
lä vanhalla naisella oli samanlainen harmaa tukka, rau-
hallinen ja luottavainen ilme kasvoillaan kuin aikoinaan äi-
dilläkin. Marin sisarkin oli itkenyt tavatessaan ja sanonut:
»Vuotin siskoa, tulikin muamol!» Hekään eivät olleet ta-
vanneet toisiaan vuosikausiin. Maria oli ollut pioneerityön
ohjaajana Belomorskin piirissä, sitten kirjanpitäjänä Pitkä-
rannassa ja nyt pääsi jo eläkkeelle.

Olin liikuttunut tapaamisesta, semminkin kun Maria
muistutti niin paljon äitiään. Muistin Matro Lettije-
van sananlaskun: »Kantonsa vesa kasvaa.» Samaa Ondrei Mali-
sen sukupuuta oli vielä Mariakin. Kuuntelin häntä suurella
mielenkiinnolla. Hän kertoi kontion kaatamisesta, mikä oli
ollut heidän isolle perheelleen aina suuri juhla. Se tuotiin
kunnialla kotiin. Pesästä ottaessa sitä lepytettiin ja mairi-
teltiin laulamalla runoja, samoin rekeen nostaessa ja ko-
tiin tuodessa.

Naisten ei ollut lupa mennä kontiota hakemaan pesältä,
mutta heidän tehtävänään oli pestä pirtti puhtaaksi ja ottaa
kontio vastaan kuin paras vieras. Mitä juhlallisin toimitus,
sitä hartaammin laulettiin.

Siksipä Mariakin muisti vielä vanhoilla päivillään kontion kaatoseremoniaan kuuluvat runot.

Rauhattomana sota-aikana Maria Akimovna kirjoitti ne ulkomuistista paperille, kun pelkäsi unohtavansa. Pommituksessa muistiinpanot tuhoutuivat. Mutta rauhallisissa oloissa ne palautuivat jälleen mieleen. Siksipä Maria lauloi ne nyt aivan kuin hänen äitinsä Matro oli vuonna 1947 laulanut minulle Vuonnisessa. Myös Vellamon neidon onginta-runo muistui Marian mieleen jutellessamme.

KONTIO-RUNOJA

Kontiota pesältä hakiessa laulettiin:

Jopa mieltyi metsä miehiini,
Korpi kostui koirihini.
Hiihätti hihasta miestä,
Takin helmasta talutti,
Saatto tuolle saarekselle,
Tuolle kummulle kuletti,
Mistä saalis saatihin,
Erän toive tuotihin.

Kontiota pesästä nostaessa laulettiin:

Nouse pois, nokine neitsi,
Nokisilta nuotioilta,
Tuhkasilta yötiloilta,
Havun alta, karvahattu.
En pyssyin pyyyvellyn,
Enkä ampuen ajellun.
Itse vierit vempeleitä,
Itse hairahit havolta.

Kotiin viedessä laulettiin:

Lähe, kulta, kulkemah,
Hopia, vaeltamah
Tätä uutta tietä myöte,

Vasta alkavaa rataa.
Minne vienen vierahani,
Kunne kuuluni kuletan?
Vienenkö perälle pirtin,
Rahin rautaisen nenähän,
Petäjäisen penkin piähän?

Kotiin tuodessa laulettiin:

Jopa tiäl on pirtit pesty,
Vesin lattiat lakaistu
Tulevalle vierahalle.

Kotiväki lauloi:

Jopa mieltä metsä miehiini,
Korpi kostu koirihini.
Ihastu salon isäntä.
Jopa saalis saatihin,
Erän toive tuotihin.

Nasto Bogdanovan (1897—1970) suvussa Lonkassa oli monta huomattavaa runonlaulajaa. IIänen isoisänsä Maksim Martinpoika tunnettiin Martiska-nimeltä jopa Suomesakin. Professori Väinö Kaukonen on maininnut hänestä tutkimuksessaan Vienankarjalainen aines Kantelettaressa, että hän oli »Vienan karjalaisten Kantelettaren aineisten laulaja».

Naston isä, Siidor Bogdanov, oli vanhuudessaan sokea. Aikansa kuluksi hän lauloi ihmisille runoja sekä kertoi satuja.

— Siinä oli hyvä laulaja, muisteli Nasto isäänsä suurella ihastuksella tavatessamme 1947 Vuonnisessa, jossa hän oli asunut sisarensa Joukin kanssa jo toistakymmentä vuotta.

Kun Nasto kuuli että olin tullut runoja keräämään, tuli hän luokseni ja sanoi myös tietävänsä runoja sekä satuja. Ne olivat tosiaan harvinaisen mielenkiintoisia ja arvokkaita.

Ehdin silloin tallentaa Nastolta vain yhden sadun Piili, piili, pilkkani. Se on julkaistu Unelma Konkan laatimassa akateemisessa karjalaisten satujen kokoelmassa (Karelskie narodnie skazki, 1963). Sadussa kerrotaan, miten ukon ja akan kaunis tyttö ei suostunut tsaarin pojan morsiameksi ennen kuin on kuluttanut jauhinkiven jauhamalla, huhmarin survomalla sekä taaton ja maamon kynnyksen koston helmoilla. Syöjätär muutti tytön mustaksi sorsaksi, mutta ahkeruutensa ansiosta se muuttui jälleen kauniiksi tytöksi. Hän neuloi paidan ja pyyheliinan ja käski viemään tsaarin pojalle:

— Piili, piili, pilkkaseni,
piili, pikku koiraseni!
Suata tämä tsuarin pojan pieluksih
linnakunnan kuulomatta,
ovien avuamatta,
sakaran nurahtamatta.

Tsaarin poika otti tytön morsiamekseen ja pidettiin häät.
Karjalaisten eppisten runojen kokoelmaan sisältyvät
Nastolta tallentamani runot: Sampo saamassa, Vellamon
neito ja Uni uuhella ajeli lasta etsimässä.

Kalevala-aiheinen runo Vellamon neidosta osoittautui
varsin harvinaiseksi nykyaikanamme tässä muodossa. Kun
Väinämöinen sai onkimalla lohien ja aikoi viiltää sen veit-
sellänsä, osoittautui se neitoseksi ja Lohi loiskahti merchen.

Tuostapa vanha Väinämöini
Paino mielensä pahakse,
Kuatu koprin laineheh,
Suistu suin sulah vetch...

Väinämöinen seilasi meressä »Yhelläns yheksän vuotta
ja nosti polvensa merestä».

Hanhipa se ilmanlintu
Etsipä pesän sijua.
Näki mustasen meressä,
Siihen muni kuusi munua,
Seitsemännen rautamunan.
Hierelekse, hautolekse,
Katselekse, kiäntelekse.
Tuostapa vanha Väinämöini
Tunsi polvensa sulakse,
Jäsenensä hautuvakse.
Pyörähytti polveansa,
Lynkystänsä lymmähytti,
Munat pyörähti mereh,
Itsepä noin sanoikse virkki:

»Mi on ruskieta munassa
Se päiväkse paistamah,
Mi on valkieta munassa
Se kuukse kuumottamah,
Mi on kuoria munassa
Se tähikse taivahalle,
Pilkakse pilvien rakohl

Tällaista käsitystä maailman synnystä en ole voinut myöhemmin tallentaa keneltäkään muilta Kalevalan piiristä, vaikka juuri näiltä main on saatu säkeitä Arhippa ja Miihkali Perttuselta Kalevala-epoksemme ensimmäiseen runoon.

Naston tapana oli laulella kolhoosin hevosta ajaessa. Tämän hän oli valinnut työkseen tuntien erikoista kiintymystä hevosiin. Hän oli miehen housuissa ja poltti piippua kuin hevosmies ainakin, mutta silti tuntui herkkämieliseltä. Nasto silitteli ja taputteli hevostaan ja ennenkuin laski laiturille hän luki loitsun sen suojelemiseksi.

Oli onni että Naston runoilijaherkkyys pulpahti esille ajoissa.

1970

LOITSU HEVOSEN SUOJELEMISEKSI

(Laulettiin laltumelle laskiessa)

Ukko kultani kuninkas,
Vuari vanha taivahaini,
Kuletteles kuonomiestä,
Marhaminnasta matele.
Tyvin työnnä kuivat kuuset,
Latvoin lakkapiät petäjät
Sillaksi likasijahe,
Pahan paikan portahakse.
Jottei suohon sorkahtaisi
Lintusi likasijahe...

SAMPOA SAAMASSA

(Lyhennellen)

Sanoupa vanha Väinämöini
Nuoremmalle veijollensa:
»Jop on sampo salvattuna
Pimiäh on Pohjolaahc
Yheksän sylen syvyyhe,
Yheksän lukun takuaksel..
Läkkäpä, seppä veikkoseni,
Läkkämmähän sampuo suamah...»
Siitäpä vanha Väinämöini
Sai satasarvisen härän,
Tuhatpäisen tursahan.
Silläpä kynti sammon juuret
Pimijästä Pohjolasta,
Yheksän sylen syvyyestä,
Yheksän lukun takuata.
Saipa on sammon sylihinsä.
Veipä sen venosehensa...
Sylin sampoa piteli.
Tuopa rautamuurahaini
Yhen kärpäsen kokoini
Se kusi kuren jaloille.
Kurki piästi kumman iänen,
Parkasi pahan sanelun.
Siitäpä Pohjola heräsi,
Paha valta valpastuupi...
Siitä seppä veikkoseh
Katso ijän, katso lännen,
Katso pitkin Pohjan rannan:
»Jop on tulou Pohjan pursi,
Sata hanka hakkoapi.
Sata on miestä soutamassa,
Tuhat airon tutkamissa.

Itse Pohjolan emäntä
 Pitäy miekalla periä,
 Tuijottau tupettomalla.»
 Nuoret souti, airot notku.
 Vanhat souti, piä vapisi,
 Nenä joiku joutsenena,
 Tellot tetrinä kukerti,
 Airon pyyryt pyinä vinku,
 Perä kruakku kuarnehina...
 Siitäpä vanha Väinämöini
 Iski tulta ilmon rikki,
 Välähytti Väinämöini
 Kolmella kokon sulalla,
 Viijellä vivuttimella,
 Loi yli olkansa vasemen.
 Itse noin sanoikse virkko:
 »Tulkohon tulini luoto
 Selvällä meren selällä.
 Juoksis puhki Pohjan pursi,
 Satahanka halki saisi!»
 Siitäpä Pohjolan emäntä
 Otti viisi viikatehta,
 Kuusi kuokan ruopivuo.
 Sito vassat siiviksensä,
 Lennellä lekuttelevi
 Luokse vanhan Väinämöisen:
 »Työkö sammon saloh veittä
 Pimijästä Pohjolasta
 Yheksän lukon takuata,
 Yheksän sylen syvyöstä?»
 Otti sammon kynsihinsä.
 Tuostapa vanha Väinämöini
 Nossatti melan merestä,
 Tammen lassun lainehista,
 Sillä kynsijä sivalti.
 Sampo pyörähti mereh:

»Eikä siula, eikä miula,
Sampo olkohon meressä!»

SAVON UKKO

Savon ukko sarkatakki,
Pikimusta pitkäparta
Sano uunilta sanansa,
Laski pankolta pakinan.
Puhe oli aivan pulska,
Sanat kaikki sarvipäitä
Jotka rikkoi miesten mielen,
Näytti naiset närkästyvän.
Ei ukko unessa ollut,
Vaari vanha vaivuksissa:
»Elettiin ennen meillä,
Paistettiin paksut leivät,
Verot markoin maksettiin
Kyläisinkihin kylihin,
Kaukaisihin kaupunkeihin.
Kunpa kulin kaupungissa
En puhuttan puotimiestä,
En katsonut kapakkoja.
Sainpa suoloja rekeh
Tuollah tulin mie kotih.
Elettihpä ennen meilä
Heilurikello heilumatta,
Oli kellona otava,
Kukon virret viisarina,
Tähet taivon kellontaulu.»

ARVOITUKSIA

Kesät leskenä, talvet leskenä, syksyllä miehen morsian.
(Riusa)
Mies metsään menee riihen riuku perässä. (Kissa ja
häntä)

Punainen orsi valkeita vanttuja täysi. (Hampaat ikenissä)

Puupullo, kives kapio läksi soita sotkemaan, meren vetä vellomaan. (Verkko)

Pää tulessa, toinen meressä. (Piippu huulilla)

Sata sataa, tuhat tuhatta yhelle lauvalle istutetaan. (Kartat)

Sata sataa, tuhat tuhatta yhellä vyöllä vyötetään. (Oikikupo)

Susi uija ullottaa, sula iellä, jää jälellä. (Kangaspuilla kutominen: loimet edellä, kangas jälellä)

Tetri puussa, suolet muassa vielä sittenkin kukertaa. (Rukki)

Ukko uljas piä paljas kosessa kumartelou. (Kaisla virrassa)

VUONNINEN — RUNOKYLÄ

Kevättalvella 1972 päätin käväistä uudemman kerran Vuonnisessa. Edellisestä käynnistäni siellä oli vierähtänyt jo lähes kolme vuosikymmentä.

Maantie pujotteli Kalevalan asutuksesta Vuonniseen suuren metsän halki. Vihdoin auto porhalsi harjanteelle, josta avautui eteen Vuonninen, tuo ammoisista ajoista kuulu runokylä. Kylän valtimo on leveä maantie, jonka pienet sivupolut puikkelehtivat sinne tänne päätyen pieniin taloihin. Vuosien mittaan on valtatie varrelle noussut kaksikerroksisia taloja metsätyömaan sekä neuvostotilan asukkaille. Vasemmalla kyläneuvoston katolla liehui punainen lippu. Kylän toisesta laidasta kuului sirkelin surinaa. Siellä on myös autoverstas, jossa miehet korjasivat parhaillaan autobussia. Sen vakituinen ajaja Timo Malikin tunsikin minut ja tervehti leppoisasti. Hän oli kiinnostunut kuulumisista.

Timo Malikin on Vuonnisen kanta-asukas, entinen rintamamies ja monivuotinen paikallisen puoluejärjestön sihteeri. Hän oli myös Karjalan puolueen aluekomitean jäsen. Yhteiset huolet hän otti nytkin puheenaiheeksi, että täällä

eletään samaan tahtiin Suuren Neuvostomaamme muiden kansojen kanssa.

Vuonninen ei ole nykyään enää vähäpätöinen syrjäkylä. Täältä viedään suoraa tietä tukkeja Suomeenkin. Täällä eletään reilusti sovussa naapureiden kanssa, kuten ystävyysten ja avunannon sopimus maittemme välillä edellyttää. Timo Malikin kertoi, että suunnitelmat ovat tulleet täytetyksi joka vuosi ja joskus on ylitettykin, vaikka työvoimasta on jatkuvasti puute. Samalla on pidettävä kunnossa myös neuvostotilan karjataloutta. Melkein sadan lehmän lypsävyys on ollut hyvä.

— Ei kai meidän lypsäjiä muuten valittaisi Korkeimman Neuvoston jäseniksi, joku tokaisi väliin.

Tämän pitempään keskusteluun ei ollut tilaisuutta näin työaikana.

Siinä aivan lähellä, Ruokojärven tuntumassa oli ennen runonlaulajan Matro Lettijejan mökki. Nyt Matroa ei enää ole. Mutta hänen runonsa ovat tosiaan jääneet Karjalan kansanrunouden aarreaittaan. Miten monta tšekäläistä hyvää laulajaa onkaan mennyt maan poveen runot mukanaan. Vain suurimmat heistä, kuten Ondrei Malinen ja Vaassila Kieleväinen, jotka lauloivat Lönnrotille, ovat jääneet tunnetuiksi. Heidän osuutensa on Kalevala-epoksessa, ja se on paras muistomerkki runonlaulajille.

Ajatusta askarrutti kysymys, löytyneekö täällä enää aikaa ja halua vanhojen runoperinteiden vaalimiseen? Olin tullut tänne runoja nauhoittamaan.

Poikkesin kerhotalolle, jossa sijaitsi myös kirjasto sekä elokuvatilat. Nuorisoliittolaiset järjestivät täällä luentoja sekä omatoimisia illanviettoja. Naistenpäivänä oli kuulemma pidetty laulu- ja arvoituskilpailu, johon osallistui eri kielillä puhuvaa kansaa. Halukkaita löytyi ukrainalaisten, valkovenäläisten ja monien muiden kansallisuuksien keskuudesta, jotka olivat tulleet tänne metsätöihin talveksi. Eikä he panneet pahaksi vaikka vuonnislaiset voittivat.

Pian oli tiedossa, että Vuonnisen rauhaisan vuonon korkeille rannoille on kuin sopimuksesta sijoittunut asumaan monta kansanperinteiden vaalijaa.

Uuden uutukaisessa talossa asuu Maria Kieleväinen, syntyjään Latvajärveltä. Ja selvähän se, että Mari muistaa vielä yhtä ja toista, jota on aikoinaan kuullut heimolaisiltaan Tatjana Perttuselta sekä Tatjana Karhulta.

Samalla rinteellä on vanha hirsitalo, jonka haltija Uljana Malikina muistaa ainakin loitsuja ja voi kertoa paljon entisistä ajoista, kun on kylän vanhimpia asukkaita.

Tervo Lukan Simana Riikolan niemellä on kuulemma hyvä satujen kertoja.

— Ja katsos tuolla noin, kun menet veljeshautojen ohi, missä ennen elivät lappalaiset, asuu Mari Malikina. Hän kyllä tietää hos mitä, kun on jänelläitkijä, täällä neuvottiin.

— Vuonninen on siis vieläkin runokylä, mietin itsekseni ja lähdin tutustumaan sen merkillisiin ihmisiin.

Tutustuminen äänelläätkijään Mari Malikinaan (1.1. 1895—16.2.1980) oli miellyttävä elämys. Viisas katse, korkea otsa ja henkevät kasvat herättivät ihailua. Niistä huokui henkistä rikkautta, vaikka hän ei ollut käynyt lainkaan koulua.

Maria Vasiljevnan viihtyisässä tuvassa talvi-iltana oli rauhaa jutella. Tuntui siltä, että hän oli jo kauan kaivannut puhekeskustelua kertoakseen elämästään ja mitä oli sydämellä. Mari asui poikansa Teppanin ja hänen perheensä kanssa uudessa talossa Vuonnisjoen törmällä, josta avautui kaunis näköala järvelle. Teppana oli metsätyömaan mekaanikko ja tienasi hyvin. Anni minja oli lastenseimessä kasvattajana. Mummon ilo, Nikolai-niminen vauva, riski poika, kävi jo koulua. Hän tykkäsi kuunnella joka ilta mummonsa satuja ennen nukkumaan menoa. Maria Vasiljevna jaksoi vielä hoitaa taloutta: lehmää, lampaita ja kanoja. Itse karttasi ja kehräsi villat sekä kutoi koko perheelle milloin sukkaa, milloin kinnasta. Parhaillaan oli tekeillä villapusero tyttärelle, joka hoiti kirjanpitäjän virkaa Keppällä.

— Onhan sitä ollut kaikkie, hyvä ja pahua, sanoi Maria Vasiljevna ja alkoi kertoa elämänsä vaiheista.

Mari oli syntynyt Kalevalan piirin Hämeen Kuamotissa. Hänen äidillään Anni Kieleväisellä oli ollut kuusitoista lasta. Eräänä vuonna äiti oli synnyttänyt viisi poikaa — tammikuussa kolmoset ja vuoden lopulla kaksoiset. Mari oli lapsista toinen ja talossa olisi ollut apu tarpeen, mutta puute pakotti tytön jo 11-vuotiaana menemään palvelukseen

Hirvensalmen rikkaalle kauppiaalle Stepan Potapoville. Ensin lapsenlikaksi, sitten piiaksi.

Potapov kuljetti jauhoja Kieretistä ja piti puotia, jossa myytiin reikäleipää. Sitä varten oli Marin leivottava jos toinenkin suuri taikina uuvuksiin asti. Koti-ikävä jäyti mieltä kiireidenkin keskellä. Se pyrki itkuna ulos rinnasta. Silloin muistui mieleen miten äiti oli äänelläitkenyt: »Voi kun on kaihoset kaiholovat, kuin voin näitä kannatella kaunehien ilmojen piällä. Kun mejän kuusikkometsäsiä, rantasia mie niitä kuuntelisin».

Pikkuväljet kuolivat kotona toinen toisensa jälkeen isoon-rokkoon. Jokaista heitä äiti itki. Lisäksi oli itkettävä itkuvirsien sanoilla toisten suruja kylän pidoissa — häissä, hautajaisissa ja hautausmaallakin vainajia muistellessa. Erään kerran äiti kutsuttiin itkettämään morsianta, joka oli kasvanut pahan emintimän armoilla. Mutta äiti ei voinutkaan itkeä sanoin. Oma surua oli karttunut liiaksi. Pelkäänsä sulat kyynelät eivät korvanneet äänelläitkua.

»Kutsukkaa Mari-tyttäreni, hiän voipi itettyä morsianta», äiti neuvoi.

Mari oli täyttänyt silloin vasta neljätoista. Hänellä oli hyvä lauluääni ja mainio muisti ja hän ryhtyi itkettämään hääkansaa.

»Armahilla osilla olijat annelkua ankehelle osattomalle avoproskennaiset...»

Morsian itki niin että lopulta kaatui tajuttomana. Hän sai osakseen myötätuntoa, lahjoja sekä rahaakin hääkansalta.

Nuorena neitosena Mari oli lähtenyt toisten mukana Muurmannin radalle ansiotöihin. Hänen kaverikseen sattui halkoja sahaamaan Timon Miikkula sukunimeltään Malikin, joka oli kotoisin Vuonnisesta. Kohta pidettiin heidän häänsä Hämeessä ja Vuonnisessa perinteellisten tapojen mukaisesti. Oma Olga-mummo oli itkettäjänä ja Mari itse lauloi antilaan itkuvirret. Hän muisti vieläkin, miten oli pyytänyt itkusanoilla kyläse (saunaan) lähtiessä pyyhe-

liinaa, saippuaa ja vastoja. Sitten hän kiitti laulamalla hyvästä kylästä. Kun oli koittanut kotoa lähdön hetki, hän hyvästeli äänellätkien vanhempiansa ja kotiansa, pyysi häälahjoja ja itki niitä vastaanottaessa. Vuonnisessa hän itki Miikkulan maamolle ja taatolle, kumarsi jalkoihin. Siitä lähtien Mari Kieleväistä alettiin kutsua Timon Miikkulan naiseksi.

Heidän talonsa oli silloin tällä samalla paikalla Uhtuan ja Vuonnisen välisen vanhan polun varrella, jonka kahden puolen oli veistetty pilkat puihin, ettei kulkijat eksyisi. Maantietä ei ollut. Talvisin täältä kuljettiin jäätä pitkin Jysjärven kautta Kemiin. Kala oli pääravintona ympäri vuoden, mutta suolaa, jauhoja, teetä ja sokeria haettiin muualta. Tosin tee ja sokeri laskettiin jo ylellisyystavaraksi. Niitä hankittiin myymällä pääasiassa kalaa ja metsän antimia Kemissä ja jopa Suomessakin.

Jokainen eli tavallaan, miten kykeni ja osasi. Taisteltiin hallaa ja puutetta vastaan. Toivottiin parempaa, kuten kerrottiin saduissa ja laulettiin runoissa.

Neuvostovalta alkoi muuttaa elämän kulkua parempaan päin, mutta rajan takaa tuli vähä väliä outoja kulkijoita, jotka toivat tullessaan rauhattomuutta.

Vuosina 1921—1922 karjalaisiin kyliin ilmestyi sotilaita monenlaisissa puvuissa. Punaiset ajoivat pois valkoisia, joihin yhtyi karjalainen kulakisto. Perääntyessään he pakottivat koko kylän asukkaat lähtemään pois kodeistaan niin kiireesti, että monilta jäi lämmitetty saunakin kylpemättä.

Pitkällä taipaleella Mari kantoi pienintä lastansa kesselissä ja talutti lehmää Lonkan kautta Suomen rajalle, jonne oli matkaa puolisen sataa virstaa. Vielä nytkin sitä muistella Maria itketti. Hän nojasi kyynärpäillään pöytään ja pyyhki kyyneleitään. Nauhuri tallensi hänen äänellätkunsa:

»Vallan pienien kannettuisieni kera piti lähtie vajeltamah ympäri valkeita ilmasie. Piti heittyä koti ta kaikki karjaset kavotella...»

Sillä hetkellä Marin kasvot saivat kärsivän ilmeen. Hän oli muttunut syvällisesti tunteita ilmaisevaksi itkijäksi. Kuului pitkä tovi ennenkuin hän rauhoittui ja jatkoi kertomustansa siitä, miten täältä ajetut karjalaiset ahdettiin Kymin pakolaisleirille. Sotilaat vartioivat heitä kuin vankeja. Matkanpäähän saavuttuaan perheelle annettiin reikäleipä. Sen keskellä oli niin suuri reikä, ettei ollut kuin nimeksi reunoja. Koko perhettä kohti löytyi vain yksi lusikka... Kaikkien harmaimpana toiveena oli päästä jälleen kotiin.

Keväällä 1923 tuli tieto, että Neuvostovalta oli julistanut amnestian, jonka mukaan kaikilla oli oikeus palata Karjalaan. Mari vaihtoi lehmänsä hevoseen ja tuli perheineen takaisin.

Siinä olivat nyt tutut maisemat, omat pellot ja kotikoivu. Mutta koti oli poltettu poroksi. Vain haljennut muuripata ammitti yksinäisenä sorretulla kylyn kiukaalla. Tyhjältä oli aloitettava elämä taas. Itku ei auttanut.

Neuvostovalta antoi lehmän ja avustusta talon rakentamisessa. Kovaa tarmoa tarvittiin. Ensimmäiseksi kyhättiin sauna, että sai elää kunnes taloa rakennettiin. Näin tekivät toisetkin Vuonnisen eläjät. Pellot saatiin kasvamaan, eikä tässä Vuonnisen joen korkealla törmällä ollut niin suurta hallan vaaraa kuin muualla. Kalaa sai kyllälti järvestä, kun itse osasi kutoa verkkoja ja pyydystää. Kohta kolme lastakin kasvoi aikuisiksi. Heistä tuli ahkeria apulaisia. Kolhoosin työpäivistä alkoi olla suurempia tuloja.

— A voi! Kun ei olisi ollut sitä kauhiasta viimeistä sotaa, sanoi Mari.— Sinne jäi mieheni ja Paulikki-poikani. Nyt Mari itki taas äänellä:

»Et tullut, kaunis kannettuiseni, kauhiasta sotakauhuksesta omille kasvunnuahuksille. Kavoksentalit kaikeksi ikäseksi. Mie vain kannattelen kaihosiani...» Marin itkujen sanasto oli arkaistinen ja vaikeasti ymmärrettävä. Selvisi että »vualijainen» tarkoitti äitiä, »kannettuiseni» — lasta, »valkiehyväseni» — miestä, »ihaloinen» — armasta, »silmitteleminen» —katselemista, jne.

Maria Malikina, äänelläitkijä

Mari kertoi sanojen syntyvän itsestään, aina sen mukaan mitä hän itki.

Malikinien tuvan seinällä oli koreat hirvensarvet. Hirvi oli löydetty kuolleena järven rannalta. Kun sarvet tuotiin kotiin, Mari oli itkenyt. »Vet silläkin on ollut tovarisha ta lapset, samaten kuin miulla.»

Pyynnöstäni Mari improvisoi miten äänelläitketään ruumista hautaan laskiessa, miten nostatetaan, ikäänkuin kutsutaan ruumista nousemaan lohdutukseksi.

Vuonnisen veljeshaudalla Mari itki:

»Etkö kannettuiseni ihaloisena ilman lintusena nouse muasta? Etkö vaikka kukkasena tai kunnan lintusena noudisi?..»

Näin valitellessaan filmauksen aikana veljeshaudalla Mari itki todella, eikä kukaan meistä läsnäolevista voinut olla kuivin silmin, niin kuin myöhemmin katsoessa filmiä Ei ole lakattu laulamasta, jossa Mari esiintyy äänelläitkijänä. Tuntui kuin Mari olisi halunnut Lemminkäisen äidin tavoin herättää pojat maasta rauhan toimiin.

— Vaikka iten vieraita, omani juohtuu mieleen. Kuin oma kannettuiseni olisi siinä, vaikka katosi rintamalla. Mosek ken toinen muamo itköy miun Paulikkini hauvalla siellä jossain...

Mari Malikina oli itse viime sodassa rintamavyöhykkeellä. Omin käsin hän oli Sommallalla punomassa piikkilankoja kantoihin vihollisen esteeksi, kaivoi ja peitti sammalella juoksuhautoja.

Sodan jättämät arvet ovat jääneet iäksi Marin sydämeen, mutta hän jaksaa elää ja olla tavallisissa oloissa reipas ja iloinenkin.

Ennen muinoin Mari oli vakituksena laulajana kylän kisoissa. »Eihän niitä ennen ollut soittopelejä. Piiriä pyörittiin ta katrillia kisattiin laulun mukaan. Kyllä silloin käpälä liikkui», sanoi Mari niitä aikoja muistellessaan.

Pitkiä matkoja soutuessa Marin tapana oli laulaa tai kertoa satuja.

Vielä viime vuosinakin Mari oli ollut laulajana ja »antilaan itettäjänä» lavastetuissa häissä kylän klubilla.

— Suku kun on suuri, niin siinä on ollut monta laulajua ta vieläi soittajua.

Selvisi että Kalevalan piirin keskuksessa asuva säveltäjä Veikko Pällinen on Marin serkku (Marin äidin sisaren Katin pojan poika).

Sieltä jostain kaukaa se lahjakkuus juontui.

Mari Malikinan isoäiti Olga Kieleväinen oli elänyt satavuotiaaksi. Kun hän tunsu kuolinhetkensä lähenevän, käveli hän hyvästelemässä ristirahvasta, jottei pahalla muistaisi, kun »oli joikunut tytöt ta pojat tukkuh järvellä souvellesaan».

— Joiuissa voidaan kiittää tai moittia, Maria selitti.— Morsianta saatettiin joikua pahaksi tai rumaksi, mutta myös kauniiksi ja alkeraksi, jos hän sen ansaitsi. Jos sulhasen vanhemmille ei ollut morsian mieluinen niin joiuttiin vanhempia pahaksi.

Mari joikui näytteeksi vetäen pitkään eri äänivivahteita:

Ee-ee, o—o—o—o—o—o, a—a—a,

Olis kannettuiseni kaunoverini,

Ei ole myöten sorsani soria,

Onpa kanani koartolakki,

Onpa sorsani somavarsini,

Ee-ee, o—o—o—o—o—o, a—a—a.

Oli helppo kuvitella, miltä joikuminen kuulostaa tyynellä järvellä tai luonnonhelmassa, jossa kaiku raikuu äänen jatkona. Maria Malikinan joikuminen kotioloissakin oli jotensakin samanlaista kuin saamelaisten joikaaminen. Pitkään vedetyllä äänenväriinällä ja äkkiä katkeavilla huuteiluilla tulee ilmaistua määrättyjä tunteita sekä suhdetta asianomaiseen, vaikka kuulija ei aina ymmärtäisi sanojakaan. Onhan juuri näillä seuduilla Kalevalan piirissä asunut ennen lappalaisia.

Vuoden 1975 kesällä filmauksen yhteydessä minulla oli tilaisuus äänittää Marilta myös häälauluja (Kokko lensi), loitsuja (Sammakon vihat, Lapsen kylvetys) sekä monia joikuja.

Erittäin mielelläni kuuntelin hänen kertomiaan ihmesatuja. Niillä on ilmeistä yhteyttä ceppiseen runouteen, joissa tapahtumista kerrotaan verkkaisesti.

Mari Malikinan kertomassa sadussa Marja prekrasnaja kankaalla kasvaneesta puolukasta syntyy lapsi, jota nimetään Päiväseksi kauniiksi. Pahat luonnonvoimat esiintyvät monipäisinä petoina ja syöjättärenä. Ne on voitettava koko sukukunnan voimalla.

Niin kuin kalevalaisissa runoissa kuvattiin kuolleista elpymistä, niin myös Mari Malikina äänelläitkien nostatti vainaita Tuonelan tuvilta. Ilänen saduissaan sankarit elpyivät,

jos he olivat rakastettuja ja kauniita. Oli vain kysyttävä neuvon luonnon jumalalta — päivältä, joka pystyi lämmöllään herättämään kaiken eloon.

Mari Malikina kertoi suorasanaisesti myös monien eepisten runojen sisältöä. Välillä hän tähdensi: »Tätä voi laulaa tai kertoa kuin starinaa.» Joskus hän siirtyi kertoessaan runomittaan:

Silkit on verkot venehessä,
kala kutou kaislikossa,
ruskiessa ruuvikossa,
valkiessa varvikossa.

Hänen satunsa ja muut säilyttämänsä perinnetiedot ansaitsevat kansantieteen tutkijain huomiota ja kiinnostavat myös tavallista lukijaa.

Mari Malikinan itkuvirsiä on julkaistu A. Stepanovan ja T. Kosken laatimassa akateemisessa kokoelmassa¹.

¹ «Карельские причитания», Петрозаводск, 1976.

Uljana Ivanovna on Vuonnisen kylän vanhimpia asukkaita. Hänet tunnetaan täällä karjalaisten keskuudessa Mar-
ken Tanilan Vasselein Ullina.

Uljanan vanhan hirsitalon ikkunoista avautuu kaunis
näköala Ylä-Kuitin kapealle vuonolle, jonka vasemmalla ran-
nalla on ollut Vaassila Kieleväisen talo. Ehkä juuri tämän
vuonon takia on ennen sanottu lystikkäästi, että vuonnislai-
set asuvat »pirun pitkässä perässä, hauvin suolen soilu-
kassa».

Tätä samaa vuonoa pitkin oli Tanilan Vasselei soutanut
Vuonnisesta 1910 Jyskyjärvelle ja tuonut sieltä mukanaan
kahdeksantoistavuotiaan Ullin vaimokseen. Ei ollut hänellä
suurta morsiamen arkkua eikä myötäjäisiä, kun oli orpona
kasvanut. Kolmivuotiaaksi oli hän jäänyt äidistään.

— Vasselei ihastui minuun »kun olin boikkoi ruatamah»,
sanoo Uljana jutellessamme illan hämärtyessä hänen suu-
ressa kodikkaassa pirtissään.

Vasselei ei ollut pettynyt. Uljanan käsistä näkee vielä-
kin, että ne ovat tehneet työtä. Kivisten peltojen raivaami-
nen, riihen puiminen, käsikivellä jauhaminen ja pitkien mat-
kojen soutaminen usein myrskykin yllättäessä aavalla ula-
palla on vaatinut sitkeyttä ja taitoa. Tavallisesti Uljana
souti ja mies piti perää, kun Karjalassa oli tapana. Niityl-
le mennessä mies kulki edellä ja nainen perässä kantaen
konttia eväineen. Hänen tehtäviinsä kuului kotona veden
ja puiden kantaminen muiden töiden lisäksi vaikka lapset-
kin olivat pieniä. Uljana ehti tehdä vielä miestenkin töitä,
keittää tuohesta tököttiä, kannoista tervaa, että sai jalki-
neet ja veneet pitäviksi. Hän osasi niittää lampaan heinät

kivienkin välistä pikku viikatteella, ettei se kiveen karahtanut. Villoista oli saatava sukkia ja kintaita isolle perheelle.

Uljanan ahkeruutta ja puhtautta pidettiin kylässäkin arvossa. Kun sitten Lokakuun vallankumouksen jälkeen oli Vuonnisessa avattu lääkintäpunti, niin sen sanitääriksi valittiin Uljana Malikina. Kansa oli täällä karjalaisessa syrjäkylässä uskonut ennen loitsujen parannusvoimaan. Kaiken varalta oli Uljanakin niitä pitänyt muistissaan. Mutta nyt oli toista. Hän oppi kylän välskäriltä pian tuntemaan tärkeimmät lääkkeet ja sen milloin mitäkin tarvittiin sairastapauksissa. Kun välskäri sattui olemaan lomalla tai muualla, pidettiin Uljanaa Vuonnisessa täysin pätevänä parantajana, etenkin kun hän ei unohtanut lääkkeiden lisäksi lukea vaikkapa leikin varjolla myös muinaisia loitsuja. Jos oli sidottava haava, voiteli Uljana sen ensin jodilla, teki pistoksen kouristustautia vastaan ja kääriessään luki loitsun, jonka avulla ennen uskottiin poistettavan raudanvihat. Ja sairaat luottivat täydellisesti Uljanaan.

Ennen karjalaiset naiset synnyttivät lapsensa navetassa tai parhaimmassa tapauksessa saunassa, mutta nyt he tulivat mielellään lääkintäpunktille valkotakkisen Uljanan huostaan. Kun hän selviytyi hyvin vaikeissakin tapauksissa alettiin häntä kunnioittaa yhä enemmän. Uljanan luvulle oli kerääntynyt kolmenkymmenen vuoden sanitäärinä oloaikana satoja lapsia, jotka ovat kiitollisia hänelle. Vuosien mittaan heistä on kasvanut kunnan ihmisiä: traktoristeja, opettajia, konemiehiä, työnjohtajia metsätyömailla... Hoidokkeistaan Uljana on iloinen ja ylpeä kuin omista lapsistaan.

Joskus meni monta vuorokautta perätysten, ettei Uljana ehtinyt heittää kenkiä jalastaan, kun taas oli lähdettävä antamaan apua. Ja kaiken tämän ohella oli pidettävä huoli omasta perheestään. Jos aika vähänkin salli, kävi hän vielä kolhoosia auttamassa kiireisenä heinäaikana.

— Ja hyvä kun kolhoosi auttoi minua: toi puita ja heiniä. Vanhemmat lapset hoitivat nuorempia. Siinä kasvoi-

vat kaikki viisi lasta ja neuvostovallan turvissa opastuivat, ken Petroskoissa, ken missäkin. Stipenttiä vetj saivat, Uljana kertoi.

Kaikki hänen lapsensa ovat nykyään hyvissä toimissa. Pekka-poika jatkaa opintojaan akatemiassa, Jelena on ansioitunut opettaja Kepalla, Helmi on valmennuksen saanut kättilö Kalevalassa, Mari on sään tarkkailijana Vuonnisessa, Aino työskentelee Eestissä työkoulun kasvattajana.

Edellisenä kesänä olin runonkeräysmatkallani sattumalta tavannut Kalevalan lentokentällä Uljanan tyttären Ainon. Hän kertoi lämmöllä äidistään ja Vuonnisesta.

— Liekö suurempaa onnea kuin kylpeä oman äitinsä kanssa sisänlämpivässä saunassa hänen lausueksaan entiseen tapaan:

Pesen peipposeni,
puhastan pulmuseni
pyhän luomilla vesillä,
kaiken ilman kasteilla.

Uljanan elämä ei ole ollut helppoa.

— Mies kuoli evakossa. Kun tultiin tänne kotiin, niin viholliset olivat uunin pellinkin miinoittaneet. Ikkunoissa ei ollut raameja, eikä kilyssä kattoa. Et tietänyt mistä alkaa, kun kaikki oli rikottu ja rempallaan. Itse tein kily kiukaan, jotta sain lapset lämpimään. Hyvä kun ihmiset auttoivat ja vähitellen pääsin eteenpäin, kertoi Uljana tähän tapaan ja hipaisi karhealla kämmenellään poskea, jolle oli vierähtänyt kyneleitä.

Nyt Uljana on jo ansaitulla eläkkeellä, mutta ensiapulaukku on vieläkin ovenpielessä valmiina, jos kenties tullaan vielä apua hakemaan.

Radio näytti olevan Uljanan vakituksena rattona ja tietolähteenä. Sitä vain hiljennettiin hiukan tarvittaessa. Kissa hyrräsi tyytyväisenä kosinolla iltalypsyn jälkeen. Näin rauhasana iltana Uljanalla oli aikaa jutella. Muistui mieleen

Uljana Malikina

hauskojakin tapauksia elämän varrelta, joista Uljana kertoi-
likin nyt kernaasti.

Hänen pirtissään on aina riittänyt tilaa toisillekin. Kesäisin täällä käy geologeja, turisteja sekä filmaajia. Joskus on niin paljon vieraita, että pystyttävät teltan rantatöyräälle Karjalan valoisan kesän tuntumaan. Entinen runokylä Vuonninen ei ole enää jumalan selän takana. Tänne käy autot Kalevalasta. Kesällä moottorialukset pysähtyvät aivan Uljanan talon ikkunan eteen. Ne tuovat postia, kuljettavat ihmisiä ja tavaraa kauppaan... Talvella lentokone laskeutuu jäälle. Sitä odotellessa ihmisten tapana on poiketa Uljanan pirtissä, etenkin kun hänen pöydällään on puhelin, jonka

välityksellä saa etukäteen tietää sään oikeista ja lentokoneen tulosta.

Puhelin pirahtaa. Uljana ottaa kuulokkeen ja hänen kasvoilleen ilmestyy lempeä hymy. Aino-tytär soittaa Eestistä:

— Terve, muamo! Kuin elät?

Ja karjalainen äiti on onnellinen, lapset muistavat muamoaan.

1973

KRISTIINA GALAKTIONOVA
o. s. LIPPONEN

Kristiina Galaktionova (15.7.1893 — 18.5.1977) ilostui kun tulin hänen tupaansa. Yksin hän siinä eleli, vain kissa kaverinaan. Sota oli vienyt miehen. Vasselei-poika asui perheineen uudessa talossaan melkein naapurina.

Hymy ja kyynleet näyttivät olevan Kristiinalla viereystysten, aina muistelmien mukaan. Oikea taiteilijasielu, päätelin itsekseni. Vuosien uurtamat kasvot näyttivät henkeville. Ikää oli yli kahdeksankymmenen. Mutta muisti oli säilynyt hyvänä. Elämän viisaus ja sananlaskut pulpahtivat vähä väliä esille. Sitten runojen Väinämöinen, Lemminkäinen, Anni-tyttö, Muarie-neitsyt tulivat tupaan Kristiinan laulamina. Hän puhutteli heitä kuin tuttaviaan:

Mipä sie olet miehiäs,
kun tulet nurkasta tupah,
kun silma ei koirat hauku,
eikä utsiset ulaja?

Ka mie olen lieto Lemminkäini,
olen lähten Päivölän pitoih,
salajoukon juominkih...

Useammat pitkistä runoista Kristiina oli oppinut lapsuutensa ja nuoruutensa päivinä kotikylässään Ponkalahtessa vuosisatamme alussa.

Kristiinan äiti Lipponen Lukeria, karjalaisittain Lukki, oli tuonut runot perintönä Ponkalahteen Vuonnisesta sekä Lonkasta. Iivana-isän tiedot olivat kotoisin Lapukasta. Kun nämä kaksi runosuunta yhtyivät virraksi, tempasi se Kristiinan mukaansa runouden maailmaan ikipäiviksi. Siitä tu-

likin sitten hänen kallein perintönsä, jota hän oli säilyttänyt pyhästi muistissaan.

Ponkalahti sijaitsee Ylä-Kuitin länsirannalla lahdelman pohjukassa. Ennen muinoin se oli syrjässä muusta maailmasta. Kylän asukkaat rakensivat täällä oman runomaailmansa raskaan työn ohella. Nuorison tapana oli kerääntyä joukolla iltaa istumaan, useimmiten heillä kotona taikka Vasken Miikkulan suuressa pirtissä. Tytöt toivat tullessaan teetä ja joskus jopa rinkeleitäkin. Pojat pitivät huolen kunnan tervashaloista, että piisi palaisi kirkkaasti. Siinä oli mukavaa tehdä käsitöitä. Tytöt neuloivat ja pojat kutoivat tuohesta virsua tai kesseleitä. Silloin oli rauhaa kuunnella samalla runoja ja satuja, etenkin kun Lukki oli laulamassa tai Miikkulan Muarie kertomassa. Mutta jos he väsyivät, niin välillä laskettiin leikkiä, soitettiin suuta tai nuoremmat kokeilivat taitoaan. Kristiina vei jo silloin voiton toisista. Ihmesadutkin muuttuivat hänen mielikuvituksensa värittäminä sillä hetkellä todellisuudeksi. Satujen sankarit joutuivat tummuneista karjalaisista pirteistä kultaisiin palatseihin kultaiselle jakkaralle istumaan. Heille tarjottiin kultaiselta pöydältä »muailman parahimpia herkuja ja tsajua sokerin kera kultaisista kupeista». Sorسات ja joutsenet uivat lammen laineilla. Silloin kun Kristiina kertoi pahasta syöjättärestä, tuntui kuin se olisi kolkuttanut ovelle.

Kristiinan satujen sankarit puhuivat usein runomitalla:

Viere, viere rieskaseni
yheksih minjoihe,
yheksih veikkoihe,
yheksille yötulille.

Tämän runollisen eläytymisen taidon Kristiina oli säilyttänyt halki elämänsä. Kun hän kertoi satua kauniista köyhästä tytöstä, joka oli annettu sikopaimeneksi ja johon rakastui tsaarin poika, näytti hän omaa sormustaan ja vaikuutti:

— Ihan tämmösen sormuksen se antoi tytölle. Ja hänellä oli käsivarren paksuinen kullanvärinen letti, mikä jäi istuessa alle.

Hänen satunsa sankari, karjalainen tyttö, ei jäänyt vieraaseen valtakuntaan. »Vieras vierahalla mualla, outo ovossa kylässä», Kristiina oli sanonut. Tämän sananlaskun merkityksen hän oli itse tullut tuntemaan elämänsä varrella silloin, kun suomalainen kirjailija Ilmari Kianto oli vienyt hänet lapsena Turjanlinnaan »satuja kertomaan ja runoja laulamaan», mutta todellisuudessa ennen kaikkea lapsenlikaksi. Ja osasihan Kristiina kaiken lisäksi hiukan varuttuaan ajaa vinhaa vauhtia porolla, kun oli haettava postia ja tavaraa Oulusta ja Kajaanista. Hän osasi myös kalastaa, jolloin Kianto halusi olla mukana kuulemassa Kristiinan laulamia runoja. Pitkiä olivat ne kolme vuotta Suomessa. Yhä useammin muistui koti mieleen. Jo unissakin hän oli oman piisin ääressä.

— Erähänä päivänä Kianto käski pesemäh herroja saunassa. Mitä mie tytönäpäpä herroja pesemäh. Sanoin en pese vaikka nälkään kuolisin. Yöllä karkasin kun ei muuten olisi laskettu. Pois tulin Ponkalahteen. Muamo itki ilosta, vaikka koko kylä söi silloin pettua, Kristiina kertoi.

Vuokkiniemen pappi etsi piikaa. Vain viaton neitsyt kelpasi alttarin pesijäksi. Kristiina kelpasi siihen. Pappi lupasi rinkeleitä ja hamekankaan, mutta kun alkoi lähennellä, niin Kristiina karkasi taas kotiin.

Isä oli kuollut. Kristiina veti porolla puut metsästä ja niityltä heinät lehmälle. Poro söi lumen alta jäkälää ja palasi aina hoitajansa luo. Kristiina teetti koristeelliset valjaat ja kulkusten helistessä lauloi runoja pitkillä matkoilla.

Kesällä hän kävi Kemissä hakemassa suolaa ja suuri-moita (ryynejä). Matkalla oli monta vaaraa. Teitä ei silloin ollut, ja taipaleet soudettiin veneillä. Se oli raskasta uuvuttavaa työtä. Kahdeksan kertaa oli Kristiina laskenut kuohuvat kosket onnellisesti.

Kristiina Galaktionova ja kirjan tekijä runonlaulajan kotona

Hän oli silloin nuori ja ripeä. Aina mukana elämän pyörteissä. Muurmannin rautatietäkin oli rakentamassa. Sieltä löysi onnensa — venäläisen Vasselein mieheksen, vaikka eivät he toistensa kieltä osanneetkaan. Yhdessä he tulivat sittemmin Ponkalahteen poikaansa kasvattamaan. Vasselei oppi puhumaan karjalaa.

— Valkobandiitit hyökkäilivät vähä väliä. Monta kertaa oli jätettävä talo ja vähäiset leivät piilotettava jopa savupiippuun. Muuten valkoiset olisivat vieneet kaiken, Kristiina kertoi. Hän teki kesselin pohjaan reiät lapsen jalkoja varten, että pääsi lapsi selässä hätätilassa pako.

Vihdoin tulivat punaiset. Kristiina heille kylyn lämmitti, huttua keitti ja tien osoitti, minne valkoiset menivät.

30-luvulla Kristiina miehensä kanssa oli Piismalahdessa kolhoosia perustamassa. Hänen miehestänsä Galaktionovista tuli kolhoosin puheenjohtaja ja Kristiina ahersi karjanavetalla. Hän järjesti innokkaasti iltamia ja keksi itse ohjelmaa. Erään kerran oli nostettu lavalle vene. Kristiina oli pukeutunut pitkäpartaiseksi Väinämöiseksi ja hän asetui onkimaan laulaen: »Olipa se vanha Väinämöinen, olipa ongella olija, kalanpyyvyssä kävijä.» Kolme kertaa perätysten Kristiinan oli pitänyt laulaa yleisön pyynnöstä. Hänen miehensäkin oli taputtanut käsiä haltioissaan. Mutta sitten kotona kysyi: »Kenpä se laulaja oli?»

Kristiina vakuutti, että laulut ja runot ovat olleet aina lohtuna, etenkin sota-aikana vaikeissa oloissa. Silloin hän oli kalastusprikaatissa syyskylmiin asti. Voittoa toivoi lauluillaan ja raskaalla työllään. Talviaikana oli Sommalla suuren leivän leipojana ja taikinan taputtajana.

Kristiina oli lukutaidoton. Kun hänelle tuotiin eläke, piirusti hän puumerkinsä allekirjoituksen asemesta. »Se on kuin käpnyt verkoissani», hän selitti.

Ihmiset muistivat runonlaulajaansa ja poikkisivat hänen luonaan juttusilla ja auttelemassa. Kristiinan luona oli käynyt monia kaukaisiakin vieraita, mm. Suomesta v. 1967 professori Pertti Virtaranta ja Väinö Kaukonen, jonka mielestä myöhemminkin tallennetut runot voivat olla apuna Kalevala-ecpoksen kokoonpanoa tutkiessa. Säveltäjät, taiteilijat, kirjailijat ja tietenkin folkloristit pitävät arvossa Kristiinan rikasta runoperintöä.

Käydessäni Kalevalan piirissä runonkeräys- ja filmausmatkoilla poikkesin aina Kristiina Galaktionovan luona, jotenka hänen runonsa ovat tulleet nauhoitetuksi jokseenkin tarkkaan ja eräät eepiset runot moneen kertaan radiolähetyksiä varten. Eri vuosien nauhoituksiani verratessani huomasin, että hän toisti ne aina samalla tavalla. Saatamme siis olettaa, että eepiset runot olivat säilyneet Kristii-

nan muistissa sellaisina kuin hän oli ne nuoruudessaan oppinut esivanhemmilta.

Kristiina oli erittäin sydämellinen ihminen. Hän kertoi mielenkiintoisesti myös satuja.¹ Ehdin tehdä niistä vain pitkän luettelon. Vuonna 1974 aoin ryhtyä tallentamaan hänen satujaan, mutta Kristiina halvaantui. Filmissä Ei ole lakattu laulamasta hän pystyi vain seisomaan varjostaen kädellään kasvojaan. Hän katsoi Kuitin ulapalle kuin odottaen sieltä runojensa sankareiden ilmestymistä.

1975

LEMMINKÄISEN KÄYNTI PÄIVÖLASSA

Jopa lieto Lemminkäini
Tahtoi Päivölän pitoih,
Salajoukon juominkih.
Sanoupi hiän muamollah:
»Oi, emoni kantajani,
Tuo miula sotisopani.
Mie lähen Päivölän pitoih,
Salajoukon juominkih.»
»Älä sie lähe, poikueni,
Kolm' on surmua matalla.»
»Sano sie surma ensimmäinil»
»Kun mänet matkoa vähäisen,
Kulet tietä pikkaraisen,
Tulou tulini aita
Muasta suate taivahah,
Taivahasta muaha suate.
Kiärmehil' on kiäritelty,
Sitsiliuskoilla sivottu.»
»Se ei ole surma, miesten surma,
Eikä partasuun urohon.

¹ Hänen satujansa on julkaistu myös Suomessa. (Pertti Virtaranta, Kultarengas korvaan, Helsinki. 1971).

Sehän on surma, lasten surma.
 Oi, emoni kantajani,
 Sano surma, toini surma.»
 »Kun mänet matkoa vähäisen,
 Kulet tietä pikkaraisen,
 Tulou tulini koski,
 Kosess on tulini korko.
 Koross on tulini koivu,
 Koivuss on tulini kokko.
 Yöt hiän hammasta hivou,
 Päivät kynttä kitkasou,
 Lemminkäisen piän varalle!»
 »No se ei ole surma, miesten surma,
 Eikä partasuun urohon.
 Sehän on surma, lasten surma.
 Oi, emoni kantajani,
 Sano sie surma, viime surma.»
 »Kun mänet Päivölän veräjän suihe,
 Suvet on rautasuilsiloissa,
 Karhut on rautakahleissa
 Lemminkäisen piän varalle...»
 »No sehän ei ole surma, miesten surma,
 Eikä partasuun urohon.
 Sehän on surma, lasten surma.
 Oi, emoni kantajani,
 Tuo miula sotisomani,
 Aivan varsin vuattieni,
 Mie lähen Päivölän pitoih,
 Salajoukon juominkih.»
 Mänöy matkoa vähäisen,
 Kulkou tietä pikkaraisen.
 Tulou tulini aita
 Muasta suate taivahah,
 Taivahasta muaha suate.
 Kiärmehil' on kiäritelty,
 Sitsiliuskoilla sivottu.

Lemminkäini rovin vaeltau,
Otti veitsen huotrastah,
Tupestah rauvan tuiman.
Piirteli, puhalteli.
Aita kuaatu viijeltä vitsaväliltä
Ja kuuvelta riehaselta...

Kristiina lauloi edelleen, miten Lemminkäinen voitti
kaikki surmat, joista emo oli varoittanut, ja saapui Päivö-
län pitoihin. Pohjolan isäntä käski tuomaan tuopilla olutta.

Tuotipah tuopilla olutta,
Kannettih kaksikorvasella.
Mavot laijoilla mateli,
Kiärmehet kesellä keikku.
Lemminkäini kiänteileikse, katseleikse.
Otti veitsen huotrastah,
Tupestah rauvan tuiman.
Piirteli, puhalteli.
»Ruuhka muaha luotaneh
Ruoka suuhu syötäneh...»

Isäntä käsittää tuon loukkaukseksi ja haastaa Lemmin-
käisen tappeluun, mutta häviää siinä.

1975

ANNI-TSIKKO

Anni-tšikko, ainut neito
Läksi vassan katkontah,
Katkoi vassan tuatolleh,
Toisen vassan muamolleh,
Kolmatta kohottelou
Nuorimmalle veikolleh.
Osmoni orosta virkko,
Kalevaini kassemuasta:
»Kasva sie, neito, miussa mielin,
Kasva sie kaijoissa somissa,
Veny verkavuattehissa.
Kasva sie leivän kannikoilla

Sekä venhäviiploiloilla.»
 Iiän itköy tšuhuttelou
 Kotihis männessäh.
 Sattuu tuattoh kuulomah.
 »No mitäpä sie itet, Anni-tyttö?»
 »Ka, Osmoni orosta virkkoi,
 Kalevaini kassemuasta.
 Käske kasvua kaijoissa somissa,
 Venyö verkavuattehissa,
 Kasvua leivän kannikoilla
 Sekä vehnäviiploiloilla».
 Tuattoh sanou:
 »Anni-tyttö, ainut neito,
 Lämmitä salova sauna,
 Pian pirtti riuvestele
 Halkosilla hienosilla,
 Pienillä pilahtesilla.
 Luaji sie porosta muilua,
 Mukelovosta saippuvuo
 Millä pessä sulhon piätä,
 Muotoa hyvän molotšan.»
 Koira rupeu hakkumah.
 Anni sanou:
 »Mitäpä se haukkuu hallikoira,
 Linnan lukki luuskuttelou?
 Mäne sie, muamosein, katšomah!»
 Muamo sanou:
 »Enkä lähe, enkä jouva.
 Viel on leivät leipomatta,
 Taikinat taputtamatta.»
 Läksi itše katšomah:
 Sekä purrella tulou
 Jotta korjalla ajau.

lemma kävi Suomenin presidentti Kekkonen adivoissa Moskovassa, Maria jutteli ja lisäsi: — Hyvähän se onkin, jotta suamme sovussa ely.

Nyt Maria elää tyttärensä Alinan perheessä ja hänen livana-poikansa muistaa mummonsa satuja, arvoituksia ja lastenlauluja.

Marin säilyttämistä runoperinteistä on iloa vielä nousvallekin polvelle.

1976

VÄINÄMÖISEN NEUVOJA

Kielti vanha Väinämöine,
Epäsi suvannon sulho,
Kielsi kolmesta pahasta:
Öillä yksin kulkemasta,
Vesillä viheltämästä,
Lainehilla laulamasta.
Sanoi vanha Väinämöine
Nuoremmalle veijollensa:
»Kaunis on kattila tulella
Vaikka vettä kiehuksah.
Hyvä on mieli mliehen piässä
Vaikka ilman istuksah.»

LASTA KYLVETTÄESSÄ

Hies löyly, kivoisten lämmin.
Hiki vanhan Väinämöisen.
Hiki on nuoren Joukahaisen.
Elä löyly lässä tule,
Lämpöni lähelle käy.
Kolm on tietä lämpösellä:
Yksi on kiukasen kivih,
Toine saunan sammalih,
Kolmas kylyn nurkkihin nutele.

TATJANA FEODOROVA

Tatjana Hilipäntytär Feodorova (14.1.1895—14.1.1978) asui Kalevalassa Väinämöisen kadun varrella. Tässä talossa kaikki tuntui olevan sopusoinnussa Tatjanan kanssa, joka oli myös vanha ja harmaahapsinen, mutta silti vankka ja virkeä. Hänellä oli hyvä muisti, lempeä ja leikkisä luonne. Laulaminen ja satujen kertominen oli aina ollut hänen mieluisin ajanvietteensä. Tatjanan muistissa oli säilynyt kaikki, mitä hän oli kuullut ja nähnyt pitkän elämänsä varrella.

Tatjana Feodorova syntyi Akonlahden Sappovaarassa. Hänen isänsä Hilippä Huotarinen tunnettiin laajalti Pohjois-Karjalassa ja jopa Suomessa asti liikanimeltään Rokka Wille.

Hilippä oli lukutaidoton, mutta hän osasi hyvin laskea helmitaulun avulla. Hän oli leikkisä luonteeltaan, älykäs keksimään kepposia sekä sepittämään lauluja ja kertomaan satuja. Hän tiesi myös runoja Väinämöisestä ja Joukahaisesta sekä monista muista Kalevalan sankareista. Siksipä vielä nykyäänkin Kalevalan piirissä kerrotaan Rokka Hilipästä ja hänen lystikkäistä kepposistaan, kuten kansan lempisankarista. Monet hänen kotikyläläisensä muistavat vielä Hilipän sepittämiä lauluja kylän kulakeista ja kauppiaista, heidän saituudestaan ja ahneudestaan. Sattui niin-kin että naisten pyynnöstä maksua vastaan Hilippä keksi lauluja miesten uskottomuudesta. Ne levisivät pian kylästä kylään ja sille, joka oli joutunut Hilipän pilkkarunoon, ei kunnian kukko laulanut.

Vornan Lukka kokouksessa
parahana liehuu,
kun sai kuorman jyyiä
niin antaa viinan kiehuu...

Näin oli Hilippä laulanut kylän kulakista, joka oli viek-
kaudella onnistunut anastamaan kylän makasiinin viljat.

Kun Hilipältä oli kysytty:

— Paljonko Willellä on lapsia? vastasi hän:

— Neljätoista tusinaa.

— Miten niin paljon?

— Neljä toista tusinaa, Hilippä selitti nauraen.

Jopa Gallen-Kallelan sanotaan ihasluncen tähän hil-
peämieliseen ja teräväpäiseen karjalaiseen. Joku oli maa-
lannut Hilipästä muotokuvankin.

Hilippä kierteli kyliä kontti selässä. Akonlahti oli ra-
jan tuntumassa. Hän myi ansoilla saamiaan oravan, jänik-
sen ja ketun nahkoja Suomessa. Sieltä hän osti rihkamaa:
neuloja, nappeja ja minkä mitäkin. Sitten myi niitä koti-
seudullaan hankkiakseen elatusta isolle perheelleen. Kyliä
kierrellessään hän kuuli yhä uusia lauluja, runoja ja kaskuja.
Niitä hän kertoi ja lauloi vuorostaan toisille. Ihmiset ke-
rääntyivät mielellään kuuntelemaan Hilippää ja samalla
kävi hänen kauppansa hyvin. Eikä Hilipän tarvinnut enää
olla päiväläisenä kylän pohatalla, joka oli vaatinut erään-
kin kerran niittämään päivän heinää olkikuvosta, kun Hi-
lipän lehmältä olivat heinät loppuneet. Hilippä kuoli 96
vuotiaana.

Tatjana peri isältänsä laululahjan, iloisen ja hyvän-
tahtoisen luonteen sekä vankan fyysisen kunnon. Lähes kah-
deksankymmentä vuotiaanakaan hän ei tarvinnut silmäla-
seja ja kävi vielä kalastamassa tyttärensä pojan Pekan
kanssa. Lapset viihtyivät hyvin hänen seurassaan, sillä
laulut, runot, arvoitukset ja sananlaskut olivat aina olleet
rattona. Tatjana oli ollut aikoinaan Akonlahden koulun
internaatissa kasvattajana ja sielläkin oli kansanrunous

Tatjana Feodorova ja mummon kalma

apuna. Erittäinkin lapset tykkäsivät kuunnella satuja. Tatjanan tyttären pojan lapset Iivana ja Ilja kietoivat vähä väliä kätensä ämmön kaulaan ja kuiskasivat hänen korvaansa: »Ämmö, laula vielä runo Joukahaisesta, laula Anni tytöstä sekä suuresta tammesta. Ja Tatjana lauloi monta muutakin runoa: Marista, joka etsi poi juttansa, Turun korolla istuvasta neidosta...

Sitten Tatjana kehotti vuorostaan lapsia laulamaan. Hyvin näytti luontuvan heiltäkin, etenkin lastenlaulut, joita Tatjana-mummo oli näköjään laulellut vuosien mittaan heitä tuudittaessa tai muuten huviksi.

Perheessä pidettiin arvoituskilpailuja. Kukaan ei halunnut joutua »Huikkolaan», ettei »kapusta tulisi korjaksi,

koiran suolet ohjaksiksi, hiiri heposeksi... »Jos joku ei arvanut arvoitusta, niin hänelle sanottiin: »Oi sie stukoi-stakoi, tuota et arvannut.» Mutta jos tämän jälkeen osallistuja kuitenkin pystyi vastaamaan oikein kolmeen arvoitukseen, niin hän pääsi pois Huikkolasta. Ja sitten vasta oli hauskaa...

Sinä päivänä kirjoitin muistiin Feodorovan perheeltä kuusikymmentä neljä arvoitusta. Vaihteeksi kerroin että olin saanut muistoksi Tatjana Perttusen kesselin hänen tyttäreltään Varvanalta. Silloin Tatjana sanoi hymyillen: »Mikäpä se on kun nainen tulee Petroskoihin sata silmää selässä?» »Kesseli», arvasi perheen pieninkin. Pojat näyttivät muistavan jokseenkin hyvin myös Tatjana-mummon runomittaiset sananlaskut.

Tatjana muisti myös paljon loitsuja, joiden avulla ennen uskottiin saavan poistetuksi tuulen, puun, sisiliskon ym. vihat; lumottiin ampiainen, toivottiin hyvää kalaonnea ja myös terveyttä kylvettäessä. Silloin sanottiin:

Tuuli linnun kasvattaa,
varvikko hevosen varsan,
vastanlehti vaimon lapsen...

Monia runoja ja loitsuja Tatjana oli oppinut myös isän veljeltä Vaskelta, hänen vaimoltaan Annilta sekä isän sisarelta — Romanan akalta.

Tatjana saneli pitkän luettelon saduista, jotka hän muisti hyvin. Hän kertoi mielellään huvittavia satuja hölmöläisistä sekä viisaista, köyhistä ja rikkaista, laiskoista ja ahkerista, papeista ja palvelijoista, syöjättäristä ja monista eläimistä. Kertoessa Tatjanan siniset silmät kirkastuivat. Hän puhui rauhallisesti poikkeamatta perinteellisistä muodoista ja sanontatavoista, kuten »sano, peili, parahin, ken on mualla kaunehin?» »Metso merrassa, hauki ansassa.» Monet sadut sisälsivät runoja ja lauluja.

Elämänsä varrella Tatjana oli painanut mieleensä myös uudet laulut ja runot sikäli, mikäli oli sattunut niitä kuulemaan. Sanat olivat jääneet hänen muistiinsa kirjoittamatta,

vaikka hän oli lukutaitoinen, seitsemänvuotisen koulun käynyt neuvostovallan aikana. Hän tiesi paljon vallankumouksellisia lauluja, punakaartilaisten sepityksiä yhtä hyvin kuin lyyrillisiä ja kansanlauluja, joikuja sekä päivänpolttavia kupletteja. Niitä hän oli laulanut yhdessä toisten naisten kanssa kolhoosin pellolla ja klubin lavalla 30-luvulla.

Tatjanan jalat olivat nousseet ketterästi silloin kun hän tanssi ristikontraa. Erään kerran hän oli suunnitellut esitettäväksi lavalta karjalaiset hääät. Tatjana oli laulajana, morsiamen itkettäjänä.

Kun Akonlahteen oli perustettu kolhoosi, niin Tatjana liittyi empimättä siihen ja ryhtyi rakentamaan elämää uudella pohjalla. Hän oli aina siellä, missä häntä eniten tarvittiin: prikatiirina, karjakkona ja yhteen aikaan jopa kolhoosin puheenjohtajanakin. Akonlahden kolhoosi menestyi silloin hyvin. Kyläläiset olivat tyytyväisiä elämäänsä. Sadan yhdeksänkymmenen rotulehmän lypsävyys oli ollut korkein koko piirissä. Lauluista oli aina apua. Niissä oli ylistetty ahkeria ja ruoskittu laiskoja. Lauluissa pojatkin lempivät vain parhaimpia. Usein tuttuun säveleen keksittiin uudet innoittavat sanat päivänpolttavimmista asioista.

Tatjanan sepittämät runot ja laulut ovat meidän alkakauttamme kuvaavia. Ne palvelevat kansan yhteistä asiaa, sosialistista rakennustyötä. Hän saattoi katsoa ikkunasta Kuitin ulapalle ja laulaa tukkipojista, iskureista, uutterasista työstä. Lauluissaan hän ylistää rauhaa. Hänen aatoksensa olivat kuin peili ja heijastivat kaikkea sitä, mitä elämässä tapahtui, mitä kansa teki ja toivoi. Tatjana luki ahkerasti lehtiä ja kuunteli radiota. Hän tapasi kertoa kansanomaisesti sydämellisiä taruja myös Leninistä:

»Porvarit etsivät Leniniä ja kysyivät häneltä:

— Oletko nähnyt Leniniä?

— En ole, Lenin vastasi.

Porvari katsoi kun hänen poskensa oli kääritty ja ihmetteli:

— Miten suuri pää. Taitaa olla viisas. Ja lähti etsimään Leniniä.»

Tatjana tiesi kertoa myös siitä, miten Hugo Jalava vei salaa veturillaan Leninin lämmittäjänä rajan yli.

Vuonna 1969 Suomen Kalevala-seura myönsi Kunnia-kirjan Karjalan kansan hengenperinnön tietäjälle ja taitajalle Tatjana Feodorova-Huotariselle. Kolme tiedemiestä Suomesta — professorit Väinö Kaukonen, Matti Kuusi ja Hannes Sihvo — yhdessä Neuvosto-Karjalan kielen ja kirjallisuuden instituutin edustajain V. Rjagojevin ja Eino Kiu-run kanssa kävivät sen luovuttamassa Tatjana Feodorovalle.

Häneltä tallennettuja runoja on julkaistu Punalipussa ja Kalevalan kommunisti-lehdessä. Niitä niinkuin satujakin on julkaistu myös Suomessa.

Tatjana Feodorova esiintyi sukulaisensa Aleksandra Artemjevan ja lastenlastensa kanssa myös Petroskoin television valmistamassa filmissä Ei ole lakattu laulamasta.

1972

SUURI TAMMI

Oli ennen neljä miestä,
Neljä miestä, kolme naista,
Koko kolme morsienta.
Lähettilä hyö heinän niittoh.
Minpä niitti, sen harasi,
Kaikki karheelle veteli
Tuhansille tukkusille,
Satasille suaprasille.
Tuli turja lappalainen
Poltti heinäset poroksi,
Kypeniksi kyyjätteli.
Tuona tuuli tuhkut viepi
Vankavuaran liepielle,
Noroh ylentäjäh.
Sinne kasvo kaunis tammi,

¹ Pertti Virtaranta, Vienalaisia lastenlauluja, Helsinki, 1973.

Vesa verratoin yleni.
 Etsitäh hyö kuatajua.
 Oksat ilmoille ojentä,
 Kielsi päivän paistamasta,
 Kuuhuen kumottamasta,
 Pieni mies merestä nousou
 Pissyn peikalon pivus,
 Kolmen sormen korkevus.
 Hivelöy hiän kirvesvartta.
 Tuli tuikkau kirvehestä.
 Iski puuta kirvehellä.
 »Onko tässä puussa puuta,
 Jumalalle ristinpuuksi?»
 Tyven taitto Pohjolah,
 Latvan suureheh suveh.

LASTENLAULUJA

Miepä se laulan lapselleni,
 enkä laula muille.
 Enkä laula kiville,
 enkä lahonneille puille.
 Laulakoot metsän pienet linnut
 metsän pitille puille.

Nuku, nuku nurmilintu.
 Väsy, väsy, västäräkki.
 Siemenpellolla pesäsi,
 Kalliolla kartanosi.
 Suvilintu surkuttelou
 voi kun on kylmä talvi.

Piis, piis, pikkulintu,
 Missä siul on pesä?
 Virvikössä, varvikossa,
 lahon kannon kainalossa,
 kukka kuusen alla.

Tule tänne, uniukko,
unikonttises keralla.
Sivo lapsen silmät kiinni.
Anna muata lapsen pienen,
nukkua nurajamatta.

Uni ulkoa kysyvi:
»Onko lasta kätkyessä,
pikkaraista piän perässä,
vakahaista vuattehissa?»

SILLÄ LAILLA, TÄLLÄ LAILLA

Aamulla varhain auringon noustessa
Sillä lailla, tällä lailla auringon noustessa
Rakennustyömme alkaa.
Siellä ne heiluu kirveet ja kuokat
Sillä lailla, tällä lailla kirveet ja kuokat,
Kuka meistä eniten entää.
Traktori pellolla ähkää ja puhkaa
Sillä lailla, tällä lailla ähkää ja puhkaa,
Turvetta tummaa kääntää.
Eikä sitä tarvitse puintikonetta,
Sillä lailla, tällä lailla puintikonetta,
Kätten voimalla vääntää.

(Tämän laulun Tatjana Feodorova keksi yhdessä toisten naisten kanssa kolhoosin pellolla ja sitten he lauloivat sen iltamissa klubilla)

VARIKSET

(*Satu*)

Syksyllä varis sanoi lähtiessäh:
-- Kun en tule turkulilla, vetäytyne verkkulilla, virvoil-
la viimeistähki, tulkua milma etsimäh.

Tuli varis kevyällä tänne. Tyhjät on pellot. Kävelöy varis tunkiolla, vuottau. Jo alkau oras vihantua. Varis kävelöy akkoineh.

— Katso, akka, katso, akka! Miun ruispeltoni.

Akka piätäh keikuttau ta sanou astuen:

— Tuas, tuas!

Pellot niitetäh ta pannah huasieh. Ukko varis istuu ta sanou:

— Katso, akka, katso, akka. Miun lyhtiet, miun lyhtiet.

Akka keikuttau piätäh ta sanou:

— Tuas, tuas.

Syksyh eletti. Rahvas pui viljah. Jäi tyhjät pellot. Akka varis kysyy:

— Missäpä siun viljat on?

— Kenen oli se i vei.

SANANLASKUJA

Alahana allin mieli uijessansa vilua vettä, alempana miehen nuoren naijessansa pahaa naista.

Harjan suvet suurimmat, harjan pakkaset pahimmat, harjan tuulet tuiskuisimmat.

Lapsella mieli, vanhemmalla kaksi.

Meren kierrät, miestä et kierrä.

Min kylä lähenöy, sen metsä vähenöy.

Min kylä lähenöy, sen tie silenöy.

Muille kiitä muita maita, itsellesi omua muata.

Orahasta touko tuntuu, varsasta hyvä hevonen.

Puuna on pytty vettä nähnyt, puuna i pöytä, emäntä emännän kohussa, paita liinahalmehessa.

Reki varsan neuvoo, työ orjan opastau.

Suun sulet, vain mieron suuta et voi sulkie.

Tuosta tunnen uurahan miehen: pian söi, valehen kenki, pian pistih pihalle, terävästi töihin läksi.

Tuosta tunnen tyhmän naisen: ahto riihen rikkasasti, jätti pertin ruuhkasaksi.

Tuuli linnun kasvattau, varvikko heposen varsan, vastanlehti vaimon lapsen.

ARVOITUKSIA

Aitta alla, mylly piällä, myllyn piällä tihki vihki, tihki vihkissä orava. (Täi tukassa)

Etsiy, etsiy, löytävän ei suvaisis. (Verkon paikkaaja)

Heinän heikko, ajan keikki, pumputar, muatar. (Viikate)

Hepo tallissa, häntä tallin iessä. (Lusikka suussa)

Kaksi kullaista käköä, yli orren ottelou. (Silmät)

Katajikko kannon piässä, tyynellä ta tuulella lekkuu. (Parta)

Kiekeröinen, kuakeroinen kaikki pellot keritsöy. (Viikate)

Kattila mäellä kiehuu ilman puutta keittäjättä, kokitta kohentajatta, pavaritta paistajatta. (Muurahaispesä)

Kuolieta kun otat kuopan täyven suat makijaista maljan täyven. (Nauriit raakana ja keitettynä)

Kohallah on tyhjä, kumollah täysi. (Lakki)

Kivestä kiltsoittaja, aijan ravosta katsoja. (Sammakko)

Lampahat lähellä syyvväh kullaista kuloa, hopiaista heinänpiätä. (Hiilet uunissa)

Leikki leholla seisou yksijalkasena. (Sieni)

Liinat liikku, honkat hoiski, alla vartehet makasi, piällä peipposet peherti. (Riihessä puiminen riusoilla)

Lokinalla on uusi turkki, loukko helmah leikattih. (Jää ja avanto)

Luatimaton pirtissä. (Seinän rako)

Luikkau laikkau luisien lukkojen takana. (Kieli)

Metsässä synty, koissa kasvo, niraiau, narajau seinällä seisou. (Ovi)

Mies metsäh mänöy, sata silmyä selässä. (Kesseli)

Mäkärä mäkeh nousou piän kahen, jalan kaheksan, neljän silmän mönkärehen. (Nelijalkainen tiine eläin)

Neljä hevosta tallissa, viijes tallia kiertäy. (Sukan kudonta)

Neljä miestä yhen lakin alla. (Pöytä)
 Neljä neittä yhteh vatih safau. (Lypsy)
 Omahista pertti täysi ei tunne ensimmäistä. (Jäljet)
 Ois kuin ora, ei ole ora, ois kuin kerä, ei ole kerä, kerit-
 simet on jälessä. (Harakka)
 Oveton aitta ruokua on täysi. (Muna)
 Pertti kun tulet, ketä ensin kättelet? (Oven ripa)
 Pitempi puita, matalampi muan heinyä. (Raiteet)
 Pikku akka pilleröini karjan korvesta kokosi. (Lehmän
 kello)
 Pikku lintu liinaharja läpi seinän lentelöy. (Neula)
 Pitkä vitsa pihlajaine ympäri kylän käveli. (Uni)
 Piä palau pohja on märkä. (Tuohus, kynttilä)
 Puinen aita, kivinen pelto ta i pientareet. (Ikkunaraamat
 ja lasi)
 Piä pätöy, kettu kelpau, luita ei ni koirat syö. (Liinan
 loukutuksessa siemenet, liina ja päistareet)
 Piiterissä pino kuatu, tänne kuuluu jyrähys. (Ukkonen)
 Piiterissä leikatah, tänne lastut lennetäh. (Kirjeet)
 Reki vieri, tie ratsas, kaikki valjahat vapisi. (Rukki keh-
 rätessä)
 Ruotsissa on vain ei Suomessa, joka pojan lakkarissa
 vain ei yhenkänä tytön huivissa. (R- kirjainta)
 Silmät korvissa, kylkiluut nahkan piällä. (Saavi ja van-
 teet)
 Silmästä syöy, kylestä laskoo pois. (Jauhinkivi)
 Surma hirtetty, sukset kumossa. (Verkko)
 Tsonkan niemet, tsonkan lahet, kallivot niemen nenässä.
 (Sormet, varpaat ja kynnet)
 Tšuuoto tuli tšuppuh, ei lähe ennen ko ei sua naista
 eli miestä. (Kangaspuut ja kudottu kangas naiselle tai
 miehelle)
 Tuarie ta Muarie vastakkah katsotah. (Lattia ja laki)
 Valkie pelto mustilla siemenillä kylvetty. (Kirjoitus)
 Vanha vakka, uusi kate joka vuosi uuvistuu. (Jää)
 Yksi hiiri kaksi häntää. (Virsu ja paulat)

Aleksandra Stafejevna Artemjeva (6.4.1902 — 25.1.1982) oli lahjakkaimpia runonlaulajia Kalevalan piirissä. Hänellä oli kaunis lauluääni. Esi-isiltä perityt Kalevala-aiheiset runot ja lyyriset laulut, joita löytyy Kantelettaresta, pysyivät hänen muistissaan.

Aleksandra Stafejevna oli vaatimaton luonteeltaan. Ehkäpä juuri siksi hänestä eivät tienneet pitkiin aikoihin runonkerääjät. Sattui niin että sairautensa takia hän ei ollut edes Kalevalan 125-vuotisjuhlallisuuksien päättäjäisissä 1974 Kalevalan asutuksen Kormusniemellä, jonne silloin kokoonoutuivat melkein kaikki tšekäläiset runonlaulajat.

Varsinaisen ohjelman alkua odotellessa, juuri sillä hetkellä, kun nämä läsnäolevat runonlaulajat asettuivat valokuvattavaksi, heidän joukkoonsa tuli nainen ja sanoi: »Miekin olen runonlaulaja.» Ihmettelin, etten ollut ennen kuullut hänestä, mutta mietin että voi niitä löytyä vielä uusiakin runonlaulajia täältä Kalevalan kansan keskuudesta. Kysyin hänen osoitettaan ja sovimme kohtauksesta seuraavana päivänä. Menin Huponsuolle nauhurini kanssa sovittuna aikana. Nainen avasi oven ja sanoi rauhallisesti: »Kuulehan, tšikko, kun mie olen kaikki unohtan. Läkkä, näytän siula naisen, hän tietäy hos kuin paljon runoja ta starinua. Tuossa noin tien toisella puolen eläy Aleksandra Stafejevna Artemjeva, Rokka Hilipän heimolainen.»

Menimme siis yhdessä sen naisen kanssa Artemjevan kotiin. Siellä oli puhdasta ja viihtyisää. Emäntä hiljensi radiota ja kehotti ystävällisesti istumaan. Rukki vaiken yhdessä emäntänsä kanssa kuunnellakseen, mitä vieraalla oli

asiaa. Aleksandra Stafejevna ei edes sanonut, kuten toiset täällä tavallisesti, että »kaikki olen unohtanut».

— Mitäpä mie laulaisin? Annista, Lemminkäisestä, Suuresta tammesta, Tulen synnystä vaiko Hilipän lauluja?...

— Mitä vain, sanoin.

Aleksandra istahti mukavampaan asentoon. Hän näytti siirtyvän ajatuksissaan jonnekin kauas, varmaankin nuoruutensa päiviin, syntymäkyläänsä Akonlahteen, jossa oli oppinut runonsa ja laulunsa. Nyt jo lähti virtaamaan runosuoni, se tuntui laajenevan sitä mukaa kuin Aleksandra lauloi miellyttävällä äänellään johdonmukaisesti Kalevalan sankareista:

Anni-tyttö oli ainut neiti,
Läksi hän vuatteijen pesulle,
Räpähiensä räisymille,
Pitän laiturin nenähe.
Huuhteli hulikkojansa,
Räpähiensä räiskytteli.
Luonti silmä luotehelle
Keksi mustasen merellä...
»Mistä läksit kulkemahe
Ikivanha Väinämöini?»...

Tästä runosta kertyi 70 säettä, kunnes Anni »vierähti vetehen siikasille syötäväksi».

Aleksandra Artemjeva lauloi monia muitakin kertovaisia runoja joita oli oppinut etupäässä isoäidiltä Anni Naumovalta ja isän sisarelta Ohkemieltä, joka oli Rokka Hilipän vaimo. Ohkemie oli hallavuosina työtä ja ruokaa etsiessään joutunut usein kerjäämäänkin. Kotiin palattuaan hän lauloi mirolaisista. Silloin ne laulut olivat jääneet myös Aleksandran mieleen.

Jokaisella runonlaulajalla on oma elämäntarinansa, jossa heijastuu määrätty aikakausi, kansan olot ja tavat. Heidän kohtalonsa on sitoutunut ajantapahtumiin, kansan toiveisiin ja runouden maailmaan.

Aleksandra Artemjeva

Aleksandra Artemjeva oli syntynyt Kalevalan piirin Akonlahden Tetriniemellä, josta on vain muutama kilometri matkaa Suomen rajalle ja hiukan yli parikymmentä kilometriä niille paikoille, jossa nykyään rakennetaan Kostamuksen

kaupunkia ja malmirikastamoa. Seudun asukkaat olivat vielä tämän vuosisadan alussa lukutaidottomia. Sitten venäläinen pappi alkoi opettaa kaksi tuntia viikossa. Karjalaisten lasten oli vaikea ymmärtää venäjää, ja rukousten asemesta he lauloivat usein omaa keksimäänsä »Naskali katkei, naskali katkei. Kaikkein paras naskali katkesi».

Aleksandran isä Stafei Artemjev oli tiedonhaluinen. Saatuaan kuulla että Paateneessa on koulu, hän lähti sinne kulkien melkein koko matkan, yli 200 km, jalkaisin. Hänestä sitten tulikin Akonlahden ensimmäinen opettaja. Hän selitti lapsille karjalaksi kun opetti lukemaan venäjää.

Huonon terveytensä takia Stafei kuoli nuorena. »Muammon kaulaan jäi viisi lasta», muisteli Aleksandra, joka oli silloin viisivuotias. Ettei lasten olisi tarvinnut nähdä nälkää, äiti kalasteli Kiitehen järvestä, Kivijoesta sai jopa loh-takin. Ja mummo kertoi lapsille loputtomasti satuja verkkoa kutoessaan, ettei lapset olisi juoksennelleet kylässä, kun ei ollut muita jalkineitakaan kuin tuohivirsut. Tuohesta oli tehty kotona monia käyttöesineitäkin, kuten lusikkavakka ja rove — marjoja, sieniiä ja kaloja varten, tuijassu, jossa maitto ei pian hapannut kesäkuumallakaan. Sitä sai kantaa tiiviistä kannesta ja panna lähteeseen. Tuohikopsassa pysyi suola kuivana. Kottaraisen pesää muistuttavassa lapinvakassa pidettiin nappeja tai pikkukiviä, joita lapset käyttivät leluina. Sellainen uudenuutukainen lapinvakka oli nytkin runonlaulaja Artemjevan pöydällä. Aikansa kuluksi hän oli sen tehnyt kesällä metsässä. Ehkäpä juuri tämä toi mieleen lapsuuden, joka oli puutteellinen, mutta silti runollinen.

Kiitehen järvessä sanottiin olevan 150 saarta. Kaikilla niillä oli nimensä ja tarinansa. Täällä luonnonihanalla paikalla alkeellisissa oloissa kansa haaveili paremmasta toimentulosta ja rikkauksista, joita vielä ei oltu löydetty, eikä osattu käyttää. Runoissa laulettiin jo ammoisina aikoina, että »rauta suosta sotkettiin, vetelästä vellottihin», kuvailtiin ihmeellisellä tavalla sammon taontaa ja jopa kullan löytöäkin.

— Nythän siellä rautapaikoilla rakennetaan suurta Kostamuksen kaupunkia, sanoi Aleksandra Stafejevna,— jospa löytyvät vielä ne kulta-aarteetkin, hän lisäsi.

Siinä jutellessa muistui mieleen monta mielenkiintoista tarinaa hänen lapsuutensa ajoilta.

Neilisaaressa oli kuulemma lammi, johon oli uponnut koko veneellinen kultaa. Jotta se löytyisi, pitäisi olla yksiöinen varsa ja yksiöinen poika kulkemassa yksiöistä jäätä pitkin.

Kirvessaaresta löytyvät aarteet, jos jaksaa heittää kirveen rannasta sinne...

Ei ollut siis helppoa luonnonrikkauksien löytäminen maan kätköistä, mutta uskottiin sen ajan koittavan, joka nyt jo toteutuu.

Aleksandra Artemjevan elämässä oli ollut paljon vastoin käymisiä. Jäätyään nuorena leskeksi hän joutui yksin kasvatamaan lapsiaan. Vasselei-poika oli täyttänyt vasta vuoden. Mutta vaikeuksista huolimatta lapset saivat opiskella niin pitkälle kuin halusivat. Vasseleista kasvoi kätevä kirvesmies ja myöhemmin hän innostui traktoristiksi metsätyömaalla. Anni-tytär on myyjänä Kalevalassa. Aleksandra Stafejevna oli vienyt heitä nuorena eteenpäin toimien jopa postinkantajana. Itse hän oli saanut käydä vain kolme luokkaa kotikylässään oman isänsä perustamassa koulussa. Silti sadut, sananlaskut ja arvoitukset värjivät hänen jutteluun, jota oli mieluista kuunnella kaukaisenkin vieraan. Runous kaunistaa elämää.

1979

ANNI-RUNO

Anni-tyttö oli ainut neiti
Läksi hiän vuatteijen pesulle,
Räpähiensä räisymille
Pitän laiturin nenähe.
Huuhteli hulikkojansa,

Röpähiensä räiskytteli.
 Luonti silmät luotehelle
 Keksi mustasen merellä.
 »Kun ollet kalani karja
 Kohin näitä valkamoja.
 Jos ollet lihani luoto
 Kohin näitä valkamoja.
 Kun ollet vanha Väinämöini
 Sivu meistä siirtykkähe.»
 Katšou vanha Väinämöini
 Tulla luikerehtelove.
 »Mistä läksit kulkemahe,
 Ikivanha Väinämöini?»
 »Läksin joutšenien joruihe,
 Pyhän linnun pyyväntähe,
 Pitkäkaklan katšeluihe.»
 »Jo tunnen valehtelijan
 Kohti rannan kielastajan.
 Toisin ennen miun emoni,
 Toisin valtavanhempani
 Läksi joutšenien joruihe,
 Pyhän linnun pyyväntähe,
 Pitkäkaklan katšeluihe.
 Verkkoja oli venehen täysi
 Ta atruamet oli alla puaren,
 Sano vain tovet totesi.»
 Ikivanha Väinämöini
 Tietäjä ijänikuni
 Läksi neittä katšomahe,
 Omenaista ottamahe
 Kainaloiseksi kanaksi,
 Ikuseksi ystäväksi.
 Anni-tyttö, ainut neito,
 Läksi itkien kotihe.
 Emo ennätti kysyä:
 »Mitä itket, tyttäreni?

Mitä itet ainuoni?
Ken on opiti sinua?»
»Tulipa vanha Väinämöini
Tuli neittä kosjomahe,
Omenaista ottamahe.»
Emo ennätti sarioa:
»Ite vielä kuin itetti.
Tuota toivoin tuon ikäni
Sukuhuni suurta miestä,
Vävykseni Väinämöistä.»
»Enpä vanhoista välitä,
En taho tutisijua
Ikuiseksi ystäväksi,
Kainaloiseksi kanaksi.
Elän tuattoni tuvassa,
Elän muamon manterella.»
»Onpa muata muuallaki
Ei vain tuattosi tuvassa.
Ei silma hätähän viijä
Vain ainuoksi emännäksi.»
Läksi itkien metsähe
Saipa vastan muamollahe,
Katkai vastan tuatollahe,
Verevälle veikollahe.
Istu rannalla kivellä
Itki vain ilon vetehe,
Itki vain suuresta surusta.
Itše vierähti vetehe
Siikasille syötäväksi.

SIIPILINTUNEN SIROTTI

Emo kasvatti kanoja,
Koko joukon joutsenia.
Kanat aijalle asetti,
Joutsenet jovelle saatto.

Tulipa haukka ta hajotti,
 Tulipa kokko ta kohotti,
 Siipilintunen sirotti,
 Yhen vei Venäjän maalle,
 Toisen kantoi Karjalahe,
 Kolmannen kotihin heitti.
 Minkä vei Venäjän maalle
 Siitäpä kasvoi kaupпамies.
 Minkä kantoi Karjalahe
 Siitäpä Kalervo kasvoi.
 Kumpasen kotihis heitti
 Siitä kasvoi Untamoini
 Isän päiviksi pahoiksi,
 Emon mieli murtehiksi.

MIEROLAISEN KEHTOLAULU

Monipa milma tuuvitteli
 Kätkyessä osattomassa,
 Ovensuussa orren alla,
 Kattilan katasijalla.
 Yks oli lehmä muamollani.
 Senkin söi susi kesällä.
 Miepä maijotta makasin,
 Kesävoitta kellottelin.
 Orjapa olin ollessani,
 Köyhä, kurja kasvaissani.
 Nyt olen akka vaippa piällä,
 Kylän kynnyksen kävijä,
 Mieron teijen mittoilija.
 Pitkä on tie miun edessä.
 Talohopa mäntyössä,
 Ovensuussa orren alla
 Ei ole sanalla hyvällä,
 Eikä puolella sanalla
 Kiukualle käskijätä

Ovensuusta orren alta.
Sukat on syyssä, kengät jiässä,
Hallassa hamehen helmat.
Eikä ole kiirettä kivelle,
Eikä huolta huhmarelle.
Eikä ole iltasen apuo,
Eikä tietuo yösijasta.

POIKA TUO MINJAN

Miepä se tuutitan tyttölasta,
En pahemmin poikuaki.
Poika vet miule minjan tuopi.
Minja saunan lämmittävi.
Minja sua savusen saunan,
Vastan varpasen sitovi
Maatuskalle kylpiessä.
Ripsuu riitakumppaline
Maatuskaisen saunaan männä,
Saunan luokse saapuohe.
Koivune korento on ovella,
Pitkä on seiväs saunan piällä.
Silläpä milma minja lyöpi,
Pojan nainen poukuttaapi.

ARVOITUKSIA

Akka aittah mänöy kasin piä kainalossa. (Voipyöhin)
Kaksi kaunoista merellä upotah ta kuplatah. (Aurinko ja kuu)
Kel' on suu kesellä piätä, sillä i korvat hörölläh. (Saavi)
Kellä keträ kilkettäy katajaisen kuoren alla? (Värttinä)
Liinat liikku, hongat hoiski, alla aartehet makasi, piällä peipposet pemas. (Riihessä puiminen)
Mies pieni, nenä nykerö, liikkuu liinapaijassa, astuu avonaisessa. (Metsäkana)

Pieni mies pitkällä kaikkien helmat katselou. (Kynnys)
Piältä kuin nappi, hörää kuin pappi, muahan mänöy
kuin tappi. (Sontiainen)
Sivottu, punottu, poikki vuaran työnnetty. (Kurensiipiai-
ta)
Suu suossa, suolet muassa. (Kehrääminen)
Vanha lakki joka vuosi uuvistetah. (Lumi kannolla)

Kalevalassa asuva Hekla Arhipova (12.2.1882 — 7.1.1979) oli kiinnostanut vuosikausia folkloristeja ja lingvistejä. Häneltä tallennettiin häälauluja ja paljon itkuvirsiä, joista osa julkaistiin A. Stepanovan ja V. Kosken laatimassa akateemisessa kokoelmassa *Karelskie pritšitanija*. Hekla Aleksejevnaa oli haastatellut Helsingin yliopiston professori Pertti Virtaranta kerätessään aineistoa karjalan kielen sanakirjaa varten.

Puhuessani Hekla Arhipovan kanssa ensi kerran 1972 ehdin tallentaa nauhalle hänen kertomaansa ja äänelläitkua kahden kelan molemmalle puolelle. Mietin että siinä olisi aineistoa myös Karjalan kansantieteen ja historian tutkijoille.

Hekla Arhipovan elämäntaival oli pitkä ja ohdakkeinen. Raskaimpia olivat kokemukset kansalaissodan vuosilta.

Hekla oli syntynyt Kiestingin Soukelon kylässä Vassi ja Aleksei Zaikovin perheessä kymmenentenä lapsena. Hän kuvaili kotipirttiään niin suureksi, että mielessäni se tuntui melkein Pohjolan tuvalta. Heillä oli perhettä yhdeksäntoista henkeä, sillä Heklan isän kaksi veljeä asui myös saman katon alla seitsemän lapsensa kanssa. Setä oli staršina (kylän vanhin). Hänellä oli virkasauva, jolla koputettiin talon seinään, jos kutsuttiin kokoukseen. Jokaisen talon ulkonurkkaan oli piirretty tervalla esine, joka oli tuotava tulipalon sattuessa: kirves, keksi, saavi, puusanko, lapio yms. Kylän kunniallisilla ukoilla oli erikseen pualikat, kalenterisauvat. Niiden mukaan tiedettiin eri kylien pyhät, jolloin kokoonnuttiin yhteen niitä viettämään.

Hekla muisteli:

— Työtä tehtiä pimiestä pimeh. Jo kaheksanvuotiaana istuin soutamassa. Kymmenen ikäisenä pitelin poroja sarvista ja opastuin valjastamah. Viisitoistavuotiaana olin tuatoni kera tukinajossa neljäkymmenen virstan taipaleen takana.

Poroilla ajettiin rahtia Knäsökubasta. Arkangelista, merenrannalta kuljetettiin jauhoja Suomeen. Porolle heitettiin sarviin vain hoikka nuora levätessä. Ne löysivät yöllä jäkälää vaikka kuinka paksun lumen alta. Itse sai levätä pulkassa tai tšunassa (kelkassa).

— Rahvas oli silloin tuhma kuin tuppehpantava, Hekla kertoi.

Kylissä ei ollut kouluja. Hänkin kävi iltakoulua vasta neuvostovallan aikana kun odotti jo kymmenettä lastaan.

— Olin lukenut vain yhden kirjan eläissani kannesta kanteh. Se oli aapinen. Viisautta pitäy olla muuten plässä, vakuutti Hekla.

Hänen äitinsä, Tiitalan Vassi, oli kuulu äänellätkijä. Tämän taidon oli Heklakin perinyt. Äänellätkien hän ilmaisi omaa ja toisten surua. Vasta äskenkin hän oli tullut »muistomurkinalta» mustissa vaatteissa. Vain lumivalkoinen nenäliina ja viirukas esiliina kevensivät murheellista asua. Tämä karunkaunis sinisilmäinen iso nainen muistutti jotenkin Tatjana Perttusta. Ulkonevat poskipäät ja tuulen parkitsemat kasvot näyttivät olevan tyypilliset tämän seudun naisille, jotka ovat voimakkaita henkisesti sekä fyysisesti. Ei edes Heklan askeleissa heijastunut korkea ikä, vaikka hän sanoi täyttävänsä pian kahdeksankymmentä.

— Tein tässä lähtöä kalalle, vaan »tovariša» kuoli. Viisi vuotta perätysten saimme hänen kanssaan vuotuiset kalat koko perehelle. Miula ei tässä ole ollut vielä suuria vaivoja, pienistä ei kannata valittau, sanoi Hekla.— Nuorin poika on Paanajärvellä. Tässä elän keskimmäisen Toivo-poikani kanssa. Vanhin, Iivana, kuoli. Oh, se oli ikävää! Joukahaisen mallina oli, kun yksi taiteilija piirusti häntä. Eikö hiän

lienee ollut Osmo Borodkin, se Oulangasta kotoisin taiteilija, kertoi Hekla surumielisenä.

Hän kaatoi vettä sähköpannuun, yhdisti sen virtaan, sitten poikkesi peräkamariin ja toi albumin.

— Tuossa noin on Hilippä ukkonin kuva. Parahat lääkärit yrittivät parantua ukko rukkua, vain kun terveys oli männyn jo rintamalla, niin siellä on nyt Uhtuan kalmismuallla. Vasta männä pyhänä kävin itkemässä, ta sitä iten tuon ikäni.

Hekla pyyhki silmiään. Oletin että hän alkaa itkeä äänellä. Aioin jo painaa nauhurini nappulaa, mutta hän arvosi ajatukseni ja vakuutti:

— En voi nyt itkie, muuten iten koko päivän. En voi, en voi!

Käsitin että äänelläitku ei ole helppoa. Se vaatii äärentöntä henkistä räsitystä ja määrättyä mielentilaa, joka tempaa mukaansa myös läsnäolijan. Hekla ei ollut vielä valmistunut siihen ja kertoi edelleen miehestään:

— Hilippä oli jo kaksitoistavuotiaana uitoissa pölkyllä Vartialammessa, kun sen kautta uitettiin tukkeja Koutaan. Rikkahien lapset katsoivat ikkunasta ta nauroivat.

Metsäpomot sahattivat tukkeja ja lastauttivat laivoihin. Karjalan puutavara virtasi Englantiin ja jopa Amerikkaan asti. Rahat kasaantuivat paikallisille pohatoille, urakoitsijoille sekä ulkomaalaisille kapitalisteille, kuten savotan omistajalle Stjuardille. Työläiset saivat pitkistä työpäivistä niin pientä palkkaa, että tuskin pysyivät hengissä.

Lokakuun vallankumous järjestytti täälläkin vanhaa valtaa. Työläiset päättivät perustaa omia arhteileita. Hilippä Arhipov, Heklan mies, oli niitä järjestämässä Knäsökuhassa tšekäläisen Ivan Pospelovin johdolla 1918. He molemmat olivat silloin jo bolševikkipuolueen jäseniä. Arhipov valittiin Kantalahden Neuvoston jäseneksi. Elämä lähti kehittymään uusia raiteita täällä Pohjois-Karjalassa niin kuin koko Neuvostomaassakin.

Aika oli kuitenkin rauhaton. Valkosuomalaiset hyökkäilivät vähä väliä rajakyliin, tunkeutui-
vat Vartialammen, Oulangan
ja moniin muihin kyliin. Karja-
laisilla ei ollut aseita kuin ni-
meksi. Vain muutama haulikko
löytyi. Yhdessä Pospelovin kans-
sa H. Arhipov ryhtyi värvää-
mään paikallisia miehiä koti-
seutunsa puolustukseen. Heidän
ympärielleen kerääntyi vähässä
ajassa suuri partisaaniosasto,
jonka päälliköksi oli valittu työ-
läinen Fomin. Arhipov haki
aseita Kantalahdesta. Kiivaiden
taistelujen tuloksena anastajat
karkotettiin pois näiltä seu-
duilta.

Hekla Arhipova

Kesällä 1918 Muurmännin rataa pitkin tulivat englantilaiset interventit Kemiin asti petturi Jurjevin myötävaikutuksella. Neuvostohallitus kehotti järjestämään laajaa partisaaniliikettä. Kantalahden suunnalla osoittautui erittäin sankarilliseksi partisaaniosasto, jonka komentajana oli Kälmin. Osastoon yhtyivät myös knäsökubalaiset sekä suomalaisia punakaartilaisia. Punaisia kannattivat myös Muurmännin rautatieläiset bolševikkien selvitystyön tuloksena. Nyt räjähtelivät interventtien ruutivaunut, heiltä vallattiin aseita ja ammuksia, täällä tuhottiin valkokaartilaisia upseereita. Kun vihollisdesantti yritti nousta mereltä maihin, niin punaiset tuhosivat sen viimeistä miestä myöten. Kälminin partisaaniosastosta oli tullut vihollisen kauhu. Valkokaartilaiset panivat liikkeelle kaikki voimansa, ampuivat tykeillä, pommittivat lentokoneesta... Karjalaisiin kyliin oli lähetetty rankaisuret-kikuntia, jotka kostivat partisaanien teoista paikalliselle väestölle.

Hekla Arhipova kertoi, miten knäsökubalaisilta oli ryöstetty kaikki elintarvikkeet. Kun kylästä löytyi vain vanhoja ukkoja ja nuoria poikia, niin heidät vietiin kaivamaan hautoja ja ammuttiin niiden partaalla. Naiset ja lapset ryömivät itkien perässä, mutta armoa ei annettu. Knäsön kylä oli sytytetty palamaan.

Hekla oli lasten kanssa piilossa metsässä. Hilippä haki heidät yöllä pikku veneellä, ettei heitä murhattaisi. Siitä lähtien Hekla kulki miehensä kanssa yhdessä partisaaniosaston mukana »kaksi lasta kainalossa», kuten hän sanoi. Vihollinen yritti pysytellä koko ajan kintereillä. Hekla oli perämelän pyyrimessä kun laskettiin kuohuvia koskia, mentiin myrskyssä ja sateessa pitkiä matkoja. Hän pysyi mukana kuulasateessakin, vartioi ettei vihollinen yllättäisi.

— Vot siinä on vojakkat sanoivat miehet... Tuo oli tunnus, että Heklaa pidettiin taistelutoverina.

Pienempi lapsi ei kestänyt. Hekla ihmetteli ensin, kun lapsi ei ottanut rintaa eikä itkenytäkään. Katsoi vain kauniilla silmillään... Sitten lapsen katse oli jo eloton. Pikku tyttönen kuoli äitinsä syliin. Kivikkoisella saarella ei ollut edes mihin hautaa kaivaa.

— Miehet nostivat suuren kiven. Siihen kuoppaan pan-
ti h kultainen lintuseni. Vain vuosi ja kaksi päivää oli ikää.

Tätä kertoessaan Heklan ääni taas värähti. Hän muisti, miten itki ääneen silloin:

»Kun olen kuletellun kuvamaisein ympäri kukkahat ilmaiset. Ta kun astella piti Tuonelan kukkahilla sijasilla kujin nuorukkaisena. Vaimala vastun olen valkeita ilmasie ympäri vajellellun aivan valkien narotan kunnan täh. Siut piti vajotella valkeih syntysih, vualimaisein, vallan pikkaraise-na...»

Hekla ei ehtinyt silloin itkeä tarpeekseen, kun oli taas lähdettävä, sillä punaiset ja valkoiset kävivät ankaraa taistelua. Vasta sitten kun vihollinen oli karkotettu, Hekla palasi pakoretkeltä, keväällä 1919. Koti oli poltettu samoin kuin se talo, jossa Hekla oli piileskellyt lasten kanssa. Koko se

perhe oli tapettu. Knäsön kylän jäljellä olevat asukkaat survivat ja valittivat, että murhatut miehet oli heitetty kuoppiin pesemättä. Kylällä päätettiin kaivaa ruumiit ylös. Eräs nainen pesi ja omaiset pukivat ruumiit hautausta varten. Hyvästeltiin. Uhrin laskettiin jälleen maanpoveen, yhteishautaan, kunnialla.

Silloin Hekla itki äänellä itsensä tainnoksiin koko kylän rahvaan surua, kun tämän kylän miehet eivät olleet näkemässä punaisten voittoa. Hän ei voinut vielääkään katsoa sotaisia filmejä.

Nyt tuntui mahdottomalta toistaa sitä itkua, mutta pyynnöstäni Hekla yritti kuitenkin. Hänen surua ilmaiseva voimakas vaikerointinsa suorastaan hätkähdytti. Arkaistisista sanoista oli vaikea saada selvää. Näytti siltä että itkiessään Hekla tunsu suurta sisäistä kipua. Nauhoitukseni jäi sen hetken todistajaksi, jolloin äänelläitku oli luonnollista, psykologisesti ymmärrettävää...

Heklan kotona näytti olevan kaikki kunnossa. Ison talon kolme avaraa huonetta oli kalustettu uudenaikaisesti. Keittiössä seisoi jääkaappi, sähkösamovaari, lattialla oli kauniita mattoja.

Kun Hekla rauhoittui, kertoi hän, ettei heillä ole mistään puutetta. Hän saa hyvää eläkettä. Toivo-poika opettaa koululaisille autonajoa. Hänen vaimonsa Raija on leipomon kirjjanpitäjä. Ilerttaisesti hymyilevä Galja, Toivon tytär, tuli juuri kotiin. Hänen poskillaan oli terve puna. Galja oli hiljattain palannut Artekista, pioneerileiriltä. Nuorin Nadja tyttönen sanoi päättäneensä neljä luokkaa. Kaikki he puhuvat sujuvasti karjalaa.

Heklan ajatukset olivat kuitenkin vielä Hilipässä ja hän kertoi, että Lenin oli vielä elossa kun Hilippä kutsuttiin Moskovaan lahjaa hakemaan. »Nimikello annettih muistoksi. Vain nyt ei ole Hilippä rukka näkemässä hyvää eloa.» Se oli tällä kertaa Heklan suurin suru.

1978

HAIKOLASSA

1

Selailin päiväkirjaani lähes kolmenkymmenen vuoden takaa. Muistui mieleeni elävästi ensimmäinen käyntini 1948 Haikolassa.

Kiertelimme silloin Unelma Konkan kanssa Kalevalan laulumailla etsimässä runonlaulajia. Kanssamme oli myös kirjailija Antti Timonen, joka halusi nähdä kotiseutuaan raskaiden Isänmaallisen sotavuosien jälkeen ja keräsi aineistoa tulevaa kirjallista työtänsä varten. Me kaikki olimme silloin vielä nuoria. Oli keskikesä ja kilometrit taittuivat kevyesti jalkapatikassakin.

Kepa-joen varrelta lähti metsätie oikealle Haikolaan. Näitä tienoita olivat ennen vanhaan kulkeneet myös Luusalmen kylän asukkaat kontit selässä ja virsut jalassa.

Haikolaa ja Luusalmea pidettiin naapurikylinä, vaikka niitä erotti kolmisenkymmentä virstaa. Sehän oli niihin aikoihin lyhyt matka pohjoiskarjalaisten kylien välillä. Arvelimme, liekö Haikolassa sodan jälkeen enää asukkaita, semminkään runonlaulajia.

Revon nahka on niin arvokas, että sitä kannattaa pyydystää, vaikka ei saisikaan, virnailtiin matkalla ajan kuluksi.

II

Olimme kävelleet Haikolan suuntaan sievoisen matkan. Tien varrella oli säilynyt joitakin taloja, mutta niissä ei ollut asukkaita. Kapean Kotijärven toiselta rannalta näkyi varsinainen Haikola. Ennen muinoin sitä oli kuulemma nimetty Luotosaareksi ja sitten Jouhkolaksi, tämän kylän ensimmäisen asukkaan nimen mukaan.

Tarun mukaan tämän kylän ensimmäisen asukkaan Jouhkon isä eli XVIII vuosisadan alussa Tuhkasan vaarassa muutaman kilometrin päässä Luotosaaresta. Kiviaita ja talon

rauniot olivat siellä vieläkin tarun todisteena. Halla vei silloin usein viljan ja kontiot raatelivat karjaa.

Eräänä aamuna iso kontio seisoj takajaloillaan ja katse-li kiviaidan yli talon isäntää. Miehen sisu kiehahhti! Hän tiesi, ettei pyhäpäivänä saanut tappaa metsänpetojakaan. Mutta nyt sai riittää! Jouhkon isä palasi pirttiin, latasi pyssynsä ja ampui kontiota. Se ulvahti pahasti ja kaatui.

Mutta siitä lähtien se kummitteli Jouhko Kuzminin isälle öisinkin.

»Miksi tapoin kontion pyhänä», päivitteli hän.

Kontioita ilmestyi entistä enemmän hänen kotikonnulleen. Se tuntui saaneen osakseen noidan kirot. Ei auttaneet loitsut eikä runot vanhasta Väinämöisestä ja Joukahaisesta.

Jouhko oli ainoa lapsi. Isä päätti pelastaa poikansa muuttamalla toiseen paikkaan. Hän oli jo aikaisemmin kokeillut viljan kasvattamista korkealla Luotosaarella, mikä oli kahden järven välissä. Halla ei pannut siellä viljaa, eikä kontiot päässeet kesällä järven yli raatelemaan karjaa. Kalaa sai kylliksi omatekoisilla koukuilla ja pyydyksillä. Viljaa kasvoi niin paljon ettei jyvät mahtuneet syksyllä yhteen aittaan, vaikka Luusalmessa ja Uhtualla kärsittiin nälkää, kun halla oli siellä pannut viljan. Tosi oli että kun aika jätti Jouhkon isän, niin muista kylistä tultiin ostamaan jyviä Jouhkolta. Hän myi niitä ja rikastui myös hyvillä kalasaaliilla. Siikaa ja muikkuja käytiin häneltä ostamassa Kemistä asti. Niitä myi myös Jouhkon poika Kalaska sekä hänen poikansa Vaske, samoin tämän poika Oleksei ja seuraavien sukupolvien pojat. Haikola tuntui olevan heistä maailman paras paikka. Kaikki he rakensivat suuria taloja. Talvisin niissä tehtiin veneitä, rekiä, ja naiset kutoivat kangasta ja verkkoja.

Nyt kaukaa katsellessamme tuota saarta, jossa sijaitsi Haikola, siellä näkyi enää vain muutamia harmaita taloja. Ne olivat kiivenneet toinen toistaan korkeammalle sinne tänne peltojen keskelle. Vanhat aitat ja navetat olivat kalllellaan, eräät kuin selkä kenossa. Savusaunat seisoivat or-

poina veden ulottuvilla. Talojen ikkunat tähyilivät järvelle kuin tulijaa odotellen tai ehkä nähdäkseen, onko tyyntä tai tuuleeko. Rannalla kuivui verkkoja. Päätelimme, että siis täällä on kuitenkin asukkaita!

— Tulkaa ehättämään! huusimme karjalaiseen tapaan asettaen kätemme torveksi suun eteen.

Kaiku kiiri vettä pitkin. Jo ilmestyi ihminen. Tuli rantaan, työnsi veneen vesille ja alkoi meloa meille päin.

— Ketäpä olette? kysyi pitkäpartainen soutaja meitä lähestyessään.

— Tunnetko Kontratan Mikin Onton Luusalmesta? kysyi Antti ukolta.

— Kontratan kyllä tunsin, vaan Mikkihän se katosi maailman sovan aikana.

— No mie olen sen Kontratan Mikin Antti, jota ennen Ontoksi kutsuttiin ja nykyään kirjailijaksi haukutaan. A kenpä se sie olet?

— Ka mie olen Jouhkon Kalaskan Vaskan Olekseine Pekan Miihkali Stepanov.

— Ortjon tuattoko?

— Se samaini. Tule tervehenä, sanoi hän vilkaisten minuun ja Unelmaan välinpitämättömästi.

Mieleeni jäi ehättäjän kummallinen esittely: »Jouhkon Kalaskan Vaskan Olekseine Pekan Miihkali.» Näin pitkää esi-isien luetteloa oman nimen edellä en ollut koskaan ennen kuullut. Siihen sisältyi koko Haikolan kylän miespolvien ehein ketju sekä esi-isien syväallinen kunnioitus. Se kuulosti kauniilta ja pani miettimään että lapset ovat vastuussa teoistaan vielä esi-isienkin edessä.

— Tuolla noin on kalmismua, osoitti Miihkali oikeanpuoleiseen kylän laitaan, jossa korkeat suippolatvaiset kuuset seisovat juhlallisesti. Laitimmaisena seisoi paksu mänty.

Myöhemmin selvisi, että sen jättiläispuun luona lepäsivät kaikki tämän kylän esi-isät, siinä luvussa myös tietäjä Simana, Miihkalin isän Petrin veli. »Ja se Vaske, joka oli

oikein vanhan Väinämöisen laulaja», Miihkali sanoi. Muistin nähneeni Suomen kansan vanhojen runojen kokoelmassa Vaskelta kirjoitettuja runoja. Häneltä ne oli oppinut myös Oleksei ja Simana sekä Pekka, ja he sitten vuorostaan jättivät runonsa ja tietonsa seuraaville sukupolville.

Olihan niitä lukuja monenmoisie niin kuin tämä:

»Rauta raukka, koite kuona,
Koite kuona kulahaini.
Et sie ollun kovin korie,
Etkä ylen ylipijä.
Hirvet silma heirottih,
Petrat silma pieksettih,
Vetelässä vellottih,
Pajassa ovettomassa,
Ilman ikkunattomassa.

Simana-djadja (setä) tahtoi jättää kaikki tietonsa miulle. En uskonut tulovan hänen vertaisekseen, siksi en oppinut kaikkia lukuja. Tuon luvun rauvasta luvuin eklen akalle kyllyssä, kun leikkasi rauvalla jalkansa, jutteli Miihkali.

Kun Simana oli ylittänyt yhdeksänkymmentä ja alkoi voida pahoin, kokosi hän 1934 kaikki ansansa ja verkkonsa aittaan, kävi joka talossa sanomassa »jiäkyä terveheksi» ja samana yönä kuoli. Talon luhilta löytyi Simanan itseään varten tekemä kirstu ja kuolinkengät.

Jälkeläiset kattoivat haudan kirstua muistuttavalla kropsnitsalla. Miihkali mietti, että kohta koittaa hänenkin vuoronsa. Hän oli laittanut jo merkinkin tulevan hautansa paikalle, paksun puun vierelle.

Mutta toistaiseksi Miihkali Petrinpoika Stepanov oli vielä terveenä kun ikääkin oli vasta viisikymmentä.

Tuvassa Miihkali oli puheliaalla tuulella. Ei aikaakaan kun hän näytti meille kalleimman esineensä — sauvan muotoisen puukalenterin, jota hän nimitti pualikaksi. Se oli musta ja käsissä kiiloittunut aikojen mittaan, niin kuin »se en-

simmäinen pualikka, minkä toivat merelläkävijät ammoisina aikoina», kuten Miihkali sanoi.

Jokaisella kylällä oli oma pyhänsä. Sitä vietettiin yhdessä naapurikylien kanssa. Siksi pyhien päivämääriä ei saanut sotkea. Ne tiedettiin Haikolassa puukalenterin mukaan. Tässä kotitekoisessa kalenterissa oli jokaisella päivällä oma pykälänsä. Ristit, ympyrät, koverot ja koukut näyttivät vakituiset pyhät. Liikkuvia pyhiä, kuten pääsiäistä ja helluntaita siihen ei ollut merkitty, mutta puukalenterin säilyttäjän tehtävä oli laskea niiden aika. »Kalenteri» siirtyi miespolvelta toiselle aina sen säilytettäväksi, jolla oli hyvä muisti ja joka oli perinyt myös muut sukunsa tiedot, loitsut, runot ja sadut.

Miihkali sanoi että »Väinämöisestä ennen lauletti kahdehdeksän laulua», vaan nyt sanat on alkaneet sevoa. Kirjoitimme häneltä muistiin Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulluksen. Miihkali sanoi tietävänsä paljon satuja. Niitä hän kertoi ennen metsätyömaalla joka ilta, että sai nukkumapaikan uunin luota. Tuoreessa muistissa näyttivät olevan vielä loitsutkin, kuten kuului tietää puukalenterin säilyttäjän, vaikka »ei tätä enää taijeta tarvita kun on muut meininkit mielessä ja on olemassa painetut kalenterit», Miihkali päätteli. Hän antoi sen meille Petroskoin museoon luovutettavaksi, siinä toivossa, että aletaan mainita sen viimeisen säilyttäjän Miihkali Stepanovin nimi.

III

Saavuvin taas kerran Haikolaan kesällä 1976. Vankan petäjän viereen oli ilmestynyt uusi kumpu. Hautapatsaassa oli Miihkali Stepanovin nimi. Hänen tupansa ovella ei ollut pönkää, kuten tavallisesti tällä seudulla silloin kun eläjät eivät olleet kotosalla. Ovi oli jätetty auki. Siellä sai yöpyä kuka halusi. Liuskakivistä tehty uuni oli eheä ja jos sen lämmitti, hohti se kuumuutta kauemmin kuin tiilistä tehty.

Miihkalin vaimo oli muuttanut Petroskoihin poikansa Ortjon luo, josta oli kehittynyt kirjailija. Näin olivat tehneet toisetkin Haikolan asukkaat: nuoriso oli opinteillä tai työssä eri aloilla — kuka metsätyömaalla traktoristina, autonajajana, mekaanikkona tai sähkömiehinä. Elämä oli mennyt eteenpäin. Kylä tuntui autiolta.

Oli siis oikein, että puukalenteria säilytettiin museossa. Sitä ei enää täällä tarvittu. Nyt pidettiin piiriä käsittäviä juhlia toisissa merkeissä kulttuuripäivinä ja vallankumousjuhlina uuden painetun kalenterin mukaan. Vanha puukalenteri oli kuitenkin mukana, että tämä muinaisesine sai olla vielä kerran Haikolassa, jossa sitä oli säilyttäneet monet miespolvet. Toivoin saavani Simanan tyttäreltä Stepanida Kuzminalta lisäselityksiä sen merkkeihin.

Tiesin ennestään, että joka vuosi jo varhain keväällä Stepanie, Simanan tytär, tulee tänne entiseen kotikyläänsä koko kesäksi veljensä vaimon Hoto Stepanovan kanssa. Täällä he olivat nytkin rannalla vastassa kun huomasivat tulomme. Molemmat hymyilivät leppoisasti, iloitsivat kun saivat äkkiä näin paljon vieraita.

Erittäin ihastuneita he näyttivät olevan siitä kun kanssamme tuli tänne myös Anni Kettunen.

— A voi-voi! Onnakko Riijon naine, Luusalmesta kotoisin? No kuin sie olet tänne eksyn? kysyi naisista vanhin, Stepanie, Simanan tytär.

— Tulinpahan vain teitä katsomah, ta itsieni näyttämäh...

— No terve!

Naiset halusivat toisiaan karjalaiseen tapaan asettaen oikean kätensä toisen olkapäälle ja vasemman kainalon alitse.

— Mitäpä kuuluu? Tervehenä ko sielä?

— Ka tervehenä, tervehysie käsetti sanomah.

— Passipo tuojalle, työntäjälle. Olkah hyöki tervehenä.

— No on siitä vettä vierinyt ta monasti jäät lähten kun viimeiksi kisapirtissä katrillia yhdessä pyörittih.

— Mitä piessan konehia teillä on? kysyi Stepanie kun oli lausuttu tervehdykset.

— Filmauskoneita, jotta voisimme teitä televisiossa näyttää, sanoin.

— A-voi-voil No jo on tšautol Mitäpä meitä vanhoja hampaattomia akkoja näyttää? sanoi Hoto.

— No tulkua kaikki pirttiä, juomma tšaijua ta syömmä kalaa, sanoi Stepanie ystävällisesti.

Pirtin seinähirret ja maalaamaton lattia oli pesty puhtoiseksi. Teepannu pihisi kuumalla hellalla. Kalakeitto kiehatti hetkessä kuivilla puilla.

— No jo on hyvä mieli kun sain näin paljon vierahie, hoki Stepanie kantaessaan pöytään mitä talosta löytyi.

Pian oli päästy puhetuulelle ja minä tiedustelin muistavatko naiset vielä runoja.

— Käpy käsköy laulamah, verkon silmät soittamah, sanoi Anni Kettunen.

— En tiijä, muistanenko mitä, sanoi Stepanie.— No voihan tuota koittua, vain en sanomalla, vaan laulamalla, jottei tarvitsisi uuvestah laulua, kun on niin pitkä se runo siitä tulen synnystä, mitä tuatto rukka aina lauloi.

Se oli tosiaan pitkä. Stepanie lauloi verkalleen, miten tulta tuuvitettiin, se kierteli niemiä sekä saaria, oli monien kalojen vatsassa... Täytyi kasvattaa liinaa, kutoa verkko, ja sitten Väinämöinen pani nuoret nuotalle vetämään myötäsekä vastavirtaa ja itsekin souti avuksi...¹

Monta runoa oli Stepaniella vielä laulamatta, mutta häntä vaivasi kun verkot oli laskematta, vaikka oli jo kalojen syöntiaika. Seitsemänkymmentäkuusi vuotta oli hän näillä vesillä soudellut. Katselin ikkunasta miten tanakasti hän seisoi veneessä verkkoja laskiessaan saaren tuntumaan. Kaa-reva kallion pohja katkesi siellä syvyydessä ja puut peilailivat veden pinnassa. Ilta-aurinko leikki säteillään kirkkaassa vedessä luoden ihmeellisiä värivivahduksia pilvistä ja sy-

¹ Tulen synty. Neuvosto-Karjala, 7.7.82.

vyydestä riippuen. Oranssiset kullankeltaiset ja hopeanhoh-
toiset juovat veden pinnalla olisivat taiteilijan maalaamina
tuntuneet uskomattomilta. Paikotellen saattoi tyynelle jär-
velle ilmestyä kuin kuutamოსilta tai mutkittleva tie veneen
perässä. Liekö juuri sellaista täällä nimitetty Väinämöisen
venehen jäljeksi. Kenties hän oli joskus täällä todella sou-
dellut, kun vieläkin Väinämöisestä laulettiin ja uskottiin
auttavan hätätilassa kun hänen nimeään mainittiin.

Takeat sääskiparvet kuhisivat ulkona, mutta ne eivät
näyttäneet vaivaavan Stepanieta. Sieltä hän jo palasikin
vedettyään veneen kevyesti kuiville. Sillä välin Anni ja Ho-
to kyselivät kuulumisia toisiltaan. Sananparret ja sutkauk-
set värittelivät heidän jutteluaan niin mehevästi että pistin
nauhurin pyörimään. Sieltä poimin myöhemmin näytteeksi
niitä pitkän liudan eikä nauhassa ollut montakaan taukoa.
Mutta hauskinda oli se, että Stepanien tultua naiset innos-
tuivat kilpailemaan, kuka eniten tietää arvoituksia. Ne olivat
runomittaisia ja rytmikkäitä, etenkin Hoton sanomat. Hä-
net tunnustettiin voittajaksi yksimielisesti tässä lajissa.
Mutta on vaikea määritellä, kuka eniten muisti lauluja, sil-
lä useimmiten he kaikki kolmen tiesivät samoja lauluja ja
runoja. Hotolta nauhoitin 181-säkeisen runon Lemminkäisen
käynnistä Pohjolassa ja monia muita runoja sekä satuja.

Pirtin perälle lattialle oli levitetty koivun lehtiä kuivu-
maan, kun ulkona oli vähä väliä satanut. Niiden huumaava
tuoksu vaikutti raukaisevasti. Kello naksutti jo puoliyötä,
mutta pirtissä oli vieläkin valoisaa...

Seuraava aamu oli kuin tilauksesta lämmin ja aurinkoi-
nen. Kun heräsimme oli Stepanien kalakori täynnä hopean-
hohtoisia siikoja, säynäitä ja punaeväisiä suuria ahvenia.
Hänen isänsä Simanan apajapaikat pysyivät entisinä. Ne
olivat kuin perintönä tyttäreille, niin kuin muutkin tiedot ja
runot.

1977

PIENI MIES JA SUURI TAMMI

Pieni mies merestä nousi,
Itse on yhtä kyynäryä,
Parta kahta arsinua,
Astuu hän tyypttelöy
Hyiset kintahat käjessä,
Vaskivarsi kirvehessä.
Astuu tammen tasavan juureh.
Hivelöy hiän kirvestä
Viijellä vivottimella,
Kuuvela kovasimella,
Seitsemellä sieran piällä,
Kaheksalla kannikalla.
Iski puuta kirvehellä,
Tammivoh sataterällä. .
Tuli tuiski kirvestä,
Manu tammesta pakeni,
Pirahtipa pintalastu.
Tahto tammi muaha tulla
Syvin suurella suvella,
Latvoin polte pohjasella,
Poikki Pohjolan jovesta (2 kertaa).
Tuon ukko sanoiksi virkki:
»Olisko se nuolien vanuja,
Tuostapa nuolia tulis.»
Ka päättyi paha kuulemassa.
Pahal on kolme poikuo.
Yks on ruojo, toini rampa,
Kolmas on verisokie.
Ruojo on nuolien vanuja.
Rampa on jousen jännittäjä.
Ampuja — verisokie
Ottau nuolen ensimmäisen,
Valitsou parahan varren.

Ampuu piälle taivosen.
Ka ei mitä perittäne,
Ei nuolta nouvateltane.
Ka ottau nuolen kolmannen.
Ka valitsou parahan varren.
Ampuu ylitsi meren yheksän,
Yli puolen kymmeniä.
Ei mitä perittänekä,
Nuolta nouvateltane.
Ka ottau nuolen kolmannen,
Valitsou parahan varren,
Ampuu muahan jalkohoin.
Ka kaikki katkuo päivän kuaret,
Piättäy päivän paistamasta,
Kuuhevun kumottamasta.
Vilu viljoille tulevi,
Ka kamala vejen kaloille
Ilman päivän paistamatta,
Kuuhevun kumottamatta...

Hoton Stepanovan (synt. 28.9.1905) sievät piirteet, harmaa tukka ja rauhallinen ilme kasvoilla tekevät leppoisan vaikutuksen.

Hotoksi häntä kotikyläläiset kutsuivat, kuten äiti oli nimittänyt tyttärensä Sompajärvellä, vaikka venäläinen pappi merkitsi kirkon kirjoihin hänet Fedosiaksi. Hoto ehti kasvaa vain hiukan toiselle kymmenelle kun äiti lakkasi laulamasta runoja ikiajoiksi, mutta Hoto muistaa ne vieläkin.

Hoto puhlee väliin leikkisästi ja saattaa laulaa humoristisia runoja, mutta itse pysyy totisena. Hän ikäänkuin tarkkailee silmälasiansa läpi, millaisen vaikutuksen hänen laulunsa tekevät kuulijaan.

Mieleeni on jäänyt eräs Hoton ja Stepanien välinen keskustelu.

— Muissatko sie, Stepanie, miten vuonnislaisista sanotit? Nehän olivat pirun pitkistä perästä, hauvin suolen soilukasta. A luusalmelaiset olivat laitatuulen puhaltajie ta Piitterin kokasta puolannettuja. Jyskjärveläiset tšoproja, kostamukselaiset löpösieniä.

Stepanie nauroi ääneen, mutta Hoton kasvoille ilmestyi vain pieni hymynväre.

— Venejärveläiset olivat njuproja, uhtualaiset hautamaroja. Tšiksalaiset kitšuja, tiesi Stepanie ja nauroi taas jäljitellessään inisemällä heidän puhetapaansa.

Tämä on sitä pohjois-karjalaisten ystävällistä naljailua naapurikylien asukkaiden kesken, jossa ei ole lainkaan pahansuopaisuutta.

Hoton pojan vaimo on Stepanie Kuzminan tytär. Yhteisiä ovat siis heidän vunukkansakin ja yhteisiä kala-apajat Haikolassa kevätvarhaisesta syysmyöhään. Kenties kuinka

Foto Stepanova ja Stepanie Kuzmina Haikolasta

monta kertaa he ovat laulaneet toinen toisilleen myös runonsa verkkoja kutoessa tai muuten iltaa istuessa.
1977

ANNI-TYTTÖ AUNUKSEEN

»Anni-tyttö, ainut tyttö,
Annan mie siun Repolah.»
»Älä, älä, muamo, anna,
Repolas on renkit suuret,
Renkin alla riutumah.»
»Anni-tyttö, ainut tyttö,
Annan mie siun Koljolah.»

»Koljolas on korvot suuret,
 Korvojen alla kuolomah.»
 »Anni-tyttö, ainut tyttö,
 Annan mie siun pappilah.»
 »Pappilas on pata suuri,
 Puan alla palamah.»
 »Anni-tyttö, ainut tyttö,
 Annan mie siut Aunukseh.»
 »Sinne, sinne, muamosenil
 Aunukses on miun armot.
 Sata savuja palaa,
 Tuhat tulta läikyttää,
 Miljoona miestä kävelöy.»

ARVOITUKSIA

Koissa kolahti, metsässä rävähti, sinisotka vesillä. (Vene)
 Kesällä ja talvella sama turkki piällä. (Havupuut)
 Kieletön, mieletön koko kylälle viestfn vie. (Puntari)
 Lauttane lähellä matkaa laulajaista täytenään. (Sorsa
 poikueineen)
 Läksi kuu kuomihin, piperi paperiin, kirpoi kultanen
 avain kultaiselle kuominalle. (Jyvät riihessä).
 Lemmenlehti lekahti, kaikki kansa katsahti. (Ovi)
 Minne matkaa monikovero? (Jäänlähtö)
 Mi on huoli keritty piällä? (Niitetty pelto)
 Pitkä vitsa pihlajainen kaiken kylän kasajainen. (Pai-
 men)
 Tuli kuhuri karsinasta, otti mullat, otti kullat, pani pa-
 rahat hopiet. (Uuninhavu)
 Yöt huhuu, päivät huhuu ehätystä ei sua. (Koski)

Kesällä 1948 olimme käyneet Unelma Konkan kanssa monissa kylissä Kemian valtatie varrella etsimässä runonlaulajia. Sitten suuntasimme matkamme Kuittijärven yli Luusalmen kautta Jyskyjärvelle. Seuraamme yhtyi Antti Timonen ja kaksi leningradilaista kirjailijaa: Aleksandr Gitovitš ja Mihail Marjenkov.

Kuittijärvi näytti lähtiessä kohtalaisen tyyneltä. Aavalla ulapalla tuntui kuitenkin kolealta. Vanha moottori sätkytti hitaasti Uhutsaaren ohi Luusalmea kohti. Vankat petäjät seisoivat saarella juhlallisesti kuin kunniavartiossa sankariopettajain muistoksi. Valkobandiitit olivat ampuneet heidät täällä vuonna 1921 vain siksi, että he opettivat tämän seudun väestölle luku- ja kirjoitustaitoa ja juurruttivat Leninin aatteita. Tunnettu kirjailija Nikolai Jaakkola, tämän piirin oma poika, silloin vielä nuori opettaja, pelastui, kun oli mennyt piiloon metsäpirtille.

Lokit liitelivät yllämme korkealla ilmassa. Täällä niillä oli väljyyttä sinitaivaalla Kuittijärven yllä.

Matkalla näkyi koko ajan puolella tai toisella kauniita saaria. Niiden rannoilla seiso nuorta metsää tai kyhmyisiä melkein helpeettömiä paksuoksaisia mäntyjä. Mitä voimakkaammin hyytävät tuulet olivat niitä ravistelleet, sitä sitkeämmin ne näyttivät juurtuvan karuun maaperään.

Kaikilla saarilla oli oma nimensä:

— Tuolla noin on Tšiksamussuari, tuolla Purnusuari, Vonkaperä, Peikalosuari, Kaklasuari... Tuolla Ala-Kuitilla on Juomutsuari. Sen rantaa nimitettiin jostakin syystä Karjalaksi.

Aurinko sirotteli sinne tänne kultiaan Kuitin harmaalle pinnalle. Seisoimme kannella ihaillen maiseman kauneutta.

Kaukana edessämme häämötti Köyryniemi. Akkiä huomasi siellä päin veden pinnalla kaksi liikkuvaa pistettä. Otti aikaa ennen kuin pääsimme lähelle.

Katsos vain! Nehän ovat saarelta saarelle uivia hirviä. Se oli kaunis näky: lihavat lehmänkokoiset kyömyturpaiset elukat oudoksivat ensin sätkyttävää moottoriamme. Ne keskeyttivät hetkeksi uintinsa tähyillen meitä suurilla silmillään, mutta kun ei näyttänyt sen kummempaa tapahtuvan, jatkoivat nämä matkaansa. Kapteeni teki aluksella kierroksen hirvien ympäri. Uroshirvi pysytteli koko ajan moottoriveneen puolella suojaten naarasta.

— Miehet, ottakaahan oppia gentlemannista, sanoi Unelma Konkka sattuvasti.

Hirvet nousivat oikeanpuoleiselle Köyryniemelle, jossa oli iso kivikasa ristin juurella. Monien sukupolvien ajan ohisoutajat olivat kantaneet siihen uhrikivensä tuulen jumalalle. Ei ollut leikinasia, jos Kuittijärvi alkoi mylertää.

Köyryniemelle tiedettiin olevan Uhtualta matkaa kaksikymmentä kilometriä ja siitä edelleen Luusalmeen jäi kymmenen.

— Eikä sitä kannata epäillä kun piru on sen hännälään mitannut yhteensä kolmeksikymmeneksi, sanoi karjalainen kapteeni nauraen.

Saavuimme Luusalmeen.

Onpa kummallinen nimitys salmella, mietin. Kansantarinasta löytyi siihenkin selitys:

Näillä main on käyty sotaa ammoisina aikoina. Kun kaatuneiden luut heitettiin veteen, niin niistä tuli silta salmen yli. Luusalmeksi sitä kohtaa alettiin nimittää. Ja sen mukaan myös kylää. Kuivan hiekkaniemen kärjestä oli löytynyt vielä viime vuosina jäännöksiä, ja vanhukset tarinointivat lappalaisten haudoista.

Luusalmi yhdistää Keski- ja Ala-Kuittijärven. Virran vuoksi se pysyy sulana melkein ympäri vuoden.

Luusalmen suulla on Kuittijärven eräs kaikkein syvin

kohta. Sitä nimitettiin Akanhauvaksi. Ukot eivät löytäneet ennen muinoin niin pitkää köyttä, mikä olisi ulottunut sen pohjaan. Taaskin taru kertoi:

»Vihollinen oli suanut vietellyksi karjalaisen naisen sil-
lä aikaa kun mies oli sotimassa. Kun mies tuli kotiin ja sai
sen tietää, hän heitti naisensa törmältä syvimpään kohtaan.
Siitä se Akanhauta saikin nimensä.»

»Rohkea oli Rogatšu, vain ei ole Vornan voittajua», kuuli
täällä usein sanottavan.

Tästä Vornasta, voimamiehestä kuultiin myöhemmin ta-
rinoita muissakin kylissä. Akonlahdessa on ollut Vornan
niemi.

Vuonna 1922 valkosuomalaiset ajoivat kaikki Luusalmen
asukkaat Suomeen. Vain neljä vanhusta jäi kylään kuole-
man uhalla. Melkein kaikki kuitenkin palasivat myöhemmin
koteihinsa Suomesta.

Viime sodassa oli Luusalmen kylä poltettu viimeistä ta-
loa myöten.

Oli jo aika jatkaa matkaa. Poikkesimme Nurmilahdessa
ja iltaan mennessä saavuimme Jyrähmään. Kosken kohina
kantautui korviin. Rannalla seisoj pieni kämpä, ainoa suo-
ja, jossa oli mahdollisuus yöpyä moottorialusta odotellessa.
Sääsket inisivät nuotionkin ääressä. Teki mieli katsella ym-
päristöä. Toivo Antikaisen veli Urho oli täällä sään tarkka-
ilijana. Hän näytti ystävällisesti meille Jyrähmässä muina-
isia kalliopiirustuksia sammaltuneilla kivillä, nähtävästi
lappalaisten jättämiä.

Kun palasimme nuotiolle, kattelassa porisi suuria säy-
näitä. Karjalainen vieraanvaraisuus oli vielä voimassa!

Jyrähmän koski kohisi vaahtoisenä kun tulimme sen ran-
nalle seuraavana aamuna. Uittomiehet olivat tehneet tauon
ja juttelivat mielihyvin kanssamme. Heidän joukossaan oli
eräs nuori mies — Aleksanteri Sallinen, joka osoittautui
mainioksi satujen kertojaksi. Pitkä luettelo tuli hänen ih-
mesaduistaan, joita Unelma Konkka kirjoitti häneltä myö-
hemmin.

Vene ja perämies jo odottivat meitä. Kuohuvaa virtaa alas viilettäminen veneellä oli uhkarohkeata. Miehet kertoivat varoitukseksi monista ikävistä tapauksista:

Jo vuosia sitten eräs leningradilainen filmausryhmä, jonka oppaana oli ollut Risto Bogdanov, oli näillä tienoin joutunut kosken pyörteeseen. Vene kaatui ja filmit painuivat pohjaan. Onneksi ei ollut ihmisuhreja.

Mietin, että kenties tämäkin tarina tulee siirtymään sukupolvesta toiseen.

Mutta nyt vene näytti olevan tottuneen peränpitäjän varmoissa käsissä ja kohta me kolmen — Unelma, Antti ja minä kiisimme matkakampeinemme veneessä istuen vinhaa vauhtia voimakkaasti poreilevan virran mukana. Leningradilaiset kirjailijat menivät jalkaisin Kintismän koskelle, jossa aioimme tavata toisemme. Mutta valtava Kintismän koski jäi meiltä laskematta. Sitä oli somempaa katsella kuin soudella. Maa tuntui vavahtelevan jalkojen alla sen rannallakin seistessä.

Kuljimme jalan rantaa pitkin laiturille, josta moottorialus vei meidät Jyskyjärvelle.

Niin oli kulunut Uhtualta Jyskyjärvelle päästessä puolisentoista vuorokautta. Nykyään lentokoneella taittaa tuon matkan viidessätoista minuutissa. Nyt on toteutuneet kansan haaveet liitävistä linnuista, jotka veivät satujen sankarit siivillään »yheksän meren ylitse, kaheksan kaupungin lävitse».

Kolmen vuosikymmenen kuluttua tuo matkammekin jo tuntuu kauniilta tarulta.

1978

Anni Kettunen (synt. 20. syysk. 1906) on Luusalmen entisiä asukkaita. Hän oli käymässä Petroskoissa tyttärensä Vienon luona 1968. Tutustuin silloin häneen Suomalaisessa teatterissa ja innostuin kyselemään Kalevalan kuulumisia. Huomasin heti, että hän kertoo lystikkäästi ja älykkäästi jokapäiväisistäkin asioista. Juttua jatkettiin myöhemmin meillä kotona, eikä Anni häkeltynyt vaikka mikrofoni oli edessä, sillä halusin valmistaa hänen muistelmistaan radiolähetyksen. Anni ei kai ensin aavistanut miten tarkka korva mikrofoni on, mutta myöhemmin nauroi veikeästi:

— Piessa, kaikki matki mitä kerroin. Olin jo Uhtualla kun kuulin radiosta oman ääneni. Menen vettä ottamaan, a rahvas nakretah: »No jo nyt on kumma. Miten sie olet siinä, kun vasta pakasit Petroskoin radiossa niin kuin paras artista?»

Anni kertoi silloin luonnollisesti muistelmiaan entisiltä ajoilta tähän tapaan:

— Eihän niitä kelloja ollut ennen Karjalassa. Sulhasilakin oli useimmiten vain kellonperät ja niijen toisessa päässä oli taskussa potakka. Haikolan puukalenterin, pualikan pykälien mukaan tiijettih kylien pyhät. Viikon päivät useln sotkettih. Eräskin arvasi jotta on luantai vasta siitä, kun huomasi naapurin saunan lämpiämässä. Kun kylään tuotiin ensimmäinen radio, niin se vasta oli kumma. Ajatteles kun kapsäkki pakasi. »Varmaankin siellä istuu piessa», akat arvelivat ja yrittivät tirkistää sisälle. Mitähän olisi sanottu, jos silloin olisi ollut televisio tai tämä magnetofoni, mikä kaiken matkii, Anni arveli.

Nyt käsitin mistä on alkujaan hänen Vieno tyttärensä näyttelijän lahjakkuus.

Anni Vasseleintytär tai niinkuin kylässä sanottiin — Petrin Vasselein Anni oli kaunis ja ahkera tekemään työtä. Sellaiset tytöt ei ehdi vanheta kun kosijat tulevat, panevat rukkaset orrelle ja sanovat karjalaiseen tapaan:

— Meilä olis poika naitettava, teillä tyttö annettava, emmekö panis heitä yhteh?

Kosijoita oli käynyt jo ennenkin, mutta nyt rukkaset jäivät pirtin orrelle, sillä Kettusen Riiko oli myös komea poika ja kätevä tekemään mitä hyvänsä tuohesta, puusta ja nahasta.

Kohta oli pidetty Annin ja Riikon häät, joihin oli lupa tulla koko kylän rahvaan ja halukkaat toisistakin kylistä, kymmenien kilometrien päästä. Luusalmen paras itkettäjä — Niikkanan akka, oikealta nimeltään Nasto Timonen, itketi Annia niin, että hän oli vedeksi muuttua. »Mitä kovemmin itki, sitä suurempi onni morsiamelle»; sanottiin täällä.

Annin pitkä tukka palmikoitiin ja kierrettiin pään ympäri. Hänen päähänsä pantiin onnen kultalakki. Sen reuna (hasa) oli kovitetusta kullanvärisestä kankaasta ns. par-tsasta. Lakki näkyi silkkiliinan alta. Toinen liina oli hartioilla ristiin sidottuna. Sitä koristi iso rintaneula. Pitkä liivihame ja esiliina olivat Annin kutomasta villakankaasta. Morsiamen piti mennä kumartamaan hääkansalle, kaikille niille, jotka olivat valmistaneet lahjan tai rahaa. Väkijoukossa seisojien joukossa pikku poika, Kondratan Mikin Antti, tuleva kirjailija Timonen. Hän oli säkkihousuissa, mutta miehensä, että oli saanut äidiltään 15 kopeekan rahan morsiamelle lahjoitettavaksi. Kun morsian ei kumartanutkaan hänelle, ajatteli Antti: »Enpä anna rahaa, ennen kuin kumarrat ja näytti rahaa.» Morsian kääntyi takaisin, kumarsi ja sai rahan.

Kun oli Luusalmen kisapirtissä tanssittu tarpeeksi, vei Kettusen Riiko komeasti morsiamensa kirjokorjassa Kuusilahteen, jossa häät jatkuivat vielä monta päivää.

Niin muuttui Petrin Vasselein Anni Riikon naiseksi ja työtä täytyi tehdä entistä enemmän.

— Pöytään pantavaa täytyi saada järvestä, pellosta ja riihestä alkeellisoin keinoin, ja siinä sai yrittää. Usein oli hallavuosia. Jyvät mustuivat. Silloin lisättiin petäjäistä. Pettuleipä oli raskasta ja kitkerää. Joskus ei ollut suolaa-kaan. Sitä piti hakea Kemistä kesällä soutamalla. Koskien kohalla vedettiin venettä maata pitkin.

Mutta 30-luvulla Tšiksan kylään perustettiin kolhoosi. Riikosta tuli sen puheenjohtaja. Anni kävi ahkerasti työssä. Kolhoosi sai traktorin ja vaurastui. Elämä alkoi kulkea jokka suhteessa uutta latuaan.

Ja mikäpä olisi ollut eläessä ellei olisi syttynyt sota.

Anni joutui evakossa yksin kasvattamaan viittä lasta. Mutta hän tiesi erään tärkeän asian, että työ ei pahenna ihmistä. Lapset oppivat ahkeriksi jo pienestä pitäen.

Sodan loputtua kuusitoistavuotias Vilho poika jo raivasi taitavasti vihollisen jättämiä miinoja niin paljon, ettei enää lukua muista. Kommunisti Vilho Kettunen työskentelee nykyään autonkuljettajana metsätöissä, samoin hänen veljensä Veikko Kettunenkin. Aili on kassanhoitaja. Volodja on pätevä lehtimies Neuvosto-Karjalan toimituksessa. Annin vanhimman tyttären Ainon ansiosta on Kalevalan lentoasema aina viihtyisä. Hänen istuttamansa kukat ja pensaat ovat huolella hoidetut.

Vieno Kettusen tunnemme Suomalaisen teatterimme lahjakkaana näyttelijänä. Hän on Karjalan kansantaitelija.

Anni Vasiljevna on ollut aina ahkera kalastaja. Pitkiä matkoja soutuessaan hän joutui usein poikkeamaan Kiekkilahdessa Tatjana Perttusen kalapirtille. Silloin juttua riitti. Tatjana lauloi Annille mielellään runoja. Erään kerran Tatjanan kättä ajotti ja hän päivitteli, että hampaitakin puuttuu, »eikä sen vuoksi loitsut enää tehonneet». Anni ei uskonut loitsujen voimaan, mutta koska hänen hampaansa olivat eheät, niin hän luki:

Vejen isännät, vejen emännät,
vejen kultaiset kuninkahat,
prostikkua milna riähkähistä,
jos lienen pahoin ajatellut.
Ottakkua omanne, perikyä pahanne!

Anni ei ollut koskaan sairastanut. Vasta vanhoilla päivillään hän meni ensi kerran sairaalaan, kun käsi katkesi. Siellä etsittiin hänen sairaskorttiaan. Anni ihmetteli, mitä he oikein etsivät. Lopulta arvasi ja sanoi: »Kyllä suatte lakata etsimästä. Sitä ette löyvä, jos ette ole summamutikassa kirjoittaneet. Mie en ole konsana tiälä käynyn.»

Aavojen ulappojen yli soutuessa Annin tapana oli laulella runoja aikansa kuluksi:

...Anni-tyttö, aino neiti
Läksi vastoja metsästä,
Vassan piätä varvikosta,
Kultamies merestä nousi...
Vaskikihlät kormanossa.

Se kosii Annia. Samoin tekee Hopiamies ja Kultamies. Anni lupaa mennä Leipämiehelle.

Anni Kettusen talo seisoo Kalevalassa luonnonihanalla rauhaisalla paikalla mäen törmällä, jonka vastapäätä valottaa valkoinen hiekkatörmä. Siisti piha, tasainen nurmikko kukkaistutuksineen ja marjapensaineen on vaatinut Annilta ja hänen Aino-tyttäreltään paljon työtä. »Mutta sehän pitää terveenä!» on Annin tapana sanoa. Valkearunkoinen koiravikko mäenrinteellä ja notkossa Uhutjoen muodostama kaunis veden poukama on jo sinänsä runoutta kesällä. Siellä on venonen ja sauna portaat kelluvat lumpeenkukkien keskellä. Vaaleatukkainen Annikki-vunukka rientää iloisesti tervehtimään. Pikku Riiko, Vienon poika, tavoittelee perhosta juosten avojaloin ja paljain päin niinkuin isoäitikin tykkää kävellä. »Se vahvistaa terveyttä», vakuuttaa Anni Kettunen kantaessaan tilavaatteita tuultumaan pirtin pesun ajaksi. Kaikki on saatava vieläkin viihtyisämmäksi Vienoa ja vävy-

Pekkaa odotellessa. Suomalainen teatteri on tulossa Kalevalaan kiertueelle.

Anni kyselee Petroskoin kuulumisia ja utelee, onko häneltä aikaisemmin kirjoittamani runot, sadut ja sananlaskut kelvanneet minnekään. Niitä olikin aika paljon: sata-sen sananlaskua, runoja, satuja, monia mielenkiintoisia muistelmia ja lasten runoja. Kaikissa niissä heijastuu kansan viisautta, elämästä ja luonnosta tehtyjä havaintoja, arvovon antoa työlle.

— Kaikki ottaa aikansa! sanoin Annille ja päätin, että hän tulee filmiin. Ei ole lakattu laulamasta edustamaan vielä vanhanakin kaunista ja koloriittista karjalaista naista, jonka elämää kaunistaa työ ja runous.

1976

KARJALAISTEN TAPOJA

— Luusalmen kylän pyhä tai karjalaksi pruasnikka oli helluntai — troitsa, kuten Anni Kettunen kertoi.— Kevät-kylvöt olivat silloin päättäneet ta kesä oli kauneimmillaan. Työtä oli tehty kovasti ja nyt oli aika juhlia...

Tähän pyhään alettiin valmistua jo aikaisin keväällä, kun joutsenet saapuivat Luusalmen sulaan paikkaan. Ensimmäiseksi pestiin joukolla vuorotellen pirtit puhtaiksi. Pestessä usein laulettiin niin että pirtti raikui. Illalla naapurit kävivät katsomassa, miltä pesty tupa näytti, tuoksuiko puhtaalta. He toivottivat »tervehyttä» sisään astuessaan. Talossa tarjottiin ns. pesupiiraita ja usein niitä toivat mukanaan naapurin naiset. Näin elettiin hyvässä sovussa. Kirkkaina kevätpäivinä siivottiin pihat. Halot piti olla tasaisesti pinossa ja aitta tuuletettu ja siivottu, jotta sinne sai sijoittaa pyhänä vierailakin yöksi, jos ei pirttiin mahtuneet.

Vieraita saattoi saapua mistä kylästä hyvänsä, kymmenien virstojen päästä, etenkin Nurmilahesta, Haikolasta, Uhtualta sekä Jyskyjärveltä.

Vieraat alkoivat kerääntyä Luusalmelle helluntaiksi tavallisesti jo aattona. Ne jotka tulivat jalkaisin, pukivat pyhävaatteensa ylleen joko kylänlaidassa, tai tytöt pistäytyivät rannalla olevaan saunaan tai aittaan laittaakseen matkavaatteensa ja virsunsä nyyttiin tai kesseliin. Kuittijärven yli tulijat saapuivat suurilla veneillä. Matkalla oli tapana laulaa. Siten oli soutajien helpompi pysyä tahdissa. Jos yritettiin yllyttää avuksi myötätuulta, niin laulettiin leikkisästi:

Tuule, ukko, tuule, akka,
Tuule, tuulini jumala!
Toisin ennen tuulet tuuli,
Toisin vihurit veteli.
Vei hyö tieltä tervaskannon,
Rannalta rätsäkän männyn,
Koivun oksat muata kuopi,
Männyn oksat muata kynsi,
Tappo vielä i pahan akan.

Köyryniemen kohdalla pysyttiin vakavina, etenkin kiveä kantaessa ristin juurelle.

Naiset paistoivat ja keittivät ruokia. Miehet hankkivat lisää kalaa ja metsänantimia, vaikka suurimmat kalat ja lihaa oli säästetty jo pitemmin aikaa juhlaa varten. Nyt saatettiin jauhaa vaikkapa viimeisetkin jyvät, jotta sai vieraille keittää jauhoilla suurstettua »rokkaa» tai huttua, paistaa kalitoita, kakkaroita ta kalakukkoja. Niiden piti olla vieraille tarjotessa kuumia, vasta uunista otettuja, voilla voideltuja.

Pirttiin tultuaan ovensuun orren alla vieraat ristivät silmänsä katsoen peräšuppuun, nurkkaan, jossa oli obraza, jumalankuva. Miehet menivät tuvan perälle. Sitä sanottiin miesten tšupuksi. Naiset asettuivat istumaan »kosjonan», kiukaan puolelle.

Ei ollut väliä olivatko vieraat heimolaisia vai ei. Emännällä oli jo etukäteen samovaari kuumana.

Teen sekaan pantiin uunissa haudottua maitoa ja hiukan suolaa, jottei tarvinnut sokeria. Sitä kun ei ollutkaan ainaakaan köyhemmissä taloissa. Pöydässä kyseltiin, onko lehmä poikinut, onko paljon lampaita? Onko villat ja pellava keh-rätty ja mitä muuta kuuluu? Häät ja hautajaiset olivat suu- rimpia tapahtumia. Miehet juttelivat hevosista, metsästykses- tä ja kalastuksesta. Useimmiten he kertoivat hauskoista tapauksista tähän tapaan, kuten Anni Kettunen kertoi:

— Erähän kerran ukot Kemissä ruvettih vajehtamah he- posie. Vajehtettih, vajehtettih toini toiseh kera ta koko yön juotih harjakaisie. A huommenneksella lähettih kaikki entisil- lä omilla heposillah kotih. Et vet omua luontokappaletta voi antua vierahalle muokattavaksi. Kotih se kuitenkin tulis.

— A vot miula oli ennen muinoin semmoni heponi, jot- ta tuuli ei perässä kerinnyt konsa Kuittijärven jäällä ajoin. A konsa heponi seisattui ni tuuli vei sitä etehpäi.

Näin saattoivat ukot jutella liioitellen. Välillä taas rie- haannuttiin pelaamaan kylän raiteilla kyykkää tai vetämään köyttä, joskus painittiinkin. Lopulta oli jo kysymyksessä kyl- än kunnia. Nuoriso pelasi palloa, se oli omatekoinen, nah- kasta ommeltu.

Emännät valmistivat sillä välin murkinan, jona oli ta- vallisesti jauhoilla suurustettu lihakeitto. Sitä nimitettiin ro- kaksi. Liha oli nostettu puuvatiin ja pilkottu pieneksi. Jälki- ruokana oli tavallisesti suolatonta kaurakiisseliä. Sitä syö- tiin maidon tai sokeriveden kanssa. Illalliseksi keitettiin jauhohuttua. Sen silmäksi pantiin voita tai syötiin hapan- kerman kera.

Nyt oli aika kertoa starinoita — satuja, laulaa runoja tai muuten jutella. Arvoituksia ei saanut sanoa illalla, »jot- tei arvoitusakka kummittelisi.» Jokaisesta kylästä löytyi oma starenšikka satujen kertoja tai runonlaulaja, jonka ympärille rahvas kerääntyi kuuntelemaan. Kagalalahen yksinäisestä talosta tuli usein Luusalmen juhliin Haurisen Duarie.¹ Sil-

¹ Kirjailija Antti Timosen äidinäiti

loin oli mitä kuunnella vaikka ypöset yöt. Talon emäntä piti huolta että hänen oli noustava aamulla ensimmäisenä paistamaan uusia »sriäpniä». Hänen avukseen nousi tavallisesti joku läheisemmistä naisvieraista ajelemaan kalitan ja sul-tšinan kuoria. Niiden piti olla ohkaisia, melkein läpinäkyviä. Miehet nukkuivat, kunnes paistokset pantiin pöydälle. Syönin välillä nuorisokokoukset »kisakankaalle». Jos oli sateinen ilma, niin sovittiin suuresta kisapirtistä ehdolla, että tytöt pesivät sen seuraavana päivänä. Pikkupojat yrittivät tirkistellä ikkunoista tai tekivät kiusaa kun ei laskettu katsomaan. Joskus jatkettiin kisoja riiehessä. Kisoihin tuli usein myös vanhempaa väkeä katsojiksi. Talonväki kävi hakemassa sieltä lisää vieraita, yritti valloittaa niitä toinen toisiltaan. Mitä enemmän oli vieraita, sen suurempi kunnia talolle.

Kisoissa soitettiin tavallisesti huuliharppua. Piirileikkien aikana laulettiin. Katrillia tanssiessa pajatettiin nopeassa tahdissa.

Tytöt olivat pukeutuneet karjalaisittain: puserona oli lumivalkean paidan — rätsinän yläosa, jonka päällä oli olkamuksista asti poimutettu villakankainen liivihame. Kosto. Sen helma oli koristettu kahdella tai kolmella viirulla, pros-valla, ja aivan helman alalaitaan oli ommeltu karvanauha, nahroma. Kosto oli pitkä, maahan asti ulottuva. Vyöllä esliiina, jonka alalaidassa oli myös viirut. Hartella oli silkki-liina, ns. sulkkupaikka kiinnitetty rintaneulalla. Köyhemmillä — hakaneulalla, mutta sitäkin pidettiin kauniina. Tyttöjen leteissä liehui mahdollisimman paljon erivärisiä silkkinauhoja ja pään ympäri oli kierretty kossinka, liina. Naimisissa olevilla vanhemmilla naisilla oli päässä »lakkani», leskillä se oli musta.

Pojat ja vanhemmatkin miehet olivat pyhäpäivinä valkoisessa tai viirukkaassa palttinapaidassa. Sen päällä oli liivit. Rinnalla — tuohiruusu, vyöllä — puukko, usein tuohitupessa, jalassa pahkilat — omatekoiset saappaat, kipurakärkiset pieksut tai lapikkaat.

Pyhien aikana tavallisesti solmiutui lemmenliittoja ja tytöt saivat odottaa kohta kosijoita. Ellei niitä tullut, niin olivathan lemmennostajat. Tyttöä kylvetettiin saunassa, tehtiin taikoja, luettiin loitsuja.

Pienuudesta lähtien tytöille kerättiin myötäjäisiä »prianioita» lippaaseen, kirjailtuja kotikutoisia pyyheliinoja, paitoja ja hameita. Myötäjäislipas oli tavallisesti kyläsepan raudoittama ja siinä oli lukko, kuten aitoissa, vaikka yleensä karjalaisten talojen ovilla ei pidetty lukkoja. Korkeintaan asetettiin pönkä, jos ei ollut ketään kotona.

Paimenet kulkivat talosta taloon riippuen lehmien luvusta. Jokainen emäntä koetti syöttää hyvin paimenta, ettei hänestä kerrotaisi pahaa. Kun paimen tuli taloon emäntä kysyi häneltä: »Mitä siula syötettih?»

Ennen kuin lehmä laskettiin ensi kerran laitumelle keväällä, emäntä kävi sen ympäri ja piti kädessään astiaa, jossa oli hehkuvia hiiliä. Hän syötti lehmälle leipään paistetun karvatukon ja luki loitsun suojellakseen karjaa metsän pedoilta.

Anni oli usein käynyt oman kyläläistensa kanssa heinätoissa Viitalan niityllä. Kaikki lähtivät sinne yhtäaikaan »ensimmäisenä arkena» (maanantaina) ja jos oli hyvä sää viipyivät siellä viikon loppuun, »suovattah» (lauantaihin) asti. Sarakkeita ei siellä sen kummemmin jaettu. Jokainen niitti minkä jaksoi. Illoin oli tapana istua nuotion ääressä ja sadesäällä metsäpirtissä. Silloin kerrottiin starinoita syöjättärestä, vetehisestä ja metsänhaltijoista, viisaista ja hölmöistä sekä juttuja, joita oli karttunut elämän varrella...

Kun nuottaa oli vedetty yhteisvoimin ja parhaat kalat keitetty tai paistettu nuotiolla sekä syöty yhdessä niin hyvät kertojat saivat »taroa» taas liioitellen, eikä siitä kukaan moittinut. Se kuului asiaan. Joskus saatettiin muistella ihaillen entisiä kertojia: »Vot Mikki rukka se osasi va-lehella!»

Kylässä autettiin toinen toisiaan, jopa talon rakentamisessa, sadon korjuussa, häissä ja hautajaisissa.

Tämä kollektiivisuuden tunne oli sitten apuna myös silloin, kun kylään perustettiin kolhoosi 30-luvulla. Täällä iloittiin yhdessä ensimmäisistä niittokoneista ja osuuskaupasta. Nuorisoa saatettiin joukolla opiskelemaan, niin kuin Jyskjärvellä, Kontokissa ja muissakin kylissä.

Annin posket punottivat muinaista muistellessaan.

Isänmaallinen sota pyyhki Luusalmen kylän pois maanpinnalta ja sirotteli sen asukkaat eri suunnille. Vasta vuosia myöhemmin alettiin perustaa Luusalmen toiselle rannalle uutta metsätyöläisasutusta... Anni Kettunen jäi elämään Uhtualle.

1977

NEITONI

Neitoni istuu ta itköy
Kirjavalla kivellä.
Katšou hiän alahaksi.
Alahana vene soutuu.
Kenen ollou venoni vesillä?
Tuaton on veno vesillä.
»Oi on tuatto, armas tuatto,
Ota sie milma veneheh.»
»En ota, tyttöni.
Sulku on verkot venehessä,
Kala kutou kaislikossa.
Muamoses jälellä tulou,
Muamos on airot armahamat,
Muamos on mela mielevämpi»...

Neitonen itkee ja pyytää muamoa ottamaan veneeseen,
pyytää veikkaa, siskoa ja ämmöä:

»Oi on ämmö, armas ämmö,
Ota sie milma veneheh!»
»Tule, tule, tyttöni!...
Ämmölän kylyn lämmitän
hopiesilla hiekkasilla,
sulkkusilla vastaksilla.»

SANANLASKUJA

Karjalaisen liäke on kyly ta terva.
Ken tyynen makau se tuulen soutau.
Keväini päivä vastau syksyistä nedeliä.

Anni Kettunen ja satujenkerloja Tatjana Torvinen

Kutsuttu vieras on hyvä, kutsumatoin vielä parempi.
Laiska rantah soutau, virkku virssalta heittäy.
Lehmän kun valehtelet ni saikastas tiijät.
Mi tuulelta tulou se tyhjäh mänöy.
Nälkähisen mielessä on aina leipä.
Suu syö sata kekuo a eläy ni kekosella.
Syksyni yö ta keväini päivä yheksällä heposella ajau.
Tekijällä on työtä aina.

Työ tekijänsä kaunistau.
Työstäh mies tunnetah.
Tyhjä et kerälle kerä.
Vesa kanto kasvau, paha kanto i rejen kuatau.
Vähä päivässä, äijen viikossa.
Ukko uupuu, vuari vaipuu, kuolou konttien kutoja, kesse-
lien keikuttaja.

Maura Hotatantytär Peksujeva (synt. 6.5.1900) on kotoisin Luusalmen kylästä, jossa oli parhaimpana aikana 22 taloa.

Mauran vanhemmilla oli 18 lasta, mutta vain kolme heistä jäi eloon. Kulkutaudit veivät vuosisadan alussa koko perheitä. Eräänä vuonna kuoli Luusalmen neljästätoista talosta perheenpää siinä luvussa myös Mauran isä saavuttamatta edes keski-ikää. Maura jäi silloin 13-vuotiaaksi ja siitä lähtien joutui itse hankkimaan elatustaan. Hän muistelee, miten saveksi vieraille tuvan uuneja arenalla istuen. Saadakseen pikkukätösillään savella uunin sisältä sileäksi hän oli hiestä märkä ja nokinen kuin satujen Tuhkimus, joka teki kaiken kärsivällisesti ja hyvin, mutta käveli ryysyissä. Palkaksi Maura sai mitä taloissa sattui olemaan. Äidin apuna piti olla myös suurta pesua suorittamassa vieraille keväisin. Suureksi pesuksi sanottiin sitä, kun talven nokea hangattiin hiekalla hirsiseinistä. Äiti tietenkin paranteli paikkoja kun pieni hintelä tytär ei ulottunut korkealle, vaikka yritti seistä varpaillaan.

— Suuri pesu alettiin päivän valjetessa ja lopetettiin auringon mentyä mailleen. Vasta myöhään illalla päästiin kilyyn märkinä ja hiekka varisi vaatteista, Maura kertoi.

Mutta pirtin pesun aikana Mauran äiti usein lauloi. »Suullaan soitti, vaikka vatsa tervaa keitti», sanoi Maura tarkoittaen, että äiti lauloi, vaikka oli raskasta. Laulut Vildestä ja Hilmasta, Mariannasta ja Vilhelmistä olivat kuin kirjasta luettuja taruja. Mauralla oli hyvä muisti. Jos oli kuullut jossain muuallakin uuden laulun hän osasi sen toistaa ensin tyttöystävillensä ja sitten jo varttuneempina piiri-

Maura Peksujeva

leikeissä. Näin oli jäänyt mieleen myös monta kansanlaulua, kuten »Näin vedetään verkkaa», jota sitten laulettiin kylän kisoissa. Pajolaulut katrillia pyöriessä olivat venäläisvoittoisia. Suurella nautinnolla Maura lauleli myös pitkillä matkoilla soutuessa. Hänen heleä äänensä kuului tyynellä ilmalla Kuittijärveltä kotikylään monen kilometrin päästä. Mauran sisarella Sandralla oli myös hyvä lauluääni, ja veli soitti haitaria.

Hallavuosina Luusalmessa syötiin pettua melkein joka talossa. Kylissä oli puute öljystä sekä suolasta. Puute pakotti myös Mauran jo nuorena tyttösenä etsimään toimeentuloa muualta.

— Monta kertaa olin Kemissä sahaamassa junahalkoja, Maura kertoi.

Kesäkuussa 1918 Kemiin tulivat englantilaiset. Monissa kylissä oli silloin vielä valkosuomalaisia sotajoukkoja, jotka huhtikuussa olivat päässeet Usmanalle asti, mutta saaneet sieltä äkkilähdön.

Työtä ja ruokaa etsiessään Maura oli myös pyykkärinä rintamalla. Siellä hän tutustui komeaan Simana Peksujeviin, joka oli kotoisin Kostamuksesta.

Kohta nuoripari palasi omia teitään Kostamukseen. Syyskuussa oli viimeiset taistelut Vuokkiniemellä ja kansa karkalaisissa kylissä ryhtyi rauhan toimiin, kuten Maura ja Simana, hyväksyen neuvostovallan.

Vuosien varrella Maura sai neljätoista lasta. Heitä tuudittaessa hän aina lauloi. Tuutulauluiksi kelpasivat myös runot, jopa Kalevalan sankareistakin. Siksipä ne ovatkin pysyneet päässä eikä niitä ole tarvinnut kirjoittaa muistiin, vaikka Maura on luku- ja kirjoitustaitoinen.

— Itkuvirret tulevat mieleen itsestään, aina silloin kun on jokin suru tai ihmiset kutsuvat äänelläitkemään, etenkin vainaita, vakuutti Maura.

Nykyään Maura asuu Sulo-poikansa perheessä Kepalla.

— Miula on minja tuhansista tukuttu! kehuu hän Anni miniäänsä, joka on oksienkarsija.

Miniä puolestaan suhtautuu Mauraan hellästi ja kunioituksella, niin vunukatkin. Aina silloin kun terveys sallii Maura kehrää villoja, sillä miniä on näppärä neulomaan.

Tällä kertaa tavatessamme Maura sanoi olevansa niin huonovointinen, jottei »iäni enyä kule». Mutta kohta hän kuitenkin suostui lähtemään kanssamme Kalevalaan filmattavaksi.

— Antaa että akat näkevät, jotta miekin kelpasin artistiksi, sanoi hän leikkisästi.

Eikä sen parempaa häävirsien laulajaa olisi kai täältä löytynytkään nykyään kuin oli Maura Peksujeva vuoden 1978 televisiofilmissämme.

Katsellessani myöhemmin Muraa television kuvaruudussa Lönnrotin mäntyvanhuksen luona kuvittelin, että Mau-

ra on kuin sen rungosta versionut oksa, joka on saanut aikoinaan voimaa tämän vankosta juurista, kansan runouden uumenista. Ja mekin vielä saamme kuulla näiden lahjakaiden runonlaulajain kautta sen kaukaisia kaikuja.

PAIJU, PAIJU PIENOISTANI

Miepä laulan lapselleni
Pienokaista peittehissä.
Tule sie, uniukko, meille,
Tuo sie unta tullessasi.
Paiju, paiju, tuuti, tuuti.
Paiju, paiju pienoistani.
Miepä laulan lapselleni,
Kieltä pieksän pienelleni.
Tuo sie, uniukko, meille
Tuo sie unta tullessasi.
Makua sie uni makija,
Sikijäini siuhahuta.
Mie saisin itseki muata,
Uupuva nnen rekehen.
Paiju, paiju, tuuti, tuuti,
Paiju, paiju, tuuti, tuuti.
Uni se ulkuota kysyypi,
Alta akkunan anoopi:
»Onko lasta kätkeyssä,
Pienokaini peittehissä?
Makua sie uni makija,
Sikijäini siuhahuta.
Muaria matala neiti,
Pyhä piika pikkaraini.
Uinota, jumala, lasta,
Makauta Muarie-neiti.
Uni ulkuota kysyvi,
Alta akkunan anoopi.
Tuuti, tuuti, paiju, paiju.
Paiju, paiju pienoistani.»

MAITOSUONIENTEN MANAUS

Istu Köhjö kynnyksellä,
Köhjö keskilattialla
Vähän viännätti perässä
Rautasen rahin nenässä,
Keträi kultasella kuosalilla,
Kultasella kuontalolla,
Vaskilankoja vanuu
Vaskisella väärttinällä.
Kylläs tiijän siun.
Orrenpiällini omena,
Parrenpiällini pakana.
Ken käski kukehotti
Talvisessa tatehessa
Aivan maitojen alani?
Maitosuonien manaja.
Tules töitäs tuntemah,
Pahojas parantamah!
Juo sie viinana vihasi,
Oluena omat pahasi
Kultaseh kupuhus,
Vaskiseh vatsahas.

VERENSALPAUS

Jok on vanha Väinämöinen
Taitava talonpitäjä
Vesti hiän vuoralla venettä,
Kalkutteli kallivolla.
Eikä kirves kiveh kosken,
Eikä kasa kallivohon.
Vain se liuskahti lihahe,
Väinämöisen varpahahe...
Ajua köröttelöyyc
Alimmaisehen talohon

Alimmaista tietä myöte:
»Onko tässä talossa
Tämän tuskan tuntijoita,
Salpuajua verisakijan?»
Ukko uunilta urahti,
Poika parku pankon piästä:
»Ei ole tässä talossa
Tämän tuskan tuntijoita,
Salpuajua verisakijan.»
Ajua köröttelöyve
Keskimmäistä tietä myöte,
Keskimmäisehen talohon:
»Onko tässä talossa
Tämän tuskan tuntijoita,
Salpuajua verisakijan?»
Ukko uunilta urahti,
Poika parku pankon piästä:
»Ei ole tässä talossa
Tämän tuskan tuntijoita,
Salpuajua verisakijan.»
Ajua köröttelöyve
Ylimmäisehen talohon
Ylimmäistä tietä myöte:
»Onko tässä talossa
Tämän tuskan tuntijoita,
Salpuajua verisakijan?»
Ukko uunilta urahti,
Poika parku pankon piästä:
»Onhän tässä talossa
Tämän tuskan tuntijoita,
Salpuajua verisakijan.»

PALAGA KIRILLOVA

Palaga Ivanovna Kirillova (synt. 10.12.1896) on elänyt uudessa Luusalmen metsätyöläisasutuksessa 50-luvulta alkaen. Hän on syntynyt Kalevalan piirin Piesunkin kylässä.

Palagan isoäiti Iro Kondratjeva oli kotoisin Vuokkiniemeltä. Hän toi sieltä mukanaan Piesunkiin pitkiä kertovaisia runoja muistissaan. Niitä hän sitten lauloi vielä lastensa lapsillekin.

Palaga oli hyvämuistinen ja alkoi pienestä pitäen hyräillä mummonsa runoja. Ne soivat hänen mielessään myös myöhempinä vuosina arkisissa askarteluissa ja sittemmin halki elämän. Runoja laulaen kului aika hupaisammin työtäkin tehdessä ja jopa heinä- tai puukuorman päällä istuessa talvisilla teillä. Lieto Lemminkäinen oli rattona kun vene lipui järven pintaa. Kunnes runossa oli kaikki surmat voitettu ja Päivölän pitoihin päästy, niin verkot oli laskettu etäisiinkin kutupaikkoihin. Ja sitten kotiin soutuessa oli tapana laulaa miten Vaskimies, Hopeamies ja Kultamies kosivat Anni-tyttöä. Mutta Leipämies oli paras. Ja sitten kun Marjatta etsi poijuttansa, kyseli päivältä ja kuulta löytääkseen lapsensa, oli pienetkin kalat jo perattu.

Tämä pitkälle toistasataa säkeinen (117) aito karjalainen runo Marjatasta Palaga Kirillovan laulamana on täydellisin kuin keneltäkään toisilta runonlaulajilta viime vuosina tallennettu. Kaikki perimätietonsa hän on säilyttänyt vain muistissaan. Mitkään muut vaikutteet eivät ole pystyneet niitä himmentämään. Palaga on käynyt vain yhden viikon iltakoulua ja hyvä niinkin: osaa ainakin kirjoittaa nimensä tarvittaessa.

Palaga Kirillova

Juttellessamme hän kutoi sukkaa ilman silmälaseja. Vasta edellisellä päivänä hän oli käynyt kalastamassa naapurin naisen Jelena Savinan kanssa, joka on hänen ikäkumppaninsa. Palaga oli ollut peränpitäjänä kun tuuli yltyi ja oli kaataa veneen. Puolensa pitivät yli kahdeksankymmentävuotiaat mummot eikä verkkojakaan jättäneet myrskyn riepotehtavaksi.

Vettä satoi vieläkin taivaan täydeksi, mutta Kirillovien tuvassa oli lämmin ja viihtyisää. Kolme huonetta ja keittiö oli kauniisti kalustettu. Valkoiset ikkunanpielet ja lattia välkkyivät maalauksen jälkeen. Pyöreässä uunissa hehkui

hiillos. Palaga odotti poikaa ja miniää työstä.

Filmaajat olivat saaneet luvan tulla kameroineen ja äänityslaitteineen sisälle. Aika ei sallinut enää odottaa parempaa säätä. Valoa yritettiin saada lisää jopa peiliäkin avulla. Tämä sai aikaan tietenkin hiukan jännitystä, vaikka tarkoituksemme oli, että runoja olisi laulettu luonnollisissa oloissa. Huomasin, että Palaga tekee lähtöä jonnekin.

— Käyn kutsumassa tovarishan, Jelenan, sanoi hän tarkoittaen kalakumppaniaan.

Hetken kuluttua he tulivat yhdessä. Palagan kasvoilla oli jo aivan toisenlainen, rauhallinen ilme. Näin olikin mukavampi, että Jelena istui vierellä kuuntelemaan. Häinkin lupasi kerloa filmaajille sadun kontiosta, hukasta ja revosta, jonka oli vasta kertonut Palagalle heidän kalaretkellään. Kameran silmä ei enää haitannut. Palaga alkoi laulaa verkalleen »Marjani mäjeltä huusi, puolukaini kankahalta...»

Palaga on käynyt laulamassa runoja tämän metsätyöläisasutuksen kulttuuritalolla illanistujaisissa sekä koulu-

laisille heidän kutsustaan. Tämän asutusneuvoston puheenjohtaja Lempi Lyytinen kertoi, että kun täällä perustettiin kansantanssiryhmä, niin Palaga Ivanovna tuli ikäistensä naisten kanssa kertomaan, miten ennen pukeuduttiin ja tanssittiin katrillia, humahusta ja jopa vielä raatikkoakin laulun säestyksellä. Nuoriso ei jää jälkeen vanhemmasta polvesta, palasihan Luusalmen tanssiryhmä Yleisliittolaisesta festivaalista laureaattina.

1978

MARJATAN RUNO

Marjani mäjeltä huusi,
Puolukaini kankahalta:
»Tule sie, neiti, poimimahe,
Tinarinta riipimähe
Ennen kuin etana syöve,
Mato musta muikkasove.
Sinisukkahan sivokse,
Punapaklah panekse.»
Lähtöy marjan poimintahe,
Marjani on punoussun.
»Oi, marja, jumalan luoma,
Etkö tule helmoilleni,
Helmoiltani vyöni päihe,
Vyöni päistä rinnoilleni,
Rinnoiltani huulilleni,
Huuliltani kielelleni?»
Siitähän vatsahah vajove.
Siit on turpun, siit on täytyn,
Siit on paksuksi paneutun.
»Mi on mejän Marjuškalla
Kun hiän vöittä völjähtiyve,
Suojissa somittelekse,
Pimijässä peittelöykse?
Eikä syö kutukaloja,

Eikä juo jokivesiä.
 Eikä syö sen lehmän maituo
 Jolta on härkä hännän haistan.
 Ei istu sen hevon rejes
 Jota on ori ohjellune.»
 »Oi, emosein kantajaisein,
 Käy sie kylpyä kylästä.
 Kyläs ois kylt paremmat.
 Saunan lauvat lauhkijammat.»
 Emo varsin vastuopi:
 »Kalliota ka mäellä
 Hevo huojus honkikolla.
 Sinne on portot poikas suatu,
 Tulilautat lapseh luotu.»
 Itkijö kujertelove,
 Männä luikertelove.
 Mänöy heposelle tallih,
 Mänöy heposelle soimeh.
 Heponi kun henkähtäy ni
 Se on kuin löylyni kyliessä.
 Heponi kun hännälläh huiskua
 Se on kuin vastani kyliessä.
 Saipa pojan polvillehe,
 Lapsen lainen puolillahe,
 Läksi männä astumahe.
 Aikoja pitkin matkoja.
 Mäni joven varrellahe
 Rupei piätäs sukimahe,
 Harjuamah hamsujahe.
 Pani pojan polvillehe,
 Lapsi laine puolillehe.
 Poika vietih polviltah,
 Lapsi laine puoliltah.
 Itkijö kujerteleve,
 Männä luikertelove.
 Puut pujellen, muat majellen,

Jakojellen hienot heinät.
 Katšellen kanervon juuret.
 Tulou tiehyt vastahane.
 »Oi, tiehyt jumalan luoma,
 Etkö tiije poikaistani,
 Poikaistani, pienoistani,
 Kullasta omenuvani?»
 »Tiijän kyllä, vain en sano.»

Marjatta itkee ja kysyy poikaansa kuulta ja päivältä.
 Lopulta hän löytää poikansa vaskisen vaaran takaa, jossa
 karaistaan rautaa.

JYSKYJÄRVELLÄ

Kaukaisten vieraiden tulo Jyrskyjärven kylään 1948 he-
 rätti huomiota, etenkin kun joukossa oli heimolainen. Tääl-
 tä Jyrskyjärveltä oli kotoisin Antti Timosen isoäiti Iro Mo-
 rozova. Monessa talossa alettiin paistaa kalakukkoja ja ka-
 litoita, keittää ja paistaa kalaa.

Emme ehtineet yhdestä talosta lähteä, kun haettiin jo
 toiseen, jossa koko syöntiseremonia piti alkaa uudelleen.

Näin vieraillessamme selvisi, kuka täällä tietää runoja.
 Saimme tietää kyläläisten muistakin harrastuksista, elämäs-
 tä ja tavoista.

Tarut ja sadut kertoivat jopa Pietari ensimmäisen käyn-
 nistä näillä main. Täällä oli käynyt aikoinaan Elias Lön-
 nrot etsimässä runonlaulajia.

Jyrskyjärvellä on asunut monta miespolvea Karelskoin
 tietäjä-sukua. Viimeisempiä heistä olivat Foki, Jegor ja Iiva-
 na. Heidän jälkeläisensä Matro Tarasova on kuulemma säi-
 lyttänyt vieläkin heidän loitsunsa.

Matro Tarasova. (synt. 1881) asui tyttärensä kanssa
 vankassa hirsitalossa. Hän vakuutti ettei muista enää mi-
 tään. Luin hänelle ulkomuistista monia runoja sekä loitsuja
 ja kysyin, että tietääkö hän joitakin näistä.

Kalevalan 125-vuotisjuhlissa Kormusniemellä

— Puitto en tiijä! sanoi Matro ja tämän jälkeen alkoi itsekin purkaa tietojansa, ikäänkuin peläten, että häntä voitaisi pitää huonompana kuin niitä toisia, joilta olin ennen kuullut runoja ja loitsuja.

Kyselin parhaillaan Matrolta lehmien hoitoon kuuluvia taikatemppuja, kun hänen tyttärensä tuli kotiin ja alkoi motkottaa.

— No jo olet huimennut, kun tarot ventovierahille.

— Mintäh taron? Paranipa sormesi kun veren salpasin. Kaikki lehmät ta vasikat olen tervehenä pitänyt, vakuutti Matro täydellä varmuudella taikojensa tehovuudesta.

Matro Tarasova tiesi myös paljon satuja, kuten melkein joka talossa täällä. »Millaiset oli abiet, semmoset ni itkut», sanoi hän kun selvisi, että Matro on myös äänelläitkijä.

Mutta Jyskyjärven kylässä saatettiin myös äkkiä järjettää iloiset bessedat. Niitä kuvatessaan Tarasova Okafia, Reekina Olga ja Nikulina Maria suostuivat meille pajattamaan ja näytteeksi lauloivat vielä häälauluja vuorotellen.

Okafia Tarasova on syntyjään Haikolasta, Stepanovien sukua. Okafia oli perinyt sukunsa loitsut ja sadut, mutta joikuja ja itkuja oli oppinut muilta. Kuulimme, miten här itki äänellä miestänsä, valkoisten murhaamaa miliisiä. Se oli järkyttävää.

Maria Nikulina. (Synt. 1891) Sanoi osaavansa loitsua lukemalla nostattaa lempeä, jos tytöt eivät saa sulhasia:

Leski lempie löyhkyttäy,
Briha sormusta tsuihkuttau.
En mäne lezen lievehille,
Mänen brihan sormuksille.
Hos pihalle da brihalle,
Kallivolle da kaunehelle.
Lentso lezelle mänkäh,
Paha puoli paimenelle.
Pehmiempi on koivun pehko,
Ei kuin lesen käzivarsi.
Lämpimämpi on aitavieri,
Ei kuin lezen kylkipuoli.

Mari Nikulina tiesi myös paljon lastenrunoja, etenkin kun hänellä itsellään oli kahdeksan lasta. Hän lauloi heille Väinämöisestä ja Lemminkäisestä.

Sinne Pohjolan pitoihin oli lähdössä myös Väinämöinen Marin laulamassa runossa, jossa on kauniita luonnon kuvauksia:

Kala kultaini kutou,
Mähnä vaskini valuu

Ruskiessa ruuvikossa,
Kaunehessa kaislikossa...

Mari Nikulinan Niina-tyttö (11-vuotias) tiesi ulkoa kaikki äitinsä runot mm. Nouna läksi vejelle, jossa on lähes sata säettä.

Nouna läksi vejelle
Otti korvon kallelah
Matkai mäen, matkai toisen,
Matkai puolen kolmatta.
Katšahti kuin kaivot kuivat,
Lehet piälle langettu.
Tilkutti hiän tinarannat,
Valkutti vaskirannat.
Otti vettä olkkosesta,
Vei vettä tuatolleh.
Tuattoh ei ni juonun: .
»Sie et ollun vejen kannannassa
Sie olit sulhasen etšossa»...

Samalla tavalla Nouna haki vettä muamolle, siskolle, veikolle ja ukolle (isoisälle), mutta kukaan ei juonut. Vasta ämmö joi ja uskoi että Nouna oli »vejen etšossa». Kun Nouna sairastuu, sanoo hän ämmölle: »Sie miun vejen joit. Ämmöni lehmät lypsäköö parahana lypsyaikana.»

1948

Kiira Antipina on syntynyt 1892 Kiimasjärven Nokeuk- sessa. Hän pitää lapsista. Kun hänellä ei ole omia lastenlapsia, saa hän viihtymään naapurin lapset luonaan kertomalla heille satuja. Kiira tietää paljon lastenrunoja, joissa kysymys odottaa vastausta.

- Kenen tämä on pelto?
- Peipposen pelto.
- Millä tätä kuokitah?
- Kirvehellä kuokitah...

Lapset osasivat vastata näihin runojen kysymyksiin ja sitten vuorostaan kyselivät toinen toisiltaan sekä lukivat jos jonkinlaisia runoja, joissa ilmeni selvästi Kantelettaren aineksia.

Kiira Semjonovnan muistissa säilyneet loitsutkin kuulostivat kauniilta, kuten kylmännän vihat.

Pakkane on pajulla syntyn,
Kova ilma koillisella,
Jäisen kuakun kainalossa,
Jäisen ruoppahan kylellä.
Elä kylmä kynsiäni.
Elä kahmo kopriani.
Kylmä soita, kylmä maita,
Kylmä kylmiä kiviä.
Paukuttele puataroita
Selvällä meren selällä.
Keritsen kiveltä villat,
Takun talven muannehelta.
Nepä suoritan sukiksi,
Kiirettelen kintahaksi.
Käsen pakkasen puhella,
Kovan ilman koprisella.

Täällä Jyskyjärvellä asui myös Aleksandra Karelskaja, jota voimme nimittää runonlaulajaksi sanan täydessä merkityksessä.

1948

Aleksandra Arhipovna Karelskaja (1886—1954), vanhanpuoleinen nainen istui yksin pienessä pirtissään ja kehräsi villoja, kun menin sisälle 1948. Hän pysäytti rukkinsa ja tuli ovelle kohteliaasti tervehtimään. Pyysi istumaan. Näytti jo tietävän runonkerääjien tulosta Jyskyjärvelle.

Vastaukseksi kysymykseeni, tietääkö hän runoja, Aleksandra sanoi:

- Tässä vasta lauloin ikävissäni muamoni runoja, kun olen jäänyn yksin. Ukkoni ta molemmat poikani kuatuivat rintamalla viime sovassa.

Nainen pyyhkäisi esiliinansa kulmalla kostuneet silmänsä.

Mutta äidin surua et pyyhkäise syvemältä sydäimestä.

Aleksandra oli syntyjään Kiimasjärven seutuvilta, Nokeuksesta. Neljäkymmentä vuotta sitten hänet oli tuotu miehelään Jyskyjärvelle. Samana vuonna oli äiti kuollut, mutta häneltä opitut runot olivat vieläkin tyttären mielessä. Kolmestatoista sisaruksesta oli enää yksi elossa. Aleksandra oli nuorin heistä. Sitä suuremmalla vastuulla hän säilytti äidin runoja ja isän satuja.—Yksistään Tuhkimuksesta tuatto kertoi kymmenkunta erilaista starinua, Aleksandra sanoi.—Muamolla oli hyvä iäni, hän jatkoi.

Aleksandra Arhipovna lauloi mielellään, miten Väinämöinen kohtasi mitättömän Jougamoisen, josta ei ollut sou-tajaksi, eikä hauven pilkkojaksi. »Kaik on miehekse kyhättv, pantu parran kandajaksi», sanoi Väinämöinen ja iski itse miekalla kalaa:

Luajimma tästä kandlehen
Suuren hauvin hambahistal

Kun Jougamoine otti kanteleen käteen ja yritti soittaa, niin »Ei ilo ilolda tunnu, soitto sormien soitannalta». Ilman Väinämöistä kantele ei soi:

Tuob oli vanha Väinämöine
Otti itsijeh lähemmä.
Soittelou, sovittelouve,
Jo ilo ilolda tunduu,
Soitto sormen soitannalda.
Mi liene metsässä ollun
Kaksin siivin lendäjiäje
Kaikki tuldih kuulomahe
Väinämöizen soitanduaje.
Mi liene metsässä ollun
Nellin jalloin juoksijuaje
Kaikki tuldih kuulomahe
Väinämöisen soitandua.
Mi liene meressä ollun
Kaksin evin kulgijie
Kaikki tuldih kuulomahe
Väinämöisen soitandua...

Aleksandra Karelskaja lauloi kauniilla ja puhtaalla äänellä. En tohtinut häiritä edes kynän rapinalla laulua ennen kuin hän oli päässyt pitkän runonsa loppuun.

Samanlaisen lumoavan tunnelman Aleksandra Karelskaja sai aikaan laulamalla runoa Anni-tytöstä, Väinämöisestä ja Ilmarisesta ja monista muista Kalevalan sankareista. Niinpä äiti sanoi Aleksandran runossa Lemminkäiselle:

Mäne sinne kunne käzen,
Missä ennen izos piili,
Kävi valdavanhempasi.
Alla kuusen kukkalatvan,
Alla kaunehen katajan.

Aleksandra Karelskaja lauloi myös että

Kullervo Kalervonpoiga
Soitti suolla männessäh,
Kajahutti kankahalla.
Suo sorahti, mua jurahti,
Kangas vastahan kajahti,
Sanomat jäleldä tuldih...

Näin vierähti monta päivää Karelskajan runoja kuunnellussa ja muistiinkirjoittaessa. Ne olivat sittemmin huomattavana lisänä Karjalan eepisten runojen koelmassa.

Kun olin kertonut matkatovereilleni tällaisesta löydöstä, tulivat he vuorostaan joukolla kuuntelemaan tätä ihme-laularia. Runoilija A. Gitovitš pyysi pikaisesti venäjääntämään rivi riviltä Karelskajan laulaman runon Väinämöisen soitosta Kanteleella ja samassa hän teki siihen runomittaisen käännöksen. Se ilmestyi »Na rubeže» julkaisussa 1949, Pskovskaja pravda-lehdessä ja monissa muissa julkaisuissa Kalevala-epoksemme 100-vuotisjuhlan merkeissä.

Aleksandra Karelskaja kutsuttiin myös tähän juhlaan Petroskoihin yhdessä Tatjana Perttusen, Maria Mihejevan ja Jouki Hämmäläisen kanssa. Heidät palkittiin silloin Karjalan Korkeimman Neuvoston Puhemiehistön Kunniakirjalla.

Kalevalan täydellisen laitoksen ilmestymisen satavuotisjuhlallisuudet jatkuivat Moskovassa. Otto Wille Kuusinen oli selostajana. Aleksandra Karelskaja oli siellä Kalevala-runojen laulajana.

Tältä kunniakkaalta matkalta Aleksandra saapui reippaana. Punaliinaiset pioneerit tulivat kyselemään häneltä tästä ihmeellisestä matkasta. Pyysivät laulamaan runoja ja kertomaan satuja.

Nyt hän ei tuntenut itseään enää yksinäiseksi.

Monta kertaa oli Aleksandra Karelskajaa kutsuttu myös Jyskyjärven klubille ja esiintymään taidepäivinä Uhtualle...

Hänen valokuvansa on vieläkin kunniapaikalla Kalevalan kotiseutumuseossa.

Jyskjärveläisten silloiset haaveet ovat toteutuneet. Sen läheisyyteen on ehditty rakentaa länsi-Karjalan rautatie. Kuohuvien koskien valtava voima on muunnettu sähköksi. Korkeajännitelinjat on suunnattu Kostamukseen — ystävyys-
den rakennustyömaalle, jossa taotaan yhteisvoimin uutta sampoja. Kansanrunoissa on jo ajat sitten laulettu raudan synnystä:

Siitä sitte rauta piili,
Sekä piili jotta säilyi
Heiluvassa hettehessä,
Läikkyvässä lähtehessä,
Suurimmalla suon selällä,
Tuiman tunturin laella...
Rauta suosta sotkettihin,
Vetelästä vellottihin,
Tuotihin sepän pajahan...

Suurten runonlaulajain jälkeläisistä on kehittynyt tiedemiehiä, insinöörejä, lääkäreitä, ansioituneita teatteritaiteilijoita, kirjailijoita, säveltäjiä, erinomaisia tuohipunontataitajia, kuuluisia metsureita...

Esi-isien jättämät runokipinät eivät ole sammuneet. Kuulemme sen sointuja tänäkin päivänä Kalevalan kansan kielessä. Näemme sen sytyttävän voiman kansan jokapäiväisissä uurastuksissa.

Ei mahti maahan jouda.

1979

SISÄLTÖ

Saalesanoiksi tekijältä . . .	3	Tatjana Perttunen	49
Mari Remsu	6	Mitä laulan	59
Muut on suuret ja soriat . .	19	Väinämöinen vapauttaa au- rington	61
Missä on kussa on ystä- väni?	19	Univirsi	62
Armahan kulku	20	Tulen synty	63
Suuri kiitos sulholleui	20	Veren salpaaminen	64
Voi, jos voisin	20	Lastenruuo	64
Tanssin kulku	21	Sankarityöille	65
Tarina Tuiju-Matista	22	Tatjana Perttusen kerto- maa	68
Vanhempien perintö (Sa- tu)	24	Outi Karhu	70
Sananlaskuja	25	Tuutulaulu	72
Mari Remsun omaisia	26	Tulen vihat	73
Anni Reltijeva	26	Maria Popova	74
Jauhinkivi	28	Sulhaset suvesta tulou . . .	75
Viron orja	30	✓ Maria Mihejeva	77
Nasto Remsu	31	Osapoika, onnipoika	88
Souto-joiku	35	Lastenlauluja	89
Sananlaskuja	35	Lapin lapset	90
Arvoituksia	35	Tuutulaulu	90
Maire Lamminpää	35	Joiku runasta morsiames- ta	91
Timo ja Outi Remsu	38	Joiku pahasta anopista . . .	91
Timo Remsu	41	Joiku pahasta miehestä . . .	92
Kuku, kähköne	41	Hääräno (Katkelmä)	92
Anna, Ahli	41	Sananlaskuja	93
Outi Remsu	41	Pata-starina	93
Alta linnan airot läikkyy . .	41	Maria Mihejevan onnai- sia	95
Piirilauluja	43	Maria Panfilova	95
Sandra Lesonen	44	Kurki ta Vanhapiika	100
Vienan neitokset	45	Sananlaskuja	101
Outi Lipkina	46	Paavo Mihejev	101
Hämeen härkä	48	Kurki ta repo kuomakset . .	102

Irina Kirillova	103	Tatjana Feodorova	179
Annikki-runo	105	Suuri tammi	184
Sananlaskuja	108	Lastenlauluja	185
Jouki Härmäläinen	109	Sillä lailla, tällä lailla	186
Kontion lepyttäminen	115	Varikset (Satu)	186
Kelrätessä	116	Sananlaskuja	187
Tarinal Lönnrotista	117	Arvoituksia	188
Sananlaskuja	118	Aleksandra Artemjeva	190
Arvoituksia	118	Anni-runo	194
Matro Lettijeva	119	Siipilintunen sirotti	196
Väinämöisen veljeipoika	128	Mierolaisen kehtolaulu	197
Kullervo	130	Poika tuo minjan	198
Oluen synty	131	Arvoituksia	198
Karjalaiset häät Vuonni- sessä	132	Hekla Arhipova	200
Nuoren naisen suru	139	Haikolassa	206
Maria Gužijeva	142	Stepanie Kuzmina	214
Kontio-runoja	143	Pieni mies ja suuri tam- mi	214
Nasto Bogdanova	145	Hoto Stepanova	216
Loitsu hevosen suojelemi- seksi	147	Anni-tyttö Annukseen	217
Sampoa saamassa	148	Arvoituksia	218
Savon ukko	150	Tarujen mailla	218
Arvoituksia	150	Anni Keltunen	223
Vuonninen — ruuokylä	151	Karjalaisten tapoja	227
Maria Malikina	154	Neitoni	232
Uljana Malikina	162	Sananlaskuja	233
Kristiina Galaktionova	167	Maura Peksujeva	235
Lemminkäisen käynti Päi- völässä	172	Paiju, paiju pienoistani	238
Anni-tšikko	174	Maitosuonien manaas	239
Maria Dorofejeva	176	Verensalpaus	239
Väinämöisen neuvoja	178	Palaga Kirillova	241
Lasta kylveäessä	178	Marjatan runo	243
		Jyskyjärvellä	245
		Aleksandra Karelskaja	250

Тимонен Элина Степановна
ЖИВУТ СРЕДИ НАРОДА РУНЫ

*Очерки и воспоминания о рунопевцах
на финском языке*
2-е издание, исправленное и дополненное

Редактор М. Ф. Хютти
Художник В. О. Поляков
Художественный редактор Р. С. Киселёва
Технический редактор Э. С. Иванова
Корректор Б. В. Пугачева

ИБ № 1151

Слано в набор 21.09.83. Подписано в печать 27.12.83. Е-02899.
Формат 70×108¹/₁₆. Бумага типограф. № 1. Гарнитура литературная.
Печать высокая. Усл. п. л. 11,2. Усл. кр. отт. 11,38. Уч.-изд. л. 12,09.
Тираж 2000 экз. Заказ 3189. Изд. № 164. Цена 55 коп.

Издательство «Карелия». 185610, Петрозаводск, пл. Ленина, 1.
Республиканская ордена «Знак Почета» типография им. Ано-
хина Государственного комитета Карельской АССР по делам
издательства, полиграфии и книжной торговли. 185630, Петро-
заводск, ул. «Правды», 4.